

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XVI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

46.

2016.

A SZOT szanatórium épülete és a hozzá tartozó szolgálati lakások a Zsigmond utcában
(1962)

Baradlai Jenő – valószínűleg távol-keleti eredetű –
karosszéke, amely egykori dolgozószobájában állt.
(A család tulajdonában van.)

Balaton Gyöngye nyaraló és kirándulóhely
1901 körüli képeslap
(Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Rácz János: SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI II.	3
---	---

KÖZLEMÉNYEK

Tóth-Bencze Tamás: WESSELÉNYI MIKLÓS ÚSZÁSAI A BALATONBAN	8
---	---

Elek Miklós: EMLÉKEZÉS A BALATONFÜREDI SZOT* SZANATÓRIUMRA	21
--	----

Z. Karkonány Judit: 150 ÉVE SZÜLETETT BARADLAI JENŐ	26
---	----

KÖNYVISMERTETÉSEK

Szekeresné Rózsa Etelka Mária: „SZŰFÁJÁS ÉS EGYÉB BETEGSÉGEK” KORAI GYÓGYÍTÁSA FÜREDEN: <i>Orzovenszky Károly balatonfüredi fürdőorvos 1815–1876</i> , Balatonfüred, 2016.	29
---	----

PÓTLÁSOK

Tóth-Bencze Tamás: PÓTLÁS A „BALATONFÜRED EMLÉKJELEI” C. KÖNYVHÖZ	32
---	----

KIEGÉSZÍTÉSEK A „BALATONFÜREDI ÉLETRAJZI LEXIKON”-HOZ	32
---	----

OLVASÓINK ÍRTÁK

Ajtós Imréné Zombory-Moldován Éva: AZ ARÁCSI „INGYENSTRAND”	33
---	----

Fenyves Mária Annunziata: RABINDRANATH TAGORE ÉLETE HARMONIKUS EGYSÉGBE FORRT ÖSSZE MŰVÉSZETÉVEL	38
--	----

EGYESÜLETI HÍREK

AJTÓS IMRÉNÉ	40
--------------------	----

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat

XVI. évfolyam 3. szám 46. 2016.

Alapítva: 2001-ben

Felelős szerkesztő:
DR. RÁCZ JÁNOS

Szerkesztő bizottság:
BAÁN BEÁTA, ELEK MIKLÓS,
NÉMETHNÉ RÁCZ LÍDIA,
SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA,
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Nyomdai előkészítés:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Kiadja
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadó:
BUDÁNÉ BOCSOR ÁGNES
elnök

A folyóirat
Balatonfüred Város Önkormányzata
támogatásával jelent meg.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

Ára: 400 Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

Megjelenik évenként háromszor:
április, július, december

Szerkesztőség:
E-mail cím: furedihistoria@gmail.com

Nyomda:
OOKPress, Veszprém
Felelős vezető: SZATHMÁRY ATTILA

ISSN 1587-9399

E számunk szerzői:

Ajtós Éva nyugdíjas,
Budapest

Ajtós Imréné Zombory-Moldován Éva nyugdíjas,
Budapest

Elek Miklós ny. könyvtáros, gyűjteményvezető,
Balatonfüred

Fenyves Mária Annunziata művészeti író,
Budapest

Gesztiné Ajtós Judit nyugdíjas,
Budapest

Dr. Rác János nyelvész,
Balatonfüred

Szakácsné Dankó Katalin pedagógus,
Balatonfüred

Szekeresné Rózsa Etelka Mária tanár, tolmács-
fordító, nyelvi lektor,
Balatonfüred

Tóth-Bencze Tamás könyvtáros,
Balatonfüred

Z. Karkovány Judit ny. középiskolai tanár,
Budapest

A folyóirat kapható:

Balatonfüreden, a Városi Könyvtárban,
a Városi Helytörténeti Gyűjtemény
és Kiállítóhelyen,
a Tourinform Irodában,
a Grafit Papír-Írószer-Nyomtatvány Boltban
(Köztársaság utca 18.),
az Arácsi Népházban és
a Bodorka – Balatoni Vízivilág Látogatóközpontban.

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy tiszteletdíjukról lemondtak,
és ezzel támogatták a folyóirat megjelenését.

A folyóirat korábbi számai – az aktuális év számainak kivételével – pdf formátumban letölthetők a
<http://www.historia-bfured.hu/f%C3%BCredi-hist%C3%B3ria,14.html> oldalról, az egyes számok tartal-
omjegyzéke alatt található link segítségével.

RÁCZ JÁNOS

SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI II.

KÖZVETLEN SZOMSZÉDOK

Helynévkutatásunkban egy-egy járás, kistérség mikroneveinek feltárását tűztük ki kutatási célként, a történetiség szempontját is figyelembe véve. Folytatva a Balatonfüreddel szomszédos települések helynévkincsének bemutatását, közös jellemzőként megállapíthatjuk a térség mikrotoponimáinak jellemzésére, hogy a kétrészes névszerkezetek a dominánsak. Azaz a helynevekben nagyrészt a jelölt helyek valamely jellegzetessége tükröződik. Ez a szemantikai szerep kétféleképpen fejeződhet ki: a helynevek lehetnek olyanok, melyek megjelölik a hely fajtáját, ebben a szerepben kizárólag helyet, helyfajtát jelölő főnevek, azaz földrajzi köznevek állhatnak. És a helynevek kifejezhetik emellett az adott denotátum sajátosságait is. A nevek szerkezetét leíró elemzés fogalomrendszerében kiemelkedő helyet foglal el a névrész terminus, amely a név olyan szegmentuma, amely a denotátumról valamilyen információt közöl. A névrész részben funkcionális-szemantikai aspektusból vizsgálható. A lexikális-morfológiai elemzés során pedig a felhasznált nyelvi kifejező eszközök szempontjából vizsgáljuk a névrészeket, azaz azt kutatjuk, hogy a funkcionális-szemantikai osztályok milyen lexikális, morfológiai, grammatikai eszközökkel fejeződnek ki.

BALATONSZÖLŐS

Balatonfüredtől 5 kilométerre, északnyugatra fekszik. 1946-ig Zala megyéhez tartozott. Régen Kisszöllős volt a falu neve, a Balaton előtagot hivatalosan 1902 óta viseli, de már jóval előbb is említik ezzel a megkülönböztető jelzővel. A *Szöllős* név először régi okiratokból adatolható. László király 1093-ban (Árpád-kori új okmánytár. VI) a tihanyi apát javait átírja, ebben már szerepel egy „*Zeuleus*” [azaz *Szöllős*] helynév, 1121-ben is *Zeuleus* (Bsz. 16), 1170 k.: *Zeulos* (Erdélyi 266.). Említik az 1211. évi tihanyi birtokösszeírásban is: „in villa *Zeuleus* (*Zeuleus*) iuxta Balatin” (PRT. X: 507), majd 1309: *Sceulus* (Bsz. 18), 1327: *Zeuleus* (uo. 25), 1341: *Scewles* (uo. 26), 1343: *Zeules* (VR. 376). A település korai említései visszadatált oklevelekben is olvashatók, 1024/1339/1350: *Zeuleus* prope aquam Balatin (DHA. I: 102), 1055/1324 után, 1082/1343, 1092/1274/1399: *Zeules* (uo.: 154, 230, 282), 1082/1388/1520: *Scilius* ~ *Sceulus* (uo.: 239), majd 1121/1420: „in loco, qui dicitur *Zeuleus*” (uo. 413). Később 1471 – 76: „*Szöllős* iuxta Balaton” (H. 231), 1476: *Zewles* (Erdélyi 133), 1564: *Zeulews* (Bsz. 39), 1566: *Zewlews* (uo. 40), 1585: *Szölös* (PK. I: 126), *Zölös* (uo. 135), 1609: *Zeöleös* (Erdélyi 269). Erdélyi László megjegyezte, hogy a település egykor két részre különült el (uo. 263 – 264), és Veszprém megye régészeti topográfiájában (II: 56) szintén említik, hogy a későbbi *Balatonszöllős* helyén a 14 – 15. században két *Szöllős* nevű falu állhatott. A területen birtoklás alapján egyrészt a veszprémi káptalan jobbágiai laktak, a másikon pedig a veszprémi egyházé és a tihanyi apátságé (uo. 158). A falu a XVII. század elejéig csak *Szöllősként* szerepel a forrásokban, ekkor felbukkan mellette a *Kis-szöllős* (1614: *Kis*

*Szello*s [Bsz. 45], 1616: *Kis Zöles* [uo.], 1635: *Kis Szöllős* [VeMH. II: 157], 1643: *Kys Szöllős* [Bsz. 46], 1754: *Kis Szöllős* [uo. 66], 1803: ua. [Vk.m.lt. 27], 1805: *Kiss Szöllős* [Bsz. 82]) megkülönböztető jelzős név is, majd váltakozva szerepel a két névváltozat (1715, 1720 és 1749: *Szöllős* [Bsz. 56–58], 1752: *Szöllős* [uo. 66], 1758: *Balatonszöllős* [VeMH. II: 157], 1831: *Balaton Kis Szöllős* [Bsz. 102], 1837: *Kisszöllős* [VeMH. II: 157]). A XVIII – XIX. századi térképeken ugyancsak ezek láthatók, 1773–1808: *Kisszöllős* (MTHt. ZM.), 1782 – 1885: *Szöllős* (JO.), 1806: *Szöllős* (Li.), 1819 – 1869: *Szölles* (MKF.), 1854: *B. Kis Szöllős, Balatonhegyszöllős* (GAU.), 1858: *Balatonszöllős* (DA.), 1869 – 1887: *Balaton-Kis Szöllős* (HKF.).

A *Szöllős* helynévnek a régtől adatolható *szöllős* ’szőlőművelő’ foglalkozásnév az alapja; vö. 1395 k.: *zeleus* ~ *zelews* ’Weinbauer, Winzer’ [BesztSzj.], azaz szőlőműves, vincellér. Erre különböző oklevelek is utalnak, például az almádi monostor alapítólevelében olvasható, hogy *Szöllős* (a későbbi *Balatonszöllős*) településen szőlőművelők éltek. 1121/1420: „in loco, qui dicitur *Zeuleus*, vineas II cum totidem cultoribus” (MNy. 23: 364). *Szöllős* településen a tihanyi összeírásban is két szőlőművelőt említenek, 1211: „in villa *Zeuleus* (*Zeuleus*) iuxta Balatin duo vinitores sunt ecclesie” (PRT. X: 507). Kovács Éva megállapítása szerint ugyanakkor a *szöllős*nek ’szőlőtermő terület’, esetleg ’szőlővel benőtt hely’ jelentése is feltehető, így ez is lehet a *Szöllős* helynevek alapja.

Balatonszöllős ma is használt mikrotoponimái régi térképeken már megtalálhatók. A képzetlen mellék-név + földrajzi köznév struktúrájú nevek igen nagy

csoportot alkotnak a kétrészes neveknél. Kedvelt melléknevek közé sorolható a *kicsi* ~ *kis*, valamint a *nagy* lexéma. A falu környékén a legmagasabb hegy a *Nagy-Gella* vagy *Öreg-Gella* (1815: Bsz., 1852: C., 1854: GB., 1858: DBK., 1922: ua. [K2]), a *Gella-hegy* (1646: *Gella* [Vk.hh.jk. 296], 1670: ua. [uo. 29], 1694: ua. [uo. 12]) a hasonló jelentésű *öreg* jelzőt kapta. Kisebb tengerszint feletti magassága miatt kapott megkülönböztető jelzőt a közeli *Kis-Gella* (1687: *Kis Gella* [Bsz.], térképeken 1854: *Kis gella* [GB.], 1858: *Kis Gellai* [DBK.]), ennek *kis* jelzőjével van korrelációban a *Nagy-Gella nagy* és *öreg* jelzője. Az *öreg* jelentése itt 'nagy', akárcsak az *Öreg-rét* (1831: *Öreg Rét* [Vk.hh.jk. 263], 1835: ua. [uo. 342]) vagy az *Öreg-hegy* (1831: *Öreg Hegyajjai* diverticulum [azaz dűlő] [Bsz.], 1852: C. és 1854: *Öreghegy* [GB.], 1858: *Öreg hegy* [DBK.]), 1922: ua. [K2]) esetében. Keletről a falut a *Száka* (1231: *Szaka erdo* [Bsz.], 1392: *Zaka* [R. 169], 1781: *Szaka*, 1794: *Szálkahegy* [Bsz.], 1828: *Szakai Hegy* [RB.]) és a *Torma-hegy* (1887: *Torma hegy* [MK.]) határolja. A *Tói-hegyen* (1852: C., 1854: GB, 1922: *Tóhegy* [K2]) a régészeti leletek tanúsága alapján a késő avar-kortól folyamatos, letelepült életmód bizonyítható. Itt van a *Tó-hegyi-börc* dombtető, bokros, köves terület, az összetétel *börc* utótagjának jelentése bérc. A *Tói-rétek* (1852: *Tó melléki* [C.]) sík rétség, a *Hosszú-tó-hegy* dombos szántó, rét, legelő, itt van a *Tói-dűlő* (1922: *Tóhegyre dűlő* [K2]). A *Tó-hegyalja* szántó, rét, a *Tó-hegyaljai erdő* dombos. Balatonfüred irányában fekszik a *Győr-hegy*, területén egykor a zirci cisztercita apátság volt birtokos, erre utal *Zirci-dűlő* (1781: *Szirci dűllő* [Bsz.], 1811: *Zirci dűllő* [uo.]) neve is. A Győr-hegytől délre magánbirtokok és a zalavári apátság földjei terültek el.

A szép fekvésű falut részben szőlőkkel beültetett dombok, hegyek övezik, számos további hegynév adatolható a falu körül. Ilyen a *Bagó-hegy* (1852: *Bagohegy* [C.], 1854: *Pagohegy* [GB.], 1858: *Bagó hegy* [DBK.], 1922: ua. [K2]) vagy a *Cseremi-hegy* (1854: *Cseremi hegy* [GB.]). A *Nyerges* (1781: *Nyerges Hegy* [Bsz.], 1852: ua. [C.], 1854: *Nyerges Jábod* [GB.], 1922: *Nyerges* [K2]) neve alakleíró. Az *Új-hegy* (1781: *Új Hegy* [Bsz.], 1852: *Uj hegy* [C.], 1858: ua. [DBK.], 1922: *Újhegy* [K2]) hegynévvel keletkezett az *Új-hegyaljai dűlő* (1781: *Új hegy alatt* [Bsz.], 1922: *Újhegy alja* [K2.]). A *Csere-hegy* (1781: *Cseren Hegy* [Bsz.], 1852: *Cserény hegyi* [C.], 1922: *Csere hegy* [K2]) nevével alkották a *Cseré-hegyi legelő* és a *Cseré-hegyi csapás* helyneveket. Az utóbbi névben a *csapás* állathajtó út. A *Vásár-hegy* (1781: *Vásárhegy* [Bsz.], 1814: ua.

[Vk.m.lt. *Permanens földek*], 1835: *Vásárhegyi telek* [Vk.hh.jk. 387], 1852: *Vásár hegyi* [C.]) szántó, szőlő, itt van a *Vásár-hegyi-tető* is. A mai településtől délnyugatra emelkedik a *Gál-hegy*. A hegyek között húzódó völgyek szintén neveket kaptak, ilyen a *Hármas-völgy* (1852: uo., 1854: GB., 1858: K1) név. A *Gugyor-hegy* (1781: *Gyugyor* [Bsz.], 1801: *Gyugyor Kapu* [uo.], 1852: *Gugyor hegyi* [C.], 1854: *Gugyorhegy* [GB.], 1922: *Gugyor* [K2]) esetében a *gugyor* földrajzi köznév népnyelvi szó, térszínforma név, a jelentése egyrészt '(cserjével benőtt) keskeny, mély, szűk völgy' és 'teknőforma völgy vagy árok', másrészt 'olyan völgykatlan, amely fekvésénél fogva napos, ezért jó szőlőtermő hely'. A *gugy* 'szűk, kerek kis tér' (MNY. 43: 30) alapszó -r képzős származéka.

A szőlősi dombok, hegyek déli fekvésű, napsütötte oldalainak klímája kedvez a szőlőtermesztésnek, például a *Csávai-oldalon* (1854: *Csávai oldal* [GB.]), de ilyen a *Hegyes-mál* (1852: *Hegyes máli* [C.], 1854: *Hegyes male* [GB.]) is, ezt a helyet alakjáról nevezték el, benne a köznévi rész, az összetétel *mál* utótagja 'napos oldalt, déli, védett, meleg hegy- vagy domboldalt' jelent, az ilyen lejtők különösen alkalmasak szőlőtermesztésre. Kiterjedt szőlőültetvényeket bizonyít egy terület *Szőlőkalja* (1852: *Szöllők ajja* [C.], 1854: *Szöllők allya*, *Szöllek allya* [GB.], 1922: *Szőlőkalja* [K2]) elnevezése. Régen a *Bagó-hegyen* (l. fent) is volt szőlő. A *Csibe-hegy* (1858: *Csibe hegy* [DBK.], 1890: ua. [Bsz.], 1922: ua. [K2]) dombos szőlő, közel van a faluhoz, kijártnak ide a csirkék, ez a névadási szemlélet háttere. Régi szőlőültetvény neve a *Kopi-szőlő* (1643: Vk.hh.jk. 228.), a *Törzsökös-szőlő* (1673: [uo. 15]) és a *Báskúti-szőlő* (1814: Bsz.) is. A *Penke* (1781: *Penke Közi* [uo.], 1811: *Penke* [Vk.m.lt. *Permanens földek*], 1834: *Penkei Fordulat Dűllő* [uo.], 1835: *Penkei Forduló* [Vk.hh.jk. 387], térképeken 1852: C., 1854: GB., 1858: DBK. és 1922: *Penke* [K2]) szőlőterület, a *Penke-tetőn* szintén volt szőlő. Minden bizonnyal ide tartozik a *Kispenka-hegy* (1797: *Kiss Penka* [Bsz.], 1811: *Kis Penka* [uo.]) helynév. Az *Irtás* (1922: K2) és a *Barát-szőlő* (1753: *Barát Szőlő*, *Barát Föld* [Bsz.], 1797: *Barát Szőlő* [uo.], 1814: *Baráth szőlő* [Vk.m.lt. *Permanens földek*], 1890: *Barátszőlők* [Bsz.]) domboldali szőlő. A *Barát-szőlő* név alapja az, hogy a pápai pálos rendiek birtoka volt: „...harmadik szőleje vagy a Kiss-Penka nevezetű hegyen, amelly is Barát Szőlőnek neveztetik, a feje Barátok fundusán” (Bsz.). Ugyancsak szőlőtermesztésre utal a *Pogány pince* (1754: *Pogány Pince* [uo.], 1814: *Pogán pincei Dűllő*

[Vk.m.lt. Permanens földek], 1852: ua. [C.] neve, kőboltozatos pince volt, a névadási szemlélet háttere az, hogy valaki ide, az erdei magányosságba ment ki lakni.

Növénynévből gyakran toldalékmorféma hívott életre helynevet, s köztük a legtipikusabb az -s képzős névszerkezet: például Gyümölcsös, Kenderes, Mogyorós, Nádas, Fenyves, Gyertyános stb. Az -s képző az egész magyar nyelvterületen jellegzetes egyrészes neveket létrehozó funkcióban. A növénynévi alapú helynevek morfológiai szinten két típusba sorolhatók: az előtag jelöletlen (Som-hegy), vagy jelölt alakban része az adott térség mikrotoponímiai rendszerének. Ilyen Balatonszőlősen a gyümölcsnévvel és -s helynévképzővel alkotott *Sajmeggyes-rét* (1801: Bsz.), a sajmeggy 'Cerasus mahaleb' fekete termésű meggyféle cserje vagy kisebb fa, meleg lejtőkön már áprilistól virágzik. Ugyancsak ilyen képzésű helynév a *Berkenyész* vagy *Berkenyész-föld* (1814: *Berkenyesi Föld* [1814: Vk.m.lt. Permanens földek]), a berkenye 'Sorbus' kásás húsú, fanyar gyümölcsöt termő fa, szláv eredetű neve már 1055-től adatolható a magyar írásbeliségben (TA.). És ilyen a *Tüskész* (1794: *Tüskész domb* [uo.], 1811: *Tüskös* [Vk.m.lt. Permanens földek], 1814: *Tüskész Rét* [uo.]) helyfajtajelölő elnevezés is. Szintén a növényzetre utal a *Rekettyész-rét* (1801: Bsz., 1814: Vk.m.lt. Permanens földek) név, a magyarban a *rekettye* déli szláv eredetű jövevényszó; vö. szerbhorvát *rakitje* 'rekettyész, füzes hely', szlovén *rakitje* 'rekettye'. Ugyancsak növényzetre, mégpedig kender termesztésére utal a *Kenderföld* (1814: uo.) és a *Kenderszer* (1781: Bsz.) helynév.

A köves talaj az alapja a *Köves-irtás* (1842: uo.) nevének. A Gella-hegy nevével függ össze a *Gellotorki-dűlő* (1836: *Gellotorki dűlő* [Vk.hh.jk. 387]) neve. A ma is közismert *telek* főnévvel kezett megkülönböztető jelzőkkel az *Alsó-teleken Fő-hegy alatti dűlő* (1811: Vk.m.lt. Permanens földek) és a *Felső-telek* (1814: uo.) neve. A *Felső-mező* (1801: *Fölső Mező* [Bsz.], 1922: *Felsőmező* [K2]) sík szőlő, régen szántóföld volt, megkülönböztető jelzővel használták az *Alsó-mező* (1814: Vk.m.lt. Permanens földek, 1835: Vk.hh.jk. 387) helynevet is. A *Kukorgós-föld* (1814: uo.) határrész elnevezésében az első névelem, a *kukorgós*, 'göndör, bodor' jelentésű, az így jelölt földterület hullámos. A *Kutykándi* (1814: uo.) pusztta személynévvel és az Árpád-kori -d helynévképzővel adott helynév lehet. Az 1222-től adatolható *Rouozluk* (Bsz.), 1343: *Rouzluk* (VR. 376) tulajdonképpen *Ravaszluk*, azaz 'Rókalyuk', a helynévben a róka régi, elavult *ravasz*

neve szerepel, helynévben már írásbeliségünk kezdeitől olvasható oklevelekben, pl. 1015, 1158: *Rowozluk* (TESz.), 1055-ben a Tihanyi Alapítólevélben „*ruuož licu*” (TA.). Középkori szerzőknél a *ravasz* még főnévként fordul elő, 1466-ban már 'álnok, ravasz, agyafúrt [ember]' (Müncheni Kódex), de van 'pisztoly, puska elsütő szerkezetének billentyűje' jelentése is, ez a szerkezet bonyolultságával lehet kapcsolatban.

A nélkülözhetetlen források, vizek megvannak Balatonszőlősen, erre utaló helynév az *Evetesi-séd* (1322: *fluvius Euetes* [VR. 117], 1922: *Evetes Séd* [K2]) patak, a *Vekenyi-séd* vízfolyás, a *Sós-kút* (1755: *Sóskuti* [Bsz.], 1854: *Soskuti* [GB.], 1858: *Soskuti* [DBK.]) és a *Tómellék* (1854: *Tómelléki, Község tó melléki* (GB.). A *Mosó* (1781: *Mosói Földek* [Bsz.]) forráshelyen 14 forrásból jön fel a víz. Van itt egy kőből kirakott medence, régen ebben mostak a falu asszonyai. A *Lázárkúti-forrásoknál* (1309: *Lazarkut* [Bsz.], 1658: *Lazar kút* [Vk.hh.jk. 10]) három forrás van, a személynéves elnevezés alapja az, hogy régen egy Lázár nevű személy lakott mellettük. A *Kani-kút* (1781: *Kani Háza* [Bsz.]) közelében Kani Pál háza volt, ez a középkorban is lakott mai településtől északra, a Nyerges-dűlőben van. A *Gálakútnál* pedig egy Gála nevű család lakott. A *Málaberek* (1801: *Mála berki* [Bsz.]) völgy, legelő, a keleti oldalán forrás, vizenyős rét van. A Gyugor-hegy lábánál fakadnak a *Gyugyori-források*. További forrás a *Tó-fő-kút*, *Péter-kút*, *Gyenis-kút*, *Csekő-kút*, *Sáros kút* és a *Sós-kút* (1755: Bsz., 1852: C., 1858: K1, 1922: K2), az *Alszege*n fakad az *Ászegi-kút*, a személynévvel alkotott elnevezésű *Torda-réten* (1760: *Torda Helye* [Bsz.]) pedig a *Torda-réti-forrás*. Egykori forrásnevek megőrződtek az oklevelekben, ám ma már nem adatolhatók, ilyen a *Czigány-kút* (1794: uo.), a *Csöpögő-kút* (1789: uo.), a *Kukulai-kút*, és a személynéves *Peszed-kútja* (1801: *Peszed kuta* [uo.]). A *Kasza-völgy* (1781: *Kasza völgy* [Bsz.], 1922: ua. [K2]) alján folyik a *Kasza-vőgyi-séd*. A *Szamár-tó* (1791: *Szamár tó* [Bsz.]) és a *Béka-tó* (1811: Vk.m.lt. Permanens földek) kisebb tavak változó vízállással. A *Széked* (1852: C., 1854: *Szekedi* [GB.], 1922: *Széked* [K2]) szántó, legelő, az Evetes felőli sarkánál kvarcvízlelő kút található.

A földrajzi köznévi utótagú kétrészes helynevekben az utótagként álló földrajzi köznevek helyfajtajelölő funkcióban állnak, és többnyire egyszerű szavak. Vannak ugyanakkor egytagú toponimák is, ilyen a *Vekeny* (1852: C., 1922: K2) dombos szántót, erdőt jelölő név. A *Vekeny* helynév pusztta személynévből keletkezett -ny képzővel, a ré-

gi magyar *Velek* személynévvel függ össze. A *Vekenyi-lap* völgy, szántó, rét nevében, és a *Sós-kúti-lap* (1755: *Sóskuti Dűlő* [Bsz.]) völgy, legelő, szántó nevében a *lap* 'lapály', illetve 'sík' értelemben szerepel, a *lap* a környezetnél alacsonyabb, sík, esetleg vizes terület. Különösen kedvelt melléknév Balatonszőlősen is. A *Vekeny-felső* sík szántó, erdő, a *Vekeny-alsó* sík szántó, erdő, nádas terület neve régen *Máde* volt (1852: *Máde község* [C.]), a névben a község köznévi utótag valószínűleg a községi tulajdont jelzi. Akárcsak a *Község-rét* (1852: uo.) elnevezésben, a terület társneve a *Falualjai rét* (1755: *Faluajjai Rét* [Bsz.], 1814: *Falualján Rét* [Vk.m.lt. Permanens földek], 1852: *Falu allyai rét* (C.). A *Sötét-völgy* ((1814: *Sötét Rét* [Vk.m.lt. Permanens földek], 1852: *Sötét réti* [C.]) legelő, rét, a völgyben római kori település nyomait találták meg. A füredi határszállón húzódik az *Evetes, Evetesi-erdő* (1055: *Evetes völgy* [Bsz.], 1092: *Evetes erdő* [W. 99], 1392: *Evetes* [R. 169], 1852: *Evetesi* [C.], 1854: *Evetes* [GF.], 1922: *Evetes* [K2]), a helynév arra utal, hogy a környéken sok evet élt. Az *evet* a mókus elavult neve, akárcsak a régi *kelempájsz* (< német *Höhle* 'odú' és *einbeißer* 'kiváj, kirág') vagy a tájnyelvi *cibóka*, *monyóka*, mára mind kihaltan lévő terminusok. Az *evet* eredetileg székelő tájszó, személy- és helynevekben már 1215-től adatolható (TESz.), köznévként 1395 k. bukkan fel írásos forrásban: „*spiro: eueth*”, „*eueth* Ber gerezna” (BesztSzj.). Bizonytalan eredetű szavunk. Följegyezték ezen a határrészen az *Evetes* helynevet különböző összetételekben is, pl. *Evetes-rétek*, a népnyelvből *Evetes-vőgy*, *Evetes mejjéke*. Szintén a Füred felé eső határon fekszik a *Száakai-rétalja* (1922: *Száakai rét aly* [K2]) sík szántó, rét, a *Kis-dobogó* dombos legelő, börcös, azaz 'köves'. A *Dobogó, Nagy-dobogó* (1922: *Dobogó* [K2]) szintén dombos legelő, a helyén egykor (VIII–IX. század) temető volt. Közélemben fekszik a *Hosszú-dobogó* dombtető, legelő. A *Csiten, Csiteni-erdő* (1816: *Csitény* [Vk.hh.jkv. Nr. 138], 1854: *Csitten* [GF.], 1902: *Csitény* [J.]) lejtős erdőt a térképek a Győr-hegy közelében jelölik.

További korai helynév a *Bodogd, Bodogdi-főd* (1476: *Bodogd* [Erdélyi 133]) dombos szántó, a *Bíró háza Temető Alja*, illetve a *Boigo István dűlő* (1781: ua. [Bsz.]), a *Csordaút-hegy* (1343: *monte Churdawth* [VR. 376]), az *Első Agy*, illetve *Közép Agy* (1781: ua. [Bsz.]), a *Galle* (1324: ua. [Erdélyi 258], 1327: *Gulle* [Bsz.]), a *Koss Bikai dűlő* (1781: ua. [uo.], 1814: ua. [Vk.m.lt. Permanens földek]), a *Suble* (1324: ua. [Bsz.]), a *Csöngő-hegyi dűlő* (1802:

ua. [uo.]), a *Szénás ügy* (1781: ua. [uo.]), a *Ganéháza* (1814: Vk.m.lt. Permanens földek), a *Kis-hegy* (1343: *Kyshed* [VR. 376]), a *Lok* (1343: ua. [uo.]), az *Úthossza* (1781: ua. [Bsz.], 1814: *Úthosszai Föld* [Vk.m.lt. Permanens földek]), a *Vekereg* (1801: ua. [Bsz.]), a *Mereste-föld* (1055: ua. [uo.]), a *Messzelátó-hegy* (1789: ua. [uo.]), továbbá a személyneves *Péter-dűlő* (1781: ua. [uo.]), *Horvátgyűrű* (1300: *Huruathdyru* [uo.]), *Balázsné halála* (1794: ua. [uo.]), *Miklósné-rét* (1811: Vk.m.lt. Permanens földek), *Kalim földje* (XIV. sz.: *terram Kalym* [Bsz.]), a *Sósberke* (1636: ua. [Erdélyi 270]) és a *Péter-gyűrű* (1309: *Peturgyure* [Bsz.]), a fekvésre utaló *Temető-hegy* (1797: ua. [uo.]), *Keresztúti-dűlő* (1814: Vk.m.lt. Permanens földek) és *Kerti-dűlő* (1814: *Kert dűlő* [uo.]), valamint az alakjáról elnevezett *Kerek-hegy* (1343: *Kerekhegy* [VR. 376]).

A *Vaskánya-tető* köves legelő, erdő, az adatközlő szerint arról kapta a nevét, hogy télen itt olyan hideg van, hogy „a kánya [varjú] lefagy a fáról” (VeMFN. 55). A *Lapos-telek* (1781: *Lapos telek* [Bsz.], 1814: ua. [Vk.m.lt. Permanens földek]) sík szántó, szőlőültetvény volt. A *Tanító-föld, Tanított-föld* és a *Pap-föld* sík szántók neve a járandóságot élvezőkre utal, a *Pap-rét* is egyházi birtok lehetett. A *Malom-völgyben* (1755: VeD. 207, 1763 és 1825: W. 100, 101, 1794: *Malomvölgy* [VeD. 80], 1836: ua. [Vk.hh.jkv. Nr. 315], 1902: ua. [J.], 1922: ua. [Dj.]) több vízimalom is működött. Közélemben terül el a sík *Malom-rét* (1781: *Malom berek* [Bsz.], 1922: *Malom rét* [K2]) vagy *Öreg-rét* (1852: C.), az *öreg* jelentése itt is 'nagy', a *Malom-hegy* (1791: *Malom Hegy* [Bsz.]) és a *Malom-tó* (1781: *Malom Hegyi Tó* [uo.]). A *Közép-dűlő* (1854: *Közép hegy* [Bsz.]) térképen, 1852-ben *Két ut köze* (C.) néven szerepel. A *Jábad* (1852: uo., 1858: K1, 1922: K2) sík szántó, a *Jábad csapás* nevében a csapás jelentése 'állathajtó út'. A *Szamártói-dűlő* (1791: *Szamár Tó dűlő* [Bsz.]) mellett van a dombos *Szamar-tói-legelő*. A *Káposztáskertek* (1922: *Káposztás* [K2]) nevű sík területen voltak a falu káposztáskertjei.

Az *erdő* földrajzi köznévi Erdélyben például rendre birtokos jelzős szerkezetben áll a helynevek utótagjaként (Köd erdeje, Hideg-kút erdeje stb.), a Balatonfüred környéki térségben azonban inkább a jelöletlen minőségjelzős szerkezet a szokványos névstruktúra. Balatonszőlősen megkülönböztetnek *Alsó-erdőt*, *Ásó-erdőt* (1922: *Alsó erdő* [K2]) és *Felső-erdőt*, *Fősző-erdőt* (1922: *Felső erdő* [uo.]). Igen korai helynév a *Barduta-erdő* (1309: ua. [Bsz.]). Számon tartják az *Alszeg*, *Ászeg*, *Ászegi-rész* és *Felszeg*, *Főszeg*, *Főszegi-rész* nevű határrészt, *Alszeg* a falu

alacsonyabban fekvő része, esetleg déli irányban elterülő hányada, a *Felszeg* pedig a falu északi vagy magasabban fekvő része. A *Mise-domb* feltehetőleg a templomdomb, a *Várad* (1781: *Várod* [Bsz.], 1814: *Várad dűlő* [Vk.m.lt. Permanens földek]) domboldali szántó. A *Kupa-rét* völgy, legelő, szántó, a *Tóti-ke* völgy pedig fenyves, murvabánya működött benne. A Gál-hegy északi oldalában volt a közelmúltban elpusztult *Tóth-tanya* (Bsz. 14), *Tóttanya* (VeMFN.

55), neve személynévvel alkotott helynév. A fent már említett, növényzetre utaló nevek közé tartozik a *Hajagos* (1644 és 1842: ua. [Bsz.], 1852: ua. [C.], 1854: ua. [GB.], 1858: *Hajagosi* [DBK.], 1922: *Hajagos* [K2]), *Hajagosi-oldal* domboldali szántó, a *Hajagos-völgy* szőlő, szántó, ezekben a helynevekben a régi magyar nyelvjárási *halyag* 'hólyagfa, *Staphylea pinnata*' növénynév található, annak -s képzős származéka.

HIVATKOZÁSOK ÉS IRODALOM

- BesztSj. = *Besztercei Szójegyzék*. Régi magyar nyelvemlék, 1395 k.
 Bsz. = Veress D. Csaba: *Balatonszőlős évszázadai*. Veszprém, 1994.
 C. = 1852 k. készült kataszteri térkép vázlata (croquis) (VeMFN.).
 DA. = *Dorf Aszófő in Ungarn. Kat. térkép, 1858*. MOL – Térképtár [S 78 301. téka Aszófő 006-015].
 DBK. = *Dorf Balaton-Kis-Szöllős in Ungarn. Kat. térkép, 1858*. MOL – Térképtár [S 78 303. téka Balatonszőlős 006-016].
 DHA. = Györffy György: *Diplomata Hungariae Antiquissima I*. Budapest, 1992.
 Dj. = *Balatonfüred nagyközség dűlőjegyzéke*. Jegyzőkönyv, 1940. M. kir. Állami Földmérés, Zala vm. Az 1922. évi felmérésben előforduló dűlők.
 Erdélyi = Erdélyi László: *A tihanyi apátság története. Első korszak. 1055 – 1701*. Budapest, 1908.
 GAU. = *Gemeinde Aszófő in Ungarn. Kat. térkép, 1854*. MOL – Térképtár [S 78 301. téka Aszófő 001-005].
 GB. = *Gemeinde Balaton kis szőlős. Kat. térkép, 1854*. MOL – Térképtár [S 78 303. téka Balatonszőlős 001-005].
 GF. = *Gemeinde Füred in Ungarn. Kataszteri térkép 1854-ből*. MOL – Térképtár [S 78 302. téka B.füred 001-004].
 H. = Holub József: *Zala megye története a középkorban II. Zala megye községeinek története I – IV. kézirat, 1929*.
 HKF. = *A harmadik katonai felmérés. 1869 – 1887. A Magyar Szent Korona Országai. I:25.000*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2007.
 J. = Jankó János: *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. Budapest, 1902. Helynevek: 33 – 89.
 JO. = *Josephinische Aufnahme (josefinianus térkép)*. A Magyar Királyság első katonai felmérése (1782 – 1785). Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.
 K1 = 1858-ban készült színes kataszteri térkép (VeML [Örvényesé: ZML, Pécselyé MOL]).
 K2 = 1922-ben készült kataszteri térkép (VeMFN.).
 Kovács = Kovács Éva: *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*. Debrecen, 2015.
 Li. = Lipszky, Joannes: *Mappa generalis regni Hungariae*. Pesthini, 1806.
 MK. = Magyar Királyság katonai felmérési térkép, 1887. (<http://mapire.eu/hu/map>)
 MKF. = A második katonai felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánság nagyfelbontású, színes térképei. 1819 – 69. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2005.
 MNy. = Magyar Nyelv. Budapest, 1905–.
 MTHt. VeM. = Magyarország történeti helységnévtára. Veszprém megye (1773 – 1808). Szerk: Szaszkoné dr. Sin Aranka. Budapest, 1994.
 MTHt. ZM. = Szaszkoné dr. Sin Aranka – Breinerné Varga Ildikó szerk.: Magyarország történeti helységnévtára. Zala megye I.. (1773 – 1808). Budapest, 1996.
 PK. = Pisky-kódex. Dr. Rómer Flóris Ferencz: *Tihanyi vár regestuma 1585–1590-ig*. I–II. Történelmi Tár. 1879. 124 – 142., 565 – 582. III. = uo. 1880. 398 – 408.
 PRT. = Erdélyi László, Sörös Pongrácz (szerk.): *A pannonhalmi Szent-Benedek rend története. I – XII*. Budapest, 1902 – 1916.
 R. = Rainer Pál: *Középkor*. In: *Balatonfüred és Balatonarács története*. Szerk. Lichtneckert András. Veszprém, 1999.
 RB. = *Rajzolata a Balaton Füredi határban lévő erdőrészeknek*. 1828. (VeML, XV. 11 a T 370.).
 Szentpétery Imre: *Az almádi monostor alapító oklevele II. István korából*. MNy. 23 (1927): 360 – 370.
 TA. = *Tihanyi apátság alapítólevele*. 1055. Őrzőhely: Pannonhalmi Bencés Főapátság, Főapátsági Levéltár [Tihany fasc. I. n. 1.].
 TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–III*. Budapest, 1967 – 76. Index. 1984.
 VeD. = Veress D. Csaba: *Balatonszőlős évszázadai*. Veszprém, 1994.
 VeMFN. = Balogh Lajos – Ördög Ferenc – Varga Mária szerk.: *Veszprém megye földrajzi nevei IV. A Veszprémi járás*. Budapest, 2000.
 VeMH. = Kovacsics József szerk.: *Veszprém megye helytörténeti lexikona 2*. Budapest, 1988.
 VeML = Veszprém Megyei Levéltár. Veszprém.
 Vk.hh.jkv. = VeML, Veszprémi káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyvei. Veszprém.
 Vk.m.lt. = Veszprémi káptalan magánlevéltára.
 VR. = Kumorovitz Bernát: *Veszprémi regeszták (1301 – 1387)*. Budapest, 1953.
 W. = Wöller István: *Balatonfüredi malmok*. Balatonfüred, 2009.
 ZML = Zala Megyei Levéltár. Zalaegerszeg.

TÓTH-BENCZE TAMÁS

WESSELÉNYI MIKLÓS ÚSZÁSAI A BALATONBAN

1992. augusztus 15-én a balatonfüredi kikötő (hajóállomás) melletti parkban Balatonfüred Város Önkormányzata és a Magyar Úszósövetség emlékelet állíttatott báró Wesselényi Miklós tiszteletére. A márványtábla felirata szerint: „Wesselényi Miklós /1796 – 1850/ emlékére, aki a hagyomány szerint elsőként úszta át a Balatont Tihany – Balatonfüred között 1836-ban.”

2015 őszén a balatonfüredi önkormányzat részéről megkerestek: részletes információt kérnek arról, hogy Wesselényi Miklós pontosan mikor, hol kezdte meg az öbölátúszást, továbbá: hol ért partot, stb. A kért adatok összegyűjtése során jöttem rá arra, hogy ehhez bizony jobban utána kell nézni a történeteknek. Többek között azért is, mert ezzel kapcsolatban egymásnak ellentmondó információk kerültek elő. Ennek összefoglalását olvashatják az alábbiakban.

Wesselényi nevezetes balatoni úszásának bőséges irodalma van. Van, aki 1835-re datálja, a többség 1836-ot ír, de olyan is akad, aki szerint csak 1837-ben történt meg.

Tar Ferenc 1988-ban megjelent, „Balatoni fürdőkultúra” című írásában, a 3. oldalon az alábbi írt: „Vakmerő cselekedetnek számított, amikor Wesselényi Miklós 1835-ben Tihany és Balatonfüred között átúszta a Balatont.”

Lipták Gábor: „Ezüsthíd” című kötetében a 381. oldalon a következőt tette közzé ezzel kapcsolatban: „... A negyvennyolcas eseményeket előkészítő reformkor társadalmi életének nagy eseménye volt a füredi Anna-bál. Tudjuk, hogy 1836 nyarán Wesselényi Miklós, a kiváló hazafi Tihany és Füred között úszta át először a Balatont. A kamarilla besúgóinak egyike 1837-ben jelenti Meldungjában [jelentésében], hogy az üvegházban összegyűltek Deák, Eötvös, Klauzál és mások. ...” Magáról a történetről Lipták a fent említett kötet „Ezüsthíd Füreden” című elbeszélésében részletesen is beszámol (48–53. oldal), azonban ezt az egyébként nagyon olvasmányos leírást óvakodnék hiteles beszámolóként kezelni, mert több tévedés mellett az 1838-as pesti nagy árvizet 1836 tavaszára datálta, feltehetően azért, hogy jobban illeszkedjen a sztorihoz.

Bodrossy Leó „A Balaton regénye” c. munkájában a 481. oldalon az alábbiakban számolt be erről: „Wesselényi Miklós báró ... július 23-án érkezett Füredre, ahol ebben az időben a fürdőhelyen nyaralt Deák Ferenc is, ki a perben¹, védője volt, s ezt a

napot a per előkészületeinek tárgyalására fordították. Másnap, július 24-én Wesselényi olyan tette szánta el magát, amire az egész ország felfigyelt, elsőként átúszta a tavat Balatonfüred és Tihany között, ami légvonalban mintegy 4 kilométernek felel meg.” Bodrossy az Athenaeum tudósítására hivatkozott forrásként, de valószínűbb azonban, hogy Bodrossy Zákonyi Ferenc „Balatonfüred” c. monográfiájának 761. és 762. oldaláról másolhatta ki az esemény leírását. (Részletesen: lásd alább.) Bodrossy a továbbiakban írt az 1836. július 26-án megtartott Anna-bálról, amelyen Deákkal együtt Wesselényi is részt vett. Ezt követően beszámolt arról, hogy két estén a füredi partok előtt forgolódo komphajón vacsoráztak, és Deákkal különböző tréfás csínytevésekkel mulatták az időt. Végül Bodrossy Wesselényi füredi kalandjairól szóló leírását a következőkkel fejezte be: „Babay József füredi káplán korabeli visszaemlékezéseiben arról is beszámolt, hogy Wesselényi Miklós Balaton átúszása merész tettét követően kardpárbajba keveredett egy osztrák tiszttel, akit a párbaj után lepedőben vittek el.” (Erről a későbbiekben még bővebben.)

De az is elképzelhető, hogy Bodrossy Antalffy Gyula „A reformkor Balatonja” című könyvéből vehette át az alábbi szövegrészletet: „Wesselényi önerejéből a magyar tenger ölébe dőlt, s csakhamar egy mérföldnyi úzás után, nagyszámú népség bámulatára.” Antalffy szerint a közlés a folyóirat [Athenaeum] 1837. évi májusi számában jelent meg. Ő a következőképpen idézi könyvében, az 55–56. oldalon, a korabeli tudósítót: „Így történt ez múlt nyáron báró Wesselényi Miklóssal, ki önerejétől és a tündérszépségű tájaktól meghívatva, kilépe a szűkkörű szobából, a szabad tenger ölébe dőlt, s csaknem egy mérföldnyi úzást tőn nagy számú népség bámulatára.”

Zákonyi Ferenc a kérdéses idézetet így közölte: „Wesselényi önerejéből és a tündéri szépségű tájaktól meghívatva, kilépe szűkkörű szobából, a szabad tenger ölébe dőlt, s csaknem egy mérföldnyi úzást tőn nagy számú népség bámulatára.” (Zákonyi Ferenc változatára később még visszatérek.)

A többek által is – kisebb-nagyobb eltéréssel – idézett szövegrészlet az Athenaeum 1937. évi 42., május 24-i számának 332. oldalán található. A szóban forgó mondat a Katona Antal által írt „A Balaton” című cikk része, az ismertető teljes egészében a 329 – 332. oldalon olvasható. Érdemes egy kissé

többet is idézni az eredeti szövegből, mert igen érdekes leírást ad a korabeli fürdőről.

„Nagy szerepet játszik a’ Balaton, mint igen kedvelt fürdőhely, ’s méltán is kedvelik azt, mert pompás kilátása, mérséklete, ’s alább megnevezendő alkatrészei, nem lehet, hogy fölöttébb jótékonyul ne hassanak az emberi testre, hacsak különös testalkati hibák nem ellenzik a’ fürdés’ használatát. Balaton-Füredtől délnyugatra, magában a’ tóban vannak hideg fürdőszobák építve fából, ’s a’ parttal palló által egybekötve. 1822-ben Dr. Oesterreicher állíttatá föl a’ 6 elsőt, melyhez később még három épült; 1836-ban ismét 3, ekképen mostani számok 12-re megyen. Mindenik fürdőszoba el van különözve egymástól, délre pedig szabad nyílású, ’s szabad kilátást enged, melly Tihany félsziget’ regényes szépségével kínálkozik, a’ minek mind a’ betegre, mind az egészségesre ható befolyása tagadhatlan <értsd: tagadhatatlan>. Kiben szellemi és testi erő van, annak el kell itt bájoltatnia és ragadtatnia. **Így történt múlt nyáron báró Wesselényi Miklóssal, ki önerejétől ’s a’ tündérszépségű tájaktól meghívatva, kilépe a’ szűkkörű szobából, a’ szabad tenger’ ölébe dőlt, ’s csaknem egy mérföldi úszást tőn nagyszámú népség’ bámultára.** A’ fürdőszobát a’ tóba eresztett 10 láb széles es ugyanannyi hosszú falkosár teszi, mellybe kényelmes lépcsők vezetnek. Az 1. es 6. számú fürdő 2 lábbal hosszabb. Az említett 12 fürdőhelyen kívül épült meg nemrég egy teres közönséges fürdő, mellybe azon vendégek is beléphetnek, kik magányos fürdőre váltottak jegyet. Egy egy fürdő’ ára 14 kr. pengőben, a’ közönséges fürdő pedig 6 pengő kr.”

Eötvös Károly „Utazás a Balaton körül” című munkájában így számolt be erről: „Átússza a Balatont is, s két szemtanú beszélte nekem, aki látta, hogy egyszer úri barátainak tréfájára úzás közben meg is borotválkozott a Balatonon. Mennyi képzelet röpködi körül a nemzeti hős ünnepi alakját. Aki még a víznek is úgy tud parancsolni. Magyar ember nem igen adta fejét arra, hogy úszni tanuljon. Halnak, békának, csiborbogárnak való mesterség az. Jézus tudott menni a vizek hátán, ha ki nem kerülhetett, de neki nem volt se paripája, aki lángot fúj; se négylovas hintaja, aki Zsibóról három nap, három éjjel Füredre rukkan. Wesselényinek pedig mindene van, s nemcsak menni, de borotválkozni is tud a vizek hátán, amit pedig még Jézus se tudott megcselekedni.”

Eötvös Károly írásához kapcsolódva, érdekességképpen felhívom a figyelmet arra, hogy a Budapesti Hírlap 1891. május 3-i (121.) számában, a 7. oldalon szintén írt Wesselényi Miklós balatoni úszá-

sáról. Ebben szerző megjelölése nélkül, a „Koloszvár” c. lapból átvettként idézték Jászai Marinak apjával kapcsolatos emlékeit: „... Édes atyja ács volt Balaton-Füreden, s éppen egy kis fürdőkunyhó körül foglalatostkodott, midőn hirtelen reáborult a lengő építmény; Jászai Mari atyja félreugrott ugyan, de jobbkezének két ujját a felborult kunyhó mégis oda-szorította. Wesselényi Miklós br. éppen a Balatonban fürdött, midőn a baleset megtörtént. A nagy Wesselényi néha két-három óra hosszat is töltött a Balaton vizében, hol úszva, hol pihenve a felszínen, s azt is megtette nem egyszer, hogy a vízben lábolva borotválkozott. Alig vette észre a szegény ács esetét, rögtön a parthoz úszott, kiugrott a vízből, hatalmas vállait nekifeszítette a kunyhónak es fölemelte azt. A szegény ács meg volt mentve a nyomorékságtól, amely kétségkívül sújtotta volna, ha ily gyorsan nem kap segílyt. Wesselényi gondosan megvizsgálta a sérült ujjakat és konstataálta, hogy csonttörés nem történt. Aztán saját házi gyógytárarából (a milyent rendszeren tartani szokott) az inasával tépést és orvosszert hozatott, s bekötözte az ács kezét. <<Ne féljen – mondá végül, nem lesz semmi baja. Holnap jöjjön el hozzám. Meg egyszer-kétszer bekötözöm a kezét, és meg lesz gyógyulva.>> – Megtörtént. És azután a szegény ács, ki nagyon vallásos ember, mindennap imájába foglalta a nagy Wesselényit, akinek munkakereső kezét es így egész későbbi egzisztenciáját köszönhetette. Az apám, így végzé elbeszélését ... ” – így a cikk, majd továbbiakban még idézett színésznőtől.

Nem tudom, hogy ebben a történetben mennyi lehet a valóság, és mennyi az utólag hozzá költött, de feltűnő hasonlóságot mutat az Eötvös Károly által megírt történettel. Az igaz, hogy Jászai apja ács, és nagyon vallásos ember volt, mint azt a színésznő az emlékirataiban is lejegyezte, de apja balesetét még csak nem is említi, aki ekkoriban 22 éves lehetett. Felhívom még a figyelmet arra, hogy Jászai visszaemlékezéseiben sok a költői túlzás. Az ezekben szereplő színháztörténeti, és a gyermekkorára vonatkozó adatokat is nagy óvatossággal kell kezelni.

A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményeiben 2012-ben Schleicher Vera az alábbiakat írta ezzel kapcsolatban a „Kéjpart, lidósítás és velencei est a Magyar Tengeren. Minták és hatások a balatoni fürdőkultúra fejlődésében” című tanulmányában: „Az infrastruktúra mellett kimutatható a külföldi fürdőhelyek közvetlen hatása egyes szórakozási (<<vigalmi>>) eseményekben, illetve a 19. század végétől felértékelődő testedzés területén. A <<für-

dőzés>> mellé egyenrangú időtöltésként felsorakozó úszás népszerűsítése érdekében a nagyobb fürdőhelyek úszómestert alkalmaztak, akik rendszeres edzéseket tartottak a standokon. A füredi öbölben kilométereket úszó Wesselényi 1836-ban még megbotráncoltatta a gyógyfürdő köznemesi közönségét, amely – legalábbis John Paget megfigyelése szerint általában is a <<tajtékipát>> részesítette előnyben a testgyakorlással szemben. Majd fél évszázaddal később azonban Szekrényessy Kálmán dsidáskapitányt, aki öt óra ötvenkét perc alatt tette meg úszva a Siófok – Almádi távolságot, már hősként ünnepelte a nyaralósereg. A lehetetlennek tűnő vállalkozáshoz az erőt és a mintát Szekrényessy számára egy angol pályatárs, a Csatornát 1875-ben átúszó Webb kapitány adta. Az úszással párhuzamosan terjednek egyéb sportolási formák, mindenekelőtt a tenisz és a vitorlázás, mindkettő szintén angol mintára. Az utóbbi esetében azonban nemcsak a minta volt külföldi, hanem a minta közvetítői is. Az angol és holland matrózok jelen voltak a Balatonon az első főúri hajókon, de később a Kisfaludy gőzösön is. Az elsőként számon tartott balatoni vitorlázó, Andlay <sic!> Gosling angol főkonzul volt, magyar arisztokrata követői pedig továbbra is előszeretettel alkalmaztak a jachtokon külföldi matrózokat, köztük gyakorta dalmát tengerészeket.”

Wesselényi 1835. augusztusi füredi látogatásával kapcsolatban Zákonyi Ferenc, Siklóssy László: „A magyar sport ezer éve” munkájára hivatkozva, azt írta, hogy a báró 1835. augusztus 14-én délután Veszprémből érkezett Füredre, majd idéz Wesselényi naplójából is (Zákonyi Ferenc „Balatonfüred” c. monográfiája, 761. oldal): „A nagy melegben s a sok por után felséges érzés volt a Balaton vizében úszkálni ... Hajóval Tihanyba, ott jó sokat járkáltam. Visszajövet újra sokat úsztam.” Itt Zákonyi Ferenc külön ki is hangsúlyozza, hogy Wesselényi Tihanyba hajóval vitette át magát. A másnapi napra (augusztus 15.) vonatkozóan szintén idéz Wesselényi naplójából: „Három óráig úsztam, de. és du. viszont egy órát. Estve felé elindultam, de Tihanynál a Révhez érve [talán a déli, a somogyi partra akart átkelni hajóval, nem hinném, hogy át akart úszni Szántódra] oly nagy szél eredt, hogy a hajósok nem vittek keresztül, s a parton kellett háltni. A hullámok csapkodási, s a szép nyári éj, s a szél zúgása, s a hold ünnepélyes csendje, képe volt a balsors által ostromolt és belsejében nyugodt kebelnek ...”. Sajnos Zákonyi Ferenc erre vonatkozóan a könyvében nem adta meg a forrást, és a Zákonyi-hagyatéknak a Helytörténeti Gyűjteményben található anyagában sem ta-

láltam erre vonatkozóan semmilyen feljegyzést. Valószínűnek tartom, hogy Zákonyi Ferenc a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található mikrofilm-másolatból idézhetett – helyenként „igazítva” az eredeti szövegen.

Azt, hogy 1835. augusztus közepén Wesselényi Miklós Füreden járt, a tihanyi apátság füredi fürdőtelepi vendégfogadója által augusztus 15-én kiállított számla is bizonyítja, amely szerint előző nap itt szállt meg. Megjegyzem, Wesselényi (orvosi okokra hivatkozva) nádori menlevéllel 1835 nyarán a Pozsony melletti Vaskúton tartózkodott. 1835. augusztus közepén feltehetően szintén egy ilyen menlevéllel érkezett – csak erre a két napra – a báró Füredre.

Zákonyi Ferenc a következőkben áttért az 1836-os esztendőre, az alábbi közölve: azt ő is elismeri, bár szó szerint egyszer sem írták le, hogy Wesselényi Tihany és Füred (vagy akár fordítva) között átúszta volna a Balatont, továbbá, hogy a pontos napot nem lehetett megállapítani. Majd szintén Wesselényi naplójára hivatkozva megállapítja, hogy a báró 1836. július 24-én, 25-én, 26-án úszott a Balatonban. Mintegy mellékesen azt is megemlítve, hogy 23-án érkezett meg Füredre. Végül közölte, hogy ő (mármint Zákonyi Ferenc) a fenti dátumok közül 24-ét választotta ki, mint a Tihany és Füred közötti első átúszás dátumát. Zákonyi befejezésül még hozzátette, hogy: „Amikor perbe fogták, és háromévi fogságra ítélték, már súlyos beteg volt”. Valószínűleg ezzel arra akart utalni, hogy szerinte 1836 után miért nem kerülhetett sor a kérdéses átúszásra.

Az eltérő adatok összevetése után azon kezdtem gondolkodni, vajon maga Wesselényi nem örökölhette-e meg ezt a – ne feledkezzünk meg róla, ekkor már 40 éves volt – komolynak számító sportteljesítményt. A Zákonyi Ferenc által idézett 1835-ös naplórészletek amúgy is felkeltették az érdeklődésem, úgy véltem, érdemes a naplóban tovább keresni. Sejtésem helyesnek bizonyult, Wesselényi báró részletes naplófeljegyzéseket vezetett életéről, amelyek között az 1835-ös, az 1836-os és az 1837-es úzásairól is beszámolt. Csak éppen nem egészen úgy, ahogy azt a hagyomány számon tartja.

Az alábbiakban olvasható a történetnek minden bizonnyal a leghitelesebbnek tekinthető változata.

Az 1835-ös évre vonatkozó részleteket a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található mikrofilm-másolatból² vettem, az olvashatatlan szövegrészeket kipontoztam, és jeleztem is.

1835. augusztus 13.: Csöt.[Csütörtök] [Pozsonyban]

„... A Kis Nettinél reggeliztem. Délben el Paraszt Postával. Győrben vacs[ora].”

14.: Péntek

„Péterd [Bakonypéterd] felé, hajnalban Csesz-
neken felmentem a szép régi vár omladékhaihoz. A
Bakony vidék gyönyörű. Veszprémbe ebédeltam.
D. u. [délután] Füredre. A nagy meleg és a sok por
után felséges érzés volt a Balaton gyönyörű vizé-
ben úszkálni. Hajóval Tihanyba, ott jó sokat járkál-
tam. Visza<sic!> jövet újra sokat úsztam. Estve jól
beettem fogassal. A füredi víz egész kellemetes
illatú [illatú, esetleg: ízű]. Kevés vas van benne, 's
azért nem is hevít. A fürdő vendégek már majd
mind elmentek. Nehány Magyar Színész még itt
tengődnek. Bár a múlt álmatlan éjj, mai járás 's
még több úzás úgy elfáraszt vala. Az csak álom
lehettségi gondom, de az ördög lovagla bizakodá-
som felöltött kettős hártámban, de a legjobb mejj
vas is megszakadhat, 's ezen gonosz hárták – átok
csalfa készítőjökre! – elszakadtak, 's én 3–4 napig
gonosz rettegések között leendek. Vajha azzal be-
érhetném!”

15.: Szombat

„Három óráig úsztam Dél előtt, 's d. u. viszont
egy órát. Estve felé elindultam, de Tihanynál a Rév-
hez érve oly nagy szél eredt, hogy a hajósok nem vit-
tek keresztül, 's a parton kellett háltni. A hullámok
csapkodási, 's a szép nyári éj, a szél zúgása, hold
ünnepélyes csendje, képe volt a balsors által ost-
romlott, de belsejében nyugodt kebelnek.”

16.: Vas.[árnap]

„Szemesen lovakat változtattam [váltottam], on-
nan Szőlős Györökön keresztül Lengyel Tótiba.
Fechtig nem nem volt otthon ...”

17.: Hétfő

Szemesen változtattam lovakat. Siófokon postát
vettem, 's korán Tamassyba [Tamási] értem. Az erdő
Mester (Lutter) csak késő estve jött haza, az alatt a
Vadas kertben járkáltam.” A következő néhány
napban Wesselényi itt vadászgatott.

22.: Szombat

„Búcsút vettem szíves gazdámól, a becsületes
Luttertől, 's szép leánytól, 's útnak indultam. Ozo-
rán intéztem a lovakat, a régi nagy féleken kívül van
12 Yorkshiri igen derék kantza, kár hogy ezeket egy
félvérű ménnel hágtatják. Kenesén még egyszer
fürödtem és úsztam a Balatonban. Késő érvén Zirc-
re egy pár órát aludtam.”

23.: Vas.[árnap]

„Cseszneken bajom volt új szekerem tengelyével,
melyet elfelejtve jágerem tegnap megkenetni, meg-
hibázott 's a kerék magakadt. Nagy bajjal megiga-
zítván Péterdre mentem ebédre 's éjjel nagy híves
[hűvös] szélbe Pozsonyba érkeztem.”

Kardos Samu 1905-ben megjelent, Wesselényiről
szóló kétkötetes munkájában olvasható, hogy Wes-
selényi 1836 júliusában visszatért másfél-két hóna-
pos észak-olaszországi és ausztriai útról. Kardos
Samu nem teljes egészében idézi Wesselényi napló-
ját, ezért az általa közölteket kiegészítettem a Wes-
selényi-naplóban talált szövegrészekkel. Ugyanis
Kardos – véleményem szerint minden bizonnyal sa-
ját korának erkölcsi elvárásait szem előtt tartva –
Wesselényi naplójának kényesebb részleteit egysze-
rűen kihagyta.

1836. július 22.: Pént.[tek]

„Esőben indultam, darabig Kolloniccsal mentem.
... Háltni Körmöndre [Körmend] jöttem. Egész nap
híves és egész éjjel eső. Ikervár felé volt szándékom
menni. Ezen kerület egy napommal többet vett volna
el, így elhatároztam, h.[ogy] a Batthányiné<sic!>
számára Kázi Györgyné által a kezembe adott leve-
let innen elküldjem, 's én egyenesen Kehidára men-
jek, annyival inkább, mivel Körmenden azt válaszol-
ták, h.[ogy] Batthányiék nincsenek Ikervárt. Azon
gondolat, h.[ogy] így már holnap fogom Ferkómat
láttni, repeső örömmel töltött el.

Július 23.: Szombat [Emlékeztetőül: Zákonyi Ferenc
szerint Wesselényi Miklós ezen a napon érkezett
meg Balatonfüredre!]

„Az első postán – Körmöndön – nem lévén be-
csületes szekér, [Zala]Egerszegig mentem a
körmöndi lovakkal és szekérrel. Itt a posta mester –
Tanáski Ferentz – 's egy cath.[katolikus] pap – Bo-
ros – képemről reám ösmertek, nagy tiszteletet mu-
tattak, 's a posta mesternek könnyek gördültek a
szeméből. Jó szekeren 's jó két kis lóval haladtam
Kehida felé; a két stáncziónyi távolságot 3 óránál ke-
vesebb alatt tettem meg. Ez meglehetősen gyorsan
volt, még is nagyon lassú és hosszú menetelnek lát-
tam. A Kehida feletti erdőre reá ösmerve, mint ked-
velt ösmerősmet idvezeltem, midőn a csendes la-
kást megláttam, udvarára behajtottam, barátom
karjai közé siettem 's vele együtt békés hajlékában
megtelepedtem, a haza érkezés rég nélkülözött örö-
meit érzettem.”

Július 24.: „Vas.[árnap]

„A kedves Ferkóm, 's tisztelt derék bátyja [Deák
Antal] társaságában kellemesen telék el napom. F.
még tegnap elolvasta [itt értsd: felolvasta] követi je-
lentését; egészen hozzá illő. A megye nyomtatását
rendelte 's nyomtatják is, de én közre jöhetését, míg
m.eg n.em történik, bajosan tudom hinni. Mai na-
pom kellemét nagyon zavarta, hogy hosszasan
<sic!> kerestem itt hagyott kocsi ládájimnak kul-
csait, 's még pedig híjába kerestem. Egész utamban

azon egyhelyt tartottam, nem rég máshová akartam tenni, 's hihetősön ekkor künn és elmaradt.”

Július 25.: Hétfő.

„D. F.-vel sógorához, Nedeczky Lajoshoz Edericsre mentünk háltni. Az út szép vidéken megy, 's azon tető, honnan a Balatonra nyílik a látás, igen szép pont.”

Július 26.: Kedd.

„Szíves gazdánk 's szép gazdasszonyunk marasztalásukra az esős 's híves délelőttöt Edericsen töltők 's csak ebéd után indultunk Füredre. Csak Szigligetig mentünk a Balaton partján. Ezen váromladék szép, de csak erdő lepte oldala felől. Távolabb a szőlő övezte Badacsony emelkedik a Balaton tükre-ből, 's alján a Sárkányzug látszik. Szigligettől a Balaton elrejtve marad, de szép 's termékeny vidéken megy az út, míg egy menedékes dombra jutván újra feltűnik a néma Balaton tág medre. Mellette haladtunk egész Füredig. Sem sajókák, sem hajók nem elevenítik, nem ringanak rajta árbóczok, sem vitorlák nem fejezlenek szőke hullámi közt; az evezők csapási, 's a hajósok éneke nem hangzanak partjain, 's csend, pusztaság csend lebeg körölte s felette. Ezen szalai [zalai] oldala, 's partjai a Balatonnak valóban szépek: szőlő koszorús 's erdő borította hegyek 's dombok, melyek részint külön válva emelkednek s váromladékokat hordanak szürke fejkön, nagyon szép 's sok alakú képpé teszik az egészet. De a túl látszó somogyi homokos part 's lapály annál kedvetlenebb látvány. – Egész úton köpenyegbe takaródzva ültünk. Füred helységében, mely a Fördőhöz egy óra negyedre van, már hallottuk, hogy künn a Kútnál egy szobát sem lehet kapni, a mai Ballra [Annabál] egybe csődült vendégek már mindent elfoglalván; rendelést hagytunk, hogy a helyiségben készítenek szállást számunkra; de erre nem leve szükségünk: be érven a Fördőhöz, körülünk csődültek barátaink, ösmerőseink, 's tíz szállás is ajánlva lőn. Horváth Viliét értük legelőbb, 's ebbe telepedtünk. Oly szíves kijelölést 's valódi tiszteletet, milyennel minket fogada Füred; – hiszem, hogy az ország minden zászlóssai együtt véve sem nyernének. – Az Anna Ball nagyon tölt [valószínűleg: teltház] 's valóban szép volt. A társaság – mint mondani szokták – nagyon vegyített, de épen azért kevésbé feszes. – Különben a felső osztály itt is külön légkörében szeret élni, 's ezen különválás sok ízetlenséget szül. Az új cancellár nője 's leánya, Zichy Edmundné, Hadikék, Loprestiek, a Pejachevich leányok teszik itt a választottak fénykörét; ezekhez ragadó fél és fertály olygarchia aspiransok itt is vannak, mint Horváthék, Czynderiek, Szegediek. etc.[stb.] Pálffiné

szíves volt irántam 's ötöt követve az egész csorda. Inkey Sándorné legszebb, 's igen kellemes asszonyka.”

Július 27.: Szerda.

„Délelőtt, délután egy-egy pár órát a Balaton friss 's frissítő hullámi közt tölték. A Vidékről 's Pestről sok ifjúság gyűlt ide; jó érzésű 's a pesti ijesztés által még meg nem rémisztett: ezek fáklyás muzsikával készültek minket m.[eg]tisztelni. A jó ügy 's elvek ilyenén, 's éppen a mostani időpontban történő megtisztelése 's irántoki hódolásnak vallomása magában jó 's hasznos erkölcsi hatású lehetne; de tudván, hogy a Pesten nekem csinált fáklyás muzsika is minő lármát csinált, mennyire ijesztett néme-lyeket 's mennyire bosszantott másokat, jobbnak véltük, – főként szegény Lovassyékra nézve, – hogy ezúttal ez múljon el. Megvetettük D. F.-vel minden mesterségünket, hogy a fiúkat lebeszéljük, semmi sem fogott rajtuk; végre azt mondtam, hogy ha kéresemnek nem engednek, elhagyom Füredet; így még is elmaradt a zajos megtisztelés, 's csak muzsika s fáklya nélkül jött estve az egész csoport idvezlésemre. – Ma Horváthéknál vala táncz mulatás; ki engem is meghívtak, de látszott, minő aggodalmat 's gyötrelmet okozott jelenlétem szolgál-lelkőknek: szerettek volna töllem a lehetőségig távol vonulni, 's ezt tenni mégsem merték. Horváth Nina épen <sic!> nem osztozott atyja érzésében, 's nagy szívességgel jelelt ki. Ezt Fürednek majd minden asszonyiról, 's leányiról mondhatom, – kivált a korosokról. Saját sorsom az, hogy többnyire a véneknek tetszik; de ha a vének oly lelkesek, mint itt Borbélyné, úgy nincs mit panaszkodni. A Horváthék báljában Horváth Nina, 's a Ráday Nina kissebbik <sic!> leánya igen szépen tánczoltak magyart. Mondtam Nádasdynénak, hogy midőn tánczolt így (fájdalom 1815-ben), vagy valóban szebb volt, 's jobban tánczolt leányánál, vagy – a mi hihetősebb – az én szemem szebbet látott. A fürdő készületeimet a Balaton fürdő egyik kamarájába felállítottam; so-kan, 's asszonyok is használják; kivált savanyú vízzel igen kellemes. – Mint tengeren kikoplalt matrózt, oly inger készlete fürdésre. ...[olvashatatlan] pg.[pedig?] valóban nagyon selejtesek, comisok, hoszas<sic!> és terhes magam türtőztetvén minden gyümölcseivel együtt végét ére, de az eddigi biztos nyugalom helyett megint több napokig tartó aggodalom a legkisebb rossz, mi előttem áll.³ – Ezen aggodáson kívül még egy pár igen kellemes napom telék, melynek – mondhatom – jó részét úszva 's fürödve töltöttem. Mind két nap [valószínűleg 26 és 27-én] hajón vacsoráltunk, a legszebb holdvilágnál

evezvén a Balaton ezüst hullámi közt; másodnap az asszonyi társaság is eljött hívásunkra. A tihanyi kompot hozattuk el evégre, 's ez elég tágas volt, hogy rajta mintegy 30-an kényelmesen ehettünk; a füredi egyetlen egy hajóról tűzi játékokat bocsáttatunk fel, 's ezen volt az egyik hangászkar, a másik pedig a parton. Miután az asszonyokat partra tettük, vissza mentünk hajónkra 's be a Balatonba 's a vígan üritett pezsgő palaczkokat rendre röpítők a vízbe. Deák írt cédulákat, melyeket beléje folytattunk [az üvegekbe dugták a cédulákat]; a gyanú s félelem fekete sergének [serege] valami híve még törni fogja fejét értelmökön. Mind a két nap ...[olvashatatlan] áldoztam a Kaland–Venus veszélyes oltárán. Bíz-tam, mert itt minden héten orvosi vizsgálat van, és bíz-tam az átkozott csalfa védlapokban. Kettővel is ellátván magamat, de ezek az átkozottak újra és mindig megcsalnak. Szombaton a háznál tanáltam [találtam] jó és ...[olvashatatlan szövegrész], és jól ki is használtam, de már vasárnap aggodalmimat bizonyos csípés [itt: kiütés] 's sajgás öregbítette. S mind az, ami csak nem a számba repülő jó falat 's meg más – hihetősön – elkapható, igen Lizák falatok boszantásnak<sic!>, de hozzájuk nyúl-nom már nem vala szabad.

Augusztus hideg széllel és komoran kezdődék; reám nézve még komorabb, kérésemre a Dr.⁴ az előttem kérdéses személyeket vizsgálatra parancsolta. Az egyik odébb állott, tehát hihetősön ...[olvashatatlan], egy másik valóban beteg. ...

Vasárnap Füredről néhány falusi leányok jöttek a Kúthoz, közölük az egyik – Somogyi Juli – valóba szép. Gyűrűket vettem nekik, enyelegtem velök, és jobban mulattam ...[olvashatatlan] mintha ... [olvashatatlan] és tisztes társalkodásokban mint ... [olvashatatlan] czikornyás tagjaival. Másnap is eljöttek. Hazakísértem 's néhány csókot is kaptam a szép Julitól. ... Ez utolsó napokban már igen kevesen maradának itt. Az Anna Ball után szét szoktak a fürdő vendégek oszlani.”

1-jén Deák Ferenc és Csány László, és mások mellett Wesselényi is aláírta a fürdői panaszkönyv bejegyzését (14. oldal), amelyben a fürdőház előtt levő boltok kialakításával kapcsolatosan írták le véleményüket. Ezen a napon Wesselényi még feljegyezte naplójában, hogy Deák másnap utazik, majd így írt: „Az Ő elmenetelét még megvárom, de az után sietek Pesten magamat mentől előbb orvos kezébe adandó.”

Augusztus 3-án – miután Wesselényi Miklós előző nap búcsút vett az ő kedves Ferkójától, ahogy Deákot bizalmasan nevezni szokta – az 1836-os fü-

redi tartózkodására vonatkozó bejegyzések az alábbi mondattal zárultak: „Fejérvárra forsponttal, onnan postán el Pestre.”

Széchenyi István naplójának 1837. július 14-i bejegyzése szerint Wesselényi ismét Füredre készült: „Wesselényi Füredre, hol Deák, Madarász, és a társaik várják. Nála teoretikusabb bolondot már elképzelni se lehetne. Ez a szenvedélye, hogy <<bezárassék>>; s a legszebb, hogy a <<jó ember>> nem is sejti, mit művel!” Wesselényi – valószínűleg szintén egy oltalomlevél birtokában – július második felében többször is megfordult Füreden. Az apátság füredi vendégfogadójában július 27-én állítottak ki számlát a nevére. Továbbá: a fürdői panaszkönyv 53. oldalán, a július 28-i bejegyzésénél az ő aláírása is szerepel. A bejegyzés szövege: „Az 50-ik lapon, a' múlt évben [1836 július – Wesselényi aláírása ennél is ott szerepel, az 51. lapon] költ indítvány és kérés – fájdalom – még nem létesítvén, az ezennel teljes bizodalommal újítatik, mégpedig oly móddal, hogy egy elég tágas és jó móddal elrendelt úszó iskola készíttessék, a' pestinek, vagy pozsonyinak mintájára, mely ha azoknál kisebb leendő is, de ugró helyel, grádicsokkal [lépcsők], 's öltöző kamarákkal el legyen látva; – és hogy a fürdő időre egy ügyes és értelmes úszó mester legyen megfogadva, ki illő fizetés mellett tanítson.”

Wesselényi 1837. évi feljegyzései⁵ között az alábbi olvasható ekkori füredi tartózkodásáról: 13.: Csöt[csütörtök].

„3-kor költem fel, de Inkey későn jövéen, csak 5-kor indultunk, Bujanovics Pali volt a' harmadik. Kellemes út, de [Vár]Palotán nagy eső ért, az alatt ebédeltünk. Estve 8-kor értünk Füredre. Döry Imre. Kevés ösmerős. Anton a gyorskocsival csak 11-kor.”

14.: Pént[ek]

„Dél előtt, dél után úsztam.”

15.: Szomb[at]

„Lovaim megérkeztek. Úsztam. D. u. [délután] Csapodyval Tamásyba. Hajón Siófokig, onnan Postán [postakocsin] Ádándra, ott csak keveset [tartózkodtak] éjjélkor [érkeztek] Tamásyba. [Tamásiban Wesselényi barátaival vadászással töltötte az időt, 18-án éjjel szálltak újra hajóra Füred felé.]

19-ik Szer[da]

„4-kor Füred[re értek]. Alvás. Deák Ferencz. [Valószínűleg ekkor találkozott Deákkal.] Úzás. D. u. lovaglás. Theatry [színház?] eső. A tervbe vett hajókázás elmaradt. A terembe társasági vacsora, táncz. Éjjél után feküdt[em] le. Éjjel gyomrommal kínlódtam.”

20.: Csöt[csütörtök]

R[eggel]. lovaglás. Később úszás. D. u. és estve rút idő, eső. Deák átadott K[ossuth Lajos?, esetleg: Kölcsey Ferenc?]. részére 1800 Ft-ot.”

21.: Pént[ek]

„Késő felkelés. Eső.” [Wesselényi a nap további részében levelek írásával töltötte az időt.]

22.: Szomb[at]

„Egész nap eső fellegek. D. u. lovaglás.”

23.: Vas[árnap]

„Orv. vét. Lovaglás. Fisch.” [talán: halászat?]

24.: Hét[fő]

„Szép idő. Úszás. D. u. lóval Tihany[ba]”

25.: Kedd

„5-kor Tihanyba fogolyra Vízeletyvel és Bónissal. Lőtt[em] 4 foglyot pisztollyal. Eső. Bley. – D. u. mind Ferkóval. Theatr.” [színház?]

26.: Szer[da]

„Éjjel is esett, reggel megszűnt. Nagy szél. Ferkó el. [Deák elutazott.] – Éjjel nevetséges tévedés. Tűzi játék. Hugonnainéval fogás [talán: fogadás, azaz esztély?]. Bethlennénál Reunion, unalmas.”

27.: Csöt[csütörtök]

„Szép idő. Lovaglás. Úszás. D. u. Lovaglás Tihany[ba]. – Vízeletyvel és Gotha veszekedés. Fisch – Ball” [Anna-bál?]

28.: Pént[ek]

„r[eggel]. Lov[aglás] Nosztori Völgybe. Úszás. D. u. Pisztolyok. Úszás. Búcsúzás.”

29.: Szomb[at]

Szép idő. 8-kor el, lóval Tihanyig. [Minden biztonnyal a komppal átkelt a déli partra.] Székérrel Horváth Vili[vel] és Csapodyval Ádándig.”

Wesselényi ezt követően baráti társaságával ismét Tamásiban és környékén vadászgatott. Azonban ez nem tehetett igazán jót egészségének, mert augusztus 5-én a következőt jegyezte le: „Többnyire csak hideg tejjel éltem, Fejem n[agyon]. fájt. Izentem Bezerédynek.” Augusztus 7-én, hétfőn hajnalban 5-kor elindult Ádándról, Martonvásáron ebédelt, és még aznap Pestre ért.

Zákonyi Ferenc egyáltalán nem említette meg Wesselényi 1837-es füredi tartózkodását.

A rendelkezésre álló adatok alapján, továbbá a Wesselényi-naplók átnézése után megkockáztatom azt az állítást, hogy Wesselényi sem 1835 augusztusa előtt nem járt Füreden, sem az 1837-es évet követően nem fordult meg a fürdőhelyen. Igaz, hogy Antalffy Gyula közlése szerint a Pesti Divatlap munkatársa 1841 nyarán bent a tóban találkozik össze a kilométereket úszó Wesselényivel. A Honti jelzésű tudósító sétacsónakázáson vett részt, amikor

a vízben egy embert úszni, Tihany hegyét és a füredi partokat pedig sokaságtól ellepni látja. „Ki lehet ezen ember – kérdezte az újdondász –, akinek a hatalmas elem is meghajolni látszik? S nemes-e a lélek, melly e hatalmas karokat kormányozza? Szóval ki lehet ő? Siessünk felé! ... A hatalmas úszó – az árvízi hajós volt.” Attól az apróságtól eltekintve, hogy a Pesti Divatlap csak 1844-től jelent meg, elődje a Regélő. Pesti Divatlap pedig 1842 és 1844 között (Antalffy nem adta meg a tudósítás megjelenési adatait. A tudósítás egyébként Zákonyi Ferenc közlése szerint a Regélő. Pesti Divatlap 1842. évi 22. számában jelent meg a 180–181. oldalon.), a közlést nem tudom hitelesnek tekinteni. Részben a fentebb már írt Wesselényi ellen folyó perek miatt. A perben Kölcsey (és nem Deák!) Ferenc volt a védője. Az igaz, hogy Kölcsey 1838 augusztusában bekövetkezett halála után gyakorlatilag Deák irányította a védelem munkáját. A perben 1839-ben végül 3 év börtönre ítélték, a büntetését a budai várban kezdte letölteni. Két hónap után – részben Széchenyi István közbenjárására – engedélyezték, hogy súlyosbodó szembaja gyógykezelésére a sziléziai Gräfenbergbe utazzék. Innen tért haza 1843-ban. Végül – aminek szerintem döntő jelentősége van a kérdésben – az 1841-es balatonfüredi fürdővendég névsorban nem találtam meg Wesselényi Miklós nevét. Mindenesetre a kormányzat elérte eredeti célját: Wesselényit gyakorlatilag véglegesen sikerült eltávolítani a közéletből.

Kardos Samu az alábbi is írta Wesselényiről: „Szenvedélyes vadász és lókedvelő, páratlan kardvívó, bámulatos lövő és oly kitartó úszó, hogy a Balatont nyári éjszakán minden kíséret nélkül kétszer úszta keresztül Füred alatt.” Ezzel szemben Wesselényi, a hírhedt lovas, kocsihajtó, párbajozó, bokszo-ló, úszó, céllövő, vadász (és nem utolsósorban szoknyavadász) – mai fogalmaink szerint a „sportember” megtestesítője – valójában egész élete során sokat betegeskedett. 1830. március 14-én írott levelében Széchenyi István – ekkor még a barátja – igyekezett rábeszélni, hogy gyógykezeltesse magát: „De te rossz beteg vagy, tested nem a legjobb, ismerd meg azt, s így elfojtott fájdalommal láttam sokszor, egészségedet miképp rontod rendetlen élet, s némely bravourok által, melyekért már sokszor jól lakoltál. Tanácsom szerint jöjj ide, beszéljünk a dolog felől.”

1833 júliusában Wesselényi több alkalommal fülfájásról tett említést naplójában. 1835. december 11-én a naplója szerint „fekvő betegség” döntötte ágyának.

Néhány évvel később a helyzet tovább rosszabbodott. 1837 júniusától kezdve Wesselényi naplója tele van a testi állapotára vonatkozó feljegyzésekkel. Régi, lóról zuhanásban szerzett lábsebei kiújultak. Dagadt, néha vizet, máskor gennyet szivárogtató lábszárával sokat kínlódott, gyakran huzamosabban ágyban fekvésre kényszerítve. Panaszkodott aranyerére, gyomra is többször rakoncátlankodott, napokig hideg tejen élt. *„Éjjeleim gonoszak, nem csak nem alhatom, de nem is fekehetem.”* (1837. szeptember 20.) *„Hét hét óta az első éjjel, melyet ágyban, levetkezve töltöttem.”* (október 28.) [1838-ban egyik szeme annyira megromlott, hogy azon csak homályos árnyakat látott, 1841-ben erre a szemére, 1844-ben mindkét szemére megvakult.]

Széchenyi István 1837. október 18-án a következőt jegyezte be naplójába: *„Meglátogatom Wesselényit. A szegény ördög úgy fest, mintha már 10 esztendeje börtönben ülne. Dagadt lábak. ...”*

És egy évvel korábban Wesselényi állítólag átúszta volna Füred és Tihany között az öblöt. Azonban naplójának sorai között ezt én egyáltalán nem tudtam felfedezni.

Wesselényinek erről az úszásáról írta – állítólag – barátja, Újfalvi (vagy Ujfalvy) Sándor a Természetbarátok és Vadászok 1867-i évkönyvében: *„Wesselényi az 1830-iki fürdőidény alatt, úgymond, Balaton-Füreden mulatott. Egy kies nap reggelén a fürdővendégek már rég sétálgattak a savanyú kút körül, egyedül Wesselényi hiányzott közülök, mi feltűnően hatott a társaság tagjaira annál inkább, mint hogy ő a késedelmezőket a hosszabb álomért élcesen szokta volt. megróni. Később megpillantanak Tihany felől a tó színén valami homályos pontot lebegni, a távolságért előbb egy elszabadult csónaknak vélel, s csak jóval később bizonyosodának meg, hogy úszó ember. Közeledvén pedig, egyszerre Wesselényi neve rivalgott minden ajkon. Mire a férfiak a partra sereglettek, akiknek lelkes éljenzései közt sietve felöltözött s azonnal vélők a hölgyek kényes körét kereste fel. Ami legjellemzőbb, több órai udvarias társalgás alatt a lankadság s megviseltség legkisebb jelét sem adta. És itt szabadjon visszaemlékeznünk, hogy lord Byron néhány évvel azelőtt a Bosporus átúszásával mily bámulatra ragadta Európát, jölehet itt a távolság jóval nagyobb, mint a Bosporuson, s aztán a Balaton épen hullámozott a Wesselényi úszása alatt, a habok magosan egybecsapkodtak feje felett, mi a küzdelmet mennyire megnehezítette.”*

Újfalvinak ez a „hiteles” leírása jó harminc évvel későbből származik. Egyrészt rosszul írja az évet,

másrészt a felszínes megfogalmazása azt is sugallja, hogy Byron átúszta a Boszporuszt, de Wesselényi túltett rajta, és átúszta a Balatont. És valószínűleg ez az alapja Wesselényi híres úszásának. Arra meg végképp nem gondolt senki, hogy miként tudott Wesselényi átkerülni a túlsó – tihanyi – partra, s onnan még délelőtt úszva megérkezni a füredi partra, és ezután a *„több órai udvarias társalgás alatt a lankadság s megviseltség legkisebb jelét sem adta”*. Annak sem találtam nyomát a naplóban, hogy Újfalvi 1835-, 1836-, és 1837-ben Wesselényi társaságában járt volna a Balatonnál. Végül az 1830-as dátummal kapcsolatban: Wesselényi 1830. évi naplójegyzései között egyáltalán nem sikerült felfedezni – még csak utalás formájában sem –, hogy abban az évben járt volna a magyar tengerrel.

1880-ban a Vasárnapi Ujság szeptember 5-i (36.) számában Szekrényessy sikeres – már valóban Balaton – átúszása alkalmával szintén megemlékezik Wesselényiről: *„A Balatont 1837-ben báró Wesselényi Miklós úszta át, de nem Füred és Siófok közt, hanem Füredtől Tihanyig, körülbelül a tihanyi templom alján érvén a száraz földet. Wesselényi a vízi utat, mely körülbelül 1 mértföldnyi távolság, 3 óránál valamivel több idő alatt tette meg. Később többször voltak ott úszók, kik oly messze úsztak be a Balatonba, hogy pusztá szemmel már nem voltak láthatók, de egyik parttól a másikra átúszni senki sem próbált. 1871 nyarán Szabó Imre veszprémmegyei alügyész egy csónak kíséretében Füredről szintén átúszott Tihanyba a barátlakásnak nevezett sziklaüregékig. E vízi utat mintegy 3 óra alatt tette meg s időközben nem pihent többet, csak míg a kísérő csónakban levő kulacsból két ízben egyet-egyet húzott. Ez út mintegy 4–5 száz öllel vagy tán többel is rövidebb, mint Wesselényi útja volt.”*

Ez az 1880-as beszámoló tehát Tihanyban, Újfalvi Sándor Füreden látta partot érni Wesselényit. Akárhogy is vetjük össze a kettőt egymással, az kétségtelen, hogy Wesselényinek más balatoni úszásáról sem saját nemzedéke, sem az azt követő nemzedék nem tud. Újfalvi Sándor egyébként bálványozta barátját, írásaiban sűrűn megemlékezett róla. Emlékirataiban azonban Wesselényi egyéb kiváló tulajdonságai mellett nem is szólt az úszóról, még kevésbé említi a Balatonban megejtett történelmi jelentőségű úszását. Éppen ezt hagyta volna ki? A dolog pikantériája továbbá, hogy az erdélyi Romlادékon 1792-ben született mezőkövesdi Újfalvi Sándor, a XIX. század első felének híres erdélyi vadásza, emlékiratait 1854 – 1855-ben írta meg, egy időben vadászattörténeti művével. 1865. március 3-án kelt

végrendeletében lepecsételt borítékban levő „Emlékiratait” azzal a rendelkezéssel hagyta a „kolozsvári magyar múzeum számára”, hogy az csak halála után legkorábban tizenöt évvel bontandó fel (azaz 1881-ben). Újfalvi Sándor 1866. július 16-án Kolozsváron, gyógyíthatatlan betegsége miatt öngyilkos lett. Felvetődik a kérdés, hogy az 1867-es közlés Wesselényi úszásáról valóban Újfalvitól származik-e. 1941-ben megjelentek a sokáig kéziratban maradt Emlékiratok, mégpedig nagyobb terjedelemben, mint azt eredetileg tervezték, mert Kelemen Lajos időközben azok II. kötetét is megtalálta.

1859. február 10-én, a Vadász- és Versenylap III. évfolyamának 4. számában, az 56. oldalon – szerző megjelölése nélkül – a *Töredékek egy öreg erdélyi vadásznak „Az erdélyi régibb és közelebbi vadászatok és vadak” című emlékirataiból* cikksorozat részeként jelent meg az alábbi részlet Wesselényi Miklóssal kapcsolatban: „Máskor a Balaton hánykódó hullámai úszásra hangolák, s Tihanynál a Balatonba ereszkedve neptuni karjával bátran küzd a bős hullámok erejével, s Füredig úszik, melly távolság a Bosporus szélességénél nagyobb, s itt a fürdői fényes vendégek közt olly kimerültség nélkül társalog, mintha mi sem történt volna.”

Megjegyzem még, hogy 1855-ben a Vasárnapi Ujság szeptember 30-i (39.) számában a következő, rövid hírt tette közzé: „**Vidéki hírek.** z.[véltetően: a tudósító szignója] *B.-Füreden gróf Csáky többed magával átúszta a Balatont Füred és Tihany közt. Az egész út déltől kezdve délutáni 4 óráig tartott. Wesselényi Miklós óta gr. Csáky az első, ki e nagy vízi utat tette.*” Ennek pontos dátuma szintén kérdéses, sajnos a tudósítás ezt nem közli, úgy tűnik, ennek azóta sem tulajdonítottak jelentőséget. Az úszó személye sem teljesen egyértelmű, lehet: gróf Csáky Kálmán Károly (1833 – 1894), gróf Csáky Tivadar Károly (1834 – 1894), és még akad néhány lehetséges jelölt a körösszeghi és adorjáni Csáky família tagjai közül.

Véleményem szerint Wesselényi Miklós, aki a hidegfürdőnél ereszkedett a Balatonba („*A fürdő készületemet a Balaton fürdő egyik kamarájába felállítottam ...*”), tempózott pár száz métert (esetleg egy-két kilométert, vagy akár „*csaknem egy mérföldi úszást tőn*”) befelé, a tó közepe felé, vagy talán éppen Tihany irányába, majd megfordult, és elképzelhető, hogy kiúszott a füredi partra. Ne feledjük, ekkor már 40 éves volt, amúgy sem volt makkegészséges, és mindehhez ráadásul 3 hónappal korábban sebeket is szerzett párbajban. Wesselényi naplójából tudható, hogy 26-án, Füredre érkezése-

kor „csődület” támadt körülöttük, továbbá 27-én is készültek ott tartózkodásának megünneplésére. Nem lehetséges, hogy az évek múltával ezek a megmozdulások összemosódtak a tóban történt úszásaival?

A Babay Józsefre⁶ való hivatkozással említett párbaj valóban megtörtént. Babay Kálmán leírása szerint 1840. július 26-án zajlott le Füreden, az Anna-bál délutánján. Az eset a „Balaton-melléki történetek” c. kötetében (ez a Balatonfüredi Városi Helytörténeti Gyűjtemény könyvtárában is fellelhető) olvasható teljes egészében, a címe: „Egy Anna-nap Füreden”. A történet itt a következő: Wesselényit számosan provokálják, köztük „N. gróf”, *merüljön feledésbe a neve, az itt megtelepedett, s jó hazafiakká lett utódok miatt.*” Wesselényi mindenki kihívását elfogadja, de a sorban legelőre veszi Schenk bárót, aki az osztrák hadsereg legjobb vívója. Wesselényi az első párbaj során ellenfelét egy zárt teremben egy szűk negyedóra alatt úgy összevagdálja, hogy csak egy hét múlva, szekéren tudják elszállítani Füredről. A többiek meghátrálnak, N. gróf egy tűzijáték balesetre való hivatkozással kitér a párbaj elől. Csak megjegyzem: Wesselényi Miklós az 1840-es fürdővendég-névsorban sem szerepel.

Valójában a párbaj 1836. április 20-án zajlott le, és egyáltalán nem a Balatonnál. A párbajt egyébként – némileg megváltoztatva – Jókai Mór is megírta a „Kárpáthy Zoltán” c. regényében.

Az igazi párbaj sztorija nagy vonalakban meg egyezik a Babay által közöltekkel. Wesselényire 1834-ben Nopcsa László (Babaynál: „N. gróf”; továbbá Jókai Mór Hátszegi bárója, Fatia Negra a „Szegény gazdagok” c. regényben), majd 1835 nyarán, a mehádiai fürdőn [ma: Mehadia Romániában, Krassó-Szörény megyében] gróf Wurmbrandt Ferenc dragonos ezredes – utóbbi talán nem egészen önszántából, hanem ráhatásra – becsmérő megjegyzéseket tett. Ezek 1836 januárjában jutottak Wesselényi tudomására. Levélben követelt azonnali magyarázatot, ezzel kevés híján párbajok sorozatát indította el, mert ellenkező esetben azt helyezte kilátásba. Az ügyben Nopcsán kívül még néhányan érintettek – köztük báró Jósika Sámuel is – voltak. Nopcsa és a többiek békés úton tisztázták a „félreértést” Wesselényivel, bizonyos mértékig megkövetve őt. Wurmbrandt, mint császári tiszt, erre már nem volt hajlandó. Tekintve, hogy Wesselényi ekkor nem léphetett Erdély területére (letartóztatási parancs volt itt ellene érvényben.), az ezredes viszont ott szolgált, a találkozásra a Bihar vármegyei Mezőtelegden, Nagyvárad mellett került sor. A párbaj feltételei állítólag eleve úgy voltak megállapítva

(nem használhattak védőbandázst, a szúrás megengedett volt), hogy várhatóan Wesselényinek kellett volna alulmaradnia a küzdelemben. Ráadásul ellenfelét az osztrák hadsereg legjobb vívójaként tartották számon. Amennyiben Wesselényi holtan marad a küzdőtéren, az udvar megszabadul egy kellemetlen problémától, ha Wesselényi öli meg az ezredest, akkor is megszabadulnak tőle, ugyanis ez esetben halálos párbaj-vétségért évekre börtönbe zárhatják. Hát nem így történt.

Wesselényi így írt erről naplójában:

Április 20.:

„Éjjel hála Istennek jól és csendesen aluttam<sic> 8 órakor el jöttek W.-ék [Wurmbrandt és segédei], de most már 9 óra és Bethlen még nincs itt. Vajon fogok-e ezen lapra többet írni vagy egy örökös lap fordítatik-e – létemre? nem tudom! ... de ha halál vár is reám, nyugodtan megyek elébe.

Legyen álom, legyen bíró,

Bátran megyek elébe.

Mint az elfáradt utazó

A vadon enyhelyébe.

Mert ha álom, – nyugalmat ad,

Mert ha bíró, – nem furdal vád.”

A párviadal szerencsés befejezése után így folytatta Wesselényi bejegyzéseit:

„Bepecsételtem volt ezen naplót az Bártfaynak utasítva [címezve], 's ímhol most újra írok belé. Bethlen János megérkezvén mindenként azon volt, hogy a verekedés ne pisztolylyal történjék. A többiek is melléje állottak és ostromolni kezdték. Wurmbrandt kész ugyan pisztolylyal is verekedni, de rövid látású, lőni nem tud, 's még pisztolya sincs. Igen kedvetlen helyzetben voltam, kezem még mindig nagyon fáj, alig vagyok képes a kardot csak tartani is. Egybe vagdaltatni magam Wurmbrandt által, ki jó kardos és dühös vívó, kellemetlen; de a veszedelemnél még sokkal nagyobb volt előttem azon szegyéntől félelem, hogy általa megverettessem; minden ily rémítő pedig annak lehetősége, sőt csaknem bizonyossága, hogy egy-két vágás után egészen elhagy kezem s kénytelen leszek félbeszakasztani a viadalt, 's akkor lőni is alkalmatlan leendek: ennek elgondolására elborzadtam. Másfelől erőltetni a pisztolylyal való lövést, miután minden segédek ellenzik, miután nem teljes lehetetlen kardot venni kezembe, belső meggyőződéseim ellen csak pisztolylyal eligazíthatónak állítani az ügyet, 's egész cselekvésem zsinórmértékűl egyedül a Széchenyi beszédeit venni, mindez ellen nemcsak eszem, de lelkiismeretem is felszólalt. Elgondoltam, hogy ha Wurmbrandtot agyonlövöm (mi pedig igen hihető, mivel én jól lövök, ő pedig rosszul),

egész életemben szemrehányást teszek magamnak, hogy miért nem mentem kardra. Ezen aggodalmas kétségek között a két fél tanúira bízta a fegyver nem, 's az egész verekedés mikénti történése eligazítását, kijelentvén, hogy a kardválasztás semmi esetre tőlem jövőnek ne nézettessék. A tanúk a kardot határozták, én elfogadtam és declaráltam, hogy valamint elfacsart nézetőknek valék eddig kész áldozatjává lenni, úgy ám legyek most is a jóindulatnak áldozatjává.

Szekérre ültünk, valóban kedvetlenebb érzéssel mentem ki, mintha pisztolyra lett volna. A helyet nem messze a helységtől [Mezőtelegd] egy szép gyepen választották a tanúk. Egy falka nép csődült ki, de már késő volt más helyet keresni 's vetkezni kezdtünk. Wurmbrandt kijelentette, hogy ámbár a szokás az, hogy előbb verekedni kell, 's azután illik a megbánónak engedelmet kérni: épen nem átalja megösmerni most a verekedés előtt, hogy hibás volt állítása, 's azért ezennel töllem engedelmet kér; 's így tehát csak a közvéleményért verekedjünk. Én a megbocsátás jelül kezemet nyújtottam 's kiadottunk a síkra. Nekem Aurél [Dessewffy], neki Horváth volt tanúja, a többi a szekerekkel együtt távol állottak. Dühösen kezdett megtámadni 's mind a fejemnek intézte kemény vágásait. Kezem baja mián [miatt] ripostjaim lassabbak voltak, hogysem nagy vágásai után nyomban ismételt kisebb vágásait megelőzhatték volna, 's e mián előbb nyakamat, azután melyemet, 's harmadszor oldalomat megvágta; látván, hogy a dolog így rosszul megy, szűrni pedig, mit néhányszor könnyen tettem volna, becsületes nyilatkozása után nem akarván, részemről kezdettem keményen atakírozni; előbb a karjára vágtam egyet, de lapjával értem. Azután midőn újra fejemhez vágott, egy kemény coup de temt [elővágást] adtam kezére, melyre mindjárt kezét és kardját elejtette. Ha a kard markolatja meg nem gátolja, azt hiszem egész keze ketté vágódik, hihetőleg szegény örökre nyomorék marad.⁷ Miután vérét m.[eg]állították, 's kezét bekötötték, be mentünk Telegdre; ők elindultak Kolozsvárra, én pedig Kelemennel, Böthy Kálmánnal 's Dr. Grafsal Wáradra [Nagyvárad]. Az én sebeim kicsinységek. És így végződék ezen dolog. Ha Bethlen János nem jön, hihetősön valamelyik agyonlövetik, azt hiszem Ő, 's ezért már most valóban örvendtem, hogy így történt 's a gonoszok terve nem vált el. Mielőtt verekedni kezdtünk, meg mondtam neki, hogy én addig folytatom, míg a kezem bírja. Ha pedig tovább kezem mián nem lehet, úgy pisztolylyal végzünk. ...”

Széchenyi István – ekkoriban már megromlott barátsága Wesselényivel – naplójában 1836. április

19-én a következőt jegyezte fel az országos izgalmat keltett párbajról: levelet kapott Dessewfy Auréltól, hogy 17-én reggel fog Wesselényivel Nagyváradra menni, hogy szekundáljon Wurmbrandt ellen. 24-én a következő bejegyzést tette: „Wessel[ényi] *frissen és egészségesen jött vissza.*”

Wesselényi Miklós előtt is akadtak vállalkozók a Balatonban történő hosszabb úszásra. Zákonyi Ferenc a „Jelenkor” 1835. augusztus 8-i számára hivatkozva írta, hogy 1835. július 24-én Miksa bajor trónörökös a hidegfürdőnél (vagy tófürdőnél) „*Déltájban bement a hideg fürdőbe, s kiugorván a zárt helyről, egy hajócska kíséretében megúszta a Balaton mély vizét.*” Ugyanerről az esetről Siklóssy László az alábbi közölte: „... két napon át déltájban bement a hidegfürdőbe, s kiugorván a zárt helyből, hajócska kíséretében megúszta a Balatonnak mély vizét.”

Még korábban, 1787 nyarán, Carl Hompesch báró – bár nem egészen jószántából – úszott kiadósat a Balatonban. Az esetet Pálóczi Horváth Ádám verselésre érdemesnek találta, és tréfás költeményben örökítette meg. (A vers címét – terjedelme miatt – nem közlöm, az opusz Pálóczi „Holmi” c. könyvének 2. kötetében olvasható.) Az általa Hompesnek nevezett delikvens csónakkal bevezett a tó közepére, de vissza már nem tudott térni vele. Ruháit levetve – széllel szemben – a füredi part felé kezdett úszni. A parthoz érve „*első ártatlan öltözetben*”, azaz anyaszült meztelenül volt kénytelen kiszállni a vízből, a jelenlévők meglepetésére (és a hölgyek alig leplezett érdeklődését kiváltva).

Wesselényi Miklóssal kapcsolatban Dr. Takács Péter professzor a következőket volt szíves a tudomásomra hozni: Az eredeti naplók a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága őrzetében vannak, kutathatóak, a II. világháború végéig családi magánlevéltárban voltak.⁸ 1849 augusztusában, majd a II. világháború befejezésekor komoly károsodást szenvedtek. Takács professzor elmondása szerint mind az eredeti naplók, mind mikrofilm-másolatok rendkívül nehezen tanulmányozhatók, többen is próbálkoztak a feldolgozásukkal, de végül feladták. Felhívta továbbá arra a figyelmemet, hogy a balatoni úszással kapcsolatban valószínűleg a Somogy Megyei Levéltárban is találni anyagot, mivel Wesselényi egyik közeli barátja, aki szintén lőte-nyésztéssel foglalkozott, Somogy megyei volt, de közelebbi információt ezzel kapcsolatban nem tudott közölni. [Ennek a vonalnak végül nem néztem utána, úgy véltem, a naplókban található anyag elegendő.] Végül megjegyezte: véleménye szerint

Wesselényi egy olyan sikeres teljesítményről, mint a Balatonfüred és Tihany közötti öböl átúszása, mindenképpen írt volna.

Hangsúlyozni kívánom: Zákonyi Ferencnek a helytörténeti kutatásban végzett rendkívüli, elismerésre méltó, és túlnyomó részében pótolhatatlan munkáját nem lehet megkérdőjelezni. Éppen ezért csak azt tudom feltételezni, hogy másod- vagy sokadik forrásból vehette az általa hivatkozott és felhasználta, de pontosan nem idézett 1836-os Wesselényi-naplórészleteket. Minden bizonnyal véletlen elírás az is, hogy ő Újfalvi helyett Ujváry Sándort írt, mint ahogy Babay Kálmánt Józsefnek nevezi.

Siklóssy László érdemeit sem lehet elvitatni a magyar sporttörténet-írás terén végzett maradandó munkáját illetően, de meg kell jegyeznem, hogy ő alapjában véve újságíró volt. Ennek ellenére – vagy (sok szakmabeli társától eltérően) éppen ezért –, nagy gondot fordított a hitelességre. A kérdéses úszás esetében Kelemen Lajosra (aki Kardos Samu számára évek hosszú munkájával szöveghűen lemásolta a Wesselényi naplókat) hivatkozva, – hozzám hasonlóan – írja le az eseményeket. Továbbá közli mind az Újfalvi „visszaemlékezést”, valamint az 1880-as Vasárnapi Ujságban megjelenteket is. Igaz, Siklóssy az alábbi következtetést vont le Wesselényi e teljesítményével kapcsolatban: „*A nagy tavat azonban nem úszta át, bár sokszor és soká úszkált. A Tihany – Balatonfüred-i távot nyilván többször is megúszta, s mindezt 1836-ban művelte. Wesselényi Balaton-átúszásának történetét tehát sorozzuk a legendák közé, amelyekkel az emberiség hőseit szokta kitüntetni. Ilyen hős volt Wesselényi is. Az ő hatalmas nimbuszának mit sem árt, hogy a legendát az igazság váltja fel.*”

1931 tavaszán az Országos Testnevelési Tanács nyilvános értekezletet rendezett a balatoni sportélet fejlesztése érdekében. Ezen Klebelsberg Kunó valóság- és közoktatásügyi miniszter (1926–1936) is részt vett. Dr. Prém Loránd főtitkár előadásában többek között azt is felvetette, hogy: „*Érdemes lenne Wesselényi emlékversenyeket rendezni úszásban, hiszen Wesselényi Miklós balatoni úszása emlékeztető.*”⁹

A Pesti Napló május 3-i számában – szintén a sporttal kapcsolatban – Klebelsberg Kunó vezércikke jelent meg. Ebben már báró Wlassics Tibor szerepel, mint ötletgazda: „*A XIX. század sportmozgalmai különösen Széchenyire és Wesselényire mennek vissza, Wesselényi maga át is úszott Füredről Tihanyba. Wlassics Tibornak, a Balatoni Szövetség elnökének <sic!> volt az az életrevaló ötlete,*

hogy amint van maratoni futás, úgy mi hozzuk be a Wesselényi-úszást és évente Wesselényi díjat tűzzünk ki egy Balatonfüred és Tihany közt rendszeresen megszervezendő Wesselényi-émlékversenyre.”¹⁰

Az ötlet megvalósítása nem is váratott sokat magára. Az első Wesselényi emlék úszóversenyt 1931. augusztus 23-án, vasárnap rendezték meg. A Budapesti Hírlap aznapi számában így harangozta be az eseményt: „A Magyar Úszó Szövetség vasárnap úszóversenyt rendez a Balaton első átúszójának, Wesselényi Miklós bárónak az emlékeztére. A versenyre harmincötven neveztek, 24 férfi és 11 hölgy-úszó. A budapesti versenyzők vasárnap reggel háromnegyed 7 órakor találkoznak a déli vasúti pályaudvarban, s 7 óra 20 perckor indulnak a Balatonhoz. A verseny startja délután egynegyed 4 órakor lesz Tihanyban a hajóállomáson, a cél pedig Balatonfüreden a Jachtklub és a hajóhíd¹¹ között. A férfiversenyzők között a legjobbak Lako, a Balatonátúszó bajnok, Jakab, Eperjesi és Házi, a hölgyek között pedig a Balatonátúszó bajnok Szenesné Schwarz Magda és a folyambajnok Koch Bözsi között dől el a verseny.”¹²

A versenyről a lap augusztus 25-i, keddi számában a következőképpen számolt be. „Vasárnap rendezte Wesselényi-émlékversenyét a Magyar Úszó Szövetség Tihany és Balatonfüred között. A tihanyi startnál Keler Tibor dr. üdvözölte Wlassics Tibor bárót, a Balatoni Társaság elnökét, aki válaszában ismertette a Wesselényi-féle Balatonátúszás történetét.¹³ A versenyt Jakab László nyerte, míg a hölgyek közül a folyambajnok Koch Bözsi úszott be elsőnek. A Balatonátúszóbajnok, Szenesné Schwartz Magda földadta <sic!> [ez valószínűleg nyomdhiba, helyesen: föladta] a küzdelmet. A helyezési sorrend a következő: Férfiak csoportjában: 1. Jakab (UTE) 1 óra 08 p. 36 mp. 2. Zentai (FTC) 1 ó. 09 p. 20 mp. 3. Zólyomi (MUE) 1 ó. 10 p. 26 mp. 4. Csillag (BSzKRT) 1 ó. 11 p. 50 mp. 5. Lako II. (MUE) 1 ó. 11 p. 56 mp. – A férfiak csapatversenyében: 1. FTC a) (2–6–8) 16 pont. 2. MUE (3–5–17) 25 pont. 3. FTC b) (9–12–14) 35 pont. A hölgyek versenyében: 1. Koch Bözsi (MUE) 1 ó. 20 p. 30 mp. 2. Sághy Ilus (BEAC) 1 ó. 29 p. 15 mp. 3. Bosnyákovics Etel (III. ker. TVE) 1 ó. 30 p. 17 mp. 4. Pilipp Ilus (BEAC) 1 ó. 31 p. 5. Fonyó (III. ker. TVE) 1 ó. 33 p. 20 mp. – A hölgyek csapatversenyében: 1. III. ker. TVE (3–5–6) 11 ponttal. 2. MUE (1–7–8) 16 ponttal. 3. BEAC (2–4–12) 18 ponttal.”¹⁴

Jegyzetek:

1 Wesselényi ellen ekkor párhuzamosan folyamatban volt két per is. A per időtartama alatt korlátozva volt a szabad mozgásban, Pozsony is csak a nádortól kapott „salvus conductus”

A témával korábban foglalkozók mentségére még hozzá kell tenni: napjainkban az internetes hozzáférés sokkal könnyebbé teszi a kutatást, mint amilyen néhány évtizeddel korábban volt, arról nem is beszélve, hogy 80–100 éve lényegesen szűkebb lehetőségek álltak a kutatók rendelkezésére. A források többségére, illetve azok lelőhelyére magam is az interneten keresgélve találtam rá.

Egy biztos: Wesselényi Miklós 1835 augusztusában, 1836. július 27-én, 28-án – valamint az is elképzelhető, augusztus 3-ig még néhány alkalommal – úszott, illetve megfürdött a Balatonban, Füred környékén. 1837 júliusában szintén több alkalommal úszott a tóban. De nem bizonyítható, hogy úgy, ahogy azt a hagyomány (és az emléktábla) számon tartja, azaz átúszta volna a Balatonfüred és Tihany közötti öblöt.

Wesselényi Miklós a Balatonnál már korábban is megfordult. 1814 augusztusában és szeptemberében – ahogy később, 1836-ban is – Ausztriában és Észak-Itáliában járt, hazatérőben Döbrentei Gáborral, Patoky Mózzsal és a Bánffy-fivérekkel a Dunántúlon átutazva, a Balatont is érintették. Wesselényi így írt erről, édesanyjának, Cserey Helénának, Sopronból, 1814. szeptember 20-án keltezett levelében¹⁵: „Kedves Jó Anyám! Martzaliból [Marcali] írtam Kedves Jó Anyámnak utolsó levelem Sept. 12-kén, onnan még aznap Niklára mentünk Berzsényihez, s ott voltunk másnap délutánig; ő egy igen jó szívű ember, minket különös örömmel fogadott; azon nap, hogy tőle elmentünk, megháltunk egy Vid [ma: Nemesvid] nevű faluba a Balaton mellett, s másnap reggel elindultunk Keszthely felé, ahová, minek utánna a Balatonon keresztül eveztünk volna, s meg is érkeztünk dél tájba, de oly szerencsétlenek voltunk, hogy G. Festetits otthon nem kaptuk, mindazonáltal Prof. Liebbald mindenüvé elvezetett ... Mindezek látása után elindultunk Keszthelyről azon bosszankodással, hogy Festetits-tel nem találkozhattunk; midőn már nem messze valánk Sümegtől, akkor találkoztunk vele, melyre nézve mindjárt Sümegről vissza tértünk Keszthelyre, ekkor ő igen jó szívvel látott, vacsorán, s háltni is ott kellett maradni nála; ... Másnap reggel jókor akartunk elindulni, de ötlet már künn találtuk, s még egy darabig jární, s beszélgetni kellett vele. Az nap még Sümeghre mentünk Kisfaludihoz, aki minket igen jó szívvel látott, s estére Dukába, Döbrenteinek egy esmerősehez ...”

védelmében hagyhatta el. A salvus conductus egyfajta oltalomlevél volt, amíg a birtokosa betartotta a benne meghatározott feltételeket (pl. nem hagyta el a számára kijelölt

- tartózkodási helyet, vagy a benne meghatározott útvonalat, amelyen szabadon mozoghatott) – elméletileg – nem lehetett letartóztatni. Wesselényi egészségügyi okokra hivatkozva kért, és kapott a nádortól egy ilyen menlevelet, és a Pozsony melletti Vaskútra költözött. (Vaskút-fürdő: Balatonfüredhez hasonló fürdőhely a Duna partján.)
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Mikrofilmtár, X 1966. Ifj. Wesselényi Miklós iratai, 5495. és 5496. tekerecs. Wesselényi Miklós naplói. Sajnos a Magyar Országos Levéltár mikrofilmtárában található – az 1966-ban, a Wesselényi-naplókról készített – mikrofilmfelvételek rendkívül nehezen betűzhetők, egy részük teljesen olvashatatlan.
- 3 Először nem tudtam hová tenni a mondat második részét, de néhány sorral alább világossá vált, miről van szó: Wesselényi Füreden a szerelem tengerének hullámai között is megmártózott. Egész pontosan: igénybe vette a fürdön tevékenykedő prostituáltak szolgáltatásait. Minden bizonynyal ugyanez állt az 1835-ös aggódása hátterében is, ugyanis az általa használt korabeli óvszerek nem válthatták be a beléjük helyezett bizalmat.
- 4 Valószínűleg dr. Adler Józsefről, a balatonfüredi gyógyhely fürdőorvosáról van szó.
- 5 A kézirat eredetije [Wesselényi Miklós „ismeretlen” naplója 1837 – 1838] az 1837. július 1. és az 1838. február 28. közötti naplófeljegyzéseket tartalmazza, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának irattárában található. (MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár, Ms 677/1. 5. fol.) Ezúton is köszönöm Mázi Béla főkönyvtárosnak, Horányi Károly kutatótermi felügyelőnek, és Babus Antal osztályvezetőnek, hogy lehetővé tették a tanulmányozását. A napló – tudomásom szerint – sem a Magyar Országos Levéltár mikrofilmtárában, sem Kolozsváron nem található meg.
- 6 Babay József – Valójában Babay Kálmánról (Gárdonyi, 1862. december 7. – Balatonkenese, 1933. április 29.) van szó. Csajágon, Mezőkomáromban, Sárkeresztesen volt református lelkész, Balatonkenesén vonult nyugdíjba. Babayt Zákonyi Ferenc is Józsefként említi, és szerinte több éven át volt Füreden „káplán”
- 7 Wurmbrandt Ferenc lovassági ezredes tényleg nyomorék maradt, emiatt ki is kellett a hadseregből lépnie. S miután ma-
- gánvagyonra nem volt, csakhamar anyagi gondokkal küzdött. Állítólag mikor ezt Wesselényi megtudta, írt neki és zsidói uradalmában állást ajánlott fel számára.
- 8 Az eredeti naplók a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága őrzetében vannak: Fond nr. 250 Inv. nr. 1303: Fondul familial Wesselényi de Jibou – 128 Jurnalele lui Wesselényi Miklos II 1821 – 1835; 129 Jurnalele lui Wesselényi Miklos II 1836 – 1843
- 9 *A kultuszminiszter a Balatonért.* = Budapesti Hírlap. 1931. április 19., 14. oldal.
- 10 Klebelsberg Kunó: *A magyar sport fellendítése: A Balaton és a bürokrácia – Sportközpont épül Tihanyban.* = Pesti Napló 1931. május 3., 1 – 2. p. A cikkben tévesen szerepel báró Wlassics Tibor (1883 – 1931), mint a Balatoni Szövetség elnöke, valójában a Balatoni Társaság országos elnöke volt.
- 11 Ekkor még nem volt meg a mostani hajókikötő, amelyet 1941-ben adtak át.
- 12 *Úszóverseny Tihanytól Balatonfüredig Wesselényi Miklós emlékére.* = Budapest Hírlap. 1931. augusztus 23., 21. oldal.
- 13 A beszéd megjelent a Balatonfüred című hetilapban, az 1931. augusztus 29-én megjelent szám 1. és 2. oldalán. Címe: „Dr. Wlassics Tibor, a Balatoni Társaság országos elnökének beszéde a Magyar Úszószövetség Wesselényi-emlékversenye alkalmából Balatonfüreden 1931. augusztus 23-án”. Ebben Wlassics Wesselényi úzását az 1836-os Anna-bál utáni napra tette. Viszont hozzáfűzte azt is, hogy: „Hiteles-e a krónika, mely ezt az eseményt feljegyzí, mi késő utódok már nem dönthetjük el.” A helyi lap tudósítása némileg eltér a fővárosi sajtóban megjelentektől, ugyanis az ismeretlen balatonfüredi újságíró szerint 37 induló (tehát kettővel – egy nő és egy férfi – több) induló volt. Továbbá a helyi újság szerint egy nő és két férfi versenyző adta fel a küzdelmet. Valamint a versenynek volt balatonfüredi részvevője is, a hölgyek között Sebesta [minden bizonnyal Sebesta Henrietta, Sebesta Erhard vendéglős, a szanatórium éttermének bérőjének lánya, aki ekkor 24 éves volt] a 10. helyen végzett.
- 14 *Balatónátúzás Wesselényi emlékére.* = Budapest Hírlap. 1931. augusztus 25., 13. oldal)
- 15 Kardos Samu közlésében jelent meg 1906-ban.

Forrás:

- Antalfy Gyula: A reformkor Balatonja. Budapest: Panoráma, 1984.
- Balatonfüredi panaszkönyv. [Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta: Hudi József] Balatonfüred, 2015. 61., 89 – 90., 96., 99 – 100. oldal.
- Bodrossy Leo: A Balaton regénye. Budapest: Minerva, 2001.
- Előadások és tanulmányok Wesselényi Miklósról. Szerk.: Takács Péter. Debrecen: Az Erdélytörténeti Alapítvány Kuratóriuma, 1997.
- Fónagy Zoltán: Wesselényi Miklós. Budapest: Új Mandátum, 1998.
- Kardos Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. Budapest: Légrády testvérek, 1905., 1. kötet: 285 – 287. oldal, 323 – 326. oldal; és 2. kötet: 590. oldal.
- Kardos Samu: Br. Wesselényi Miklós ifjúkori kiadatlan levelei. (1805 – 1825): 8. rész. = Régi Okiratok és Levelek Tára. Debrecen: 1906. (II. évf.) 5 – 6. sz., 67 – 68. oldal.
- Lipták Gábor: Ezüsthíd. Budapest: Móra Könyvkiadó, 1977.
- Molnár György – Tar Ferenc: Fürdőkultúra és hajózástörténet. Keszthely: 1988. (A Balatoni Múzeum állandó kiállításainak katalógusai 7.)
- Siklóssy László: Hogy kezdődött a balatoni fürödés? = Pesti Hírlap. 1926. augusztus 8., 36. oldal
- Siklóssy László: Átúsztá-e Wesselényi Miklós a Balatont? = Pesti Hírlap. 1927. július 17., 45. oldal
- Széchenyi István: Napló. Vál., szerk.: Oltványi Ambrus. Budapest: Gondolat, 1978.
- Dr. Takács Péter történészprofesszor, az MTA doktorának szóbeli adatközlése. Segítségét ezúton is, ismételten szeretném megköszönni.
- Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.
- Trócsányi Zsolt: Wesselényi világa. Budapest: Gondolat, 1970.
- Trócsányi Zsolt: Wesselényi hűtlenségi pere. Budapest: Heli-kon, 1986.
- Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém: Városi Tanács, Balatonfüred, 1988.

ELEK MIKLÓS

EMLÉKEZÉS A BALATONFÜREDI SZOT* SZANATÓRIUMRA (Emlékfoszlányok laza láncolata)

Három éve, a nyár legmelegebb napján, Budapesten ültem egy gyermek- és ifjúkori barátom lakásán, hogy szétválogassuk a Helytörténeti Gyűjtemény részére felajánlott fényképeket, nyomtatványokat, füredi emlékeket. „Munka” közben emlékeztünk, egymásnak idézgettük a régvolt történeteket, és felrémlt bennünk a kérdés, vajon hányan emlékeznek még mindarra és mindazokra, amiről beszélgetünk: a Balatonfüredi SZOT Szanatórium életére.

Mi 1955 májusában költöztünk Balatonfüredre, ahol édesapám a SZOT üdülő, majd a szanatórium főkönyvelőjeként, édesanyám pedig portásként dolgozott. Mindketten a 60-as évek derekán vonultak nyugdíjba. Barátom nem volt állandó lakosa Fürednek, csak az iskolai szüneteket töltötte itt az ötvenes évek végétől a hatvanas évek közepéig édesanyjánál, aki a szanatórium kultúrfelelőse, és annak férjénél, aki a gazdasági vezetője volt.

A Balatonfüredi SZOT Szanatórium a korábbi SZOT Üdülő helyén, a hajdani Nagyvendéglő és Kurszalón épületeiben kezdte meg működését 1956-ban. Az ide beutalt vendégeket az üdülésen kívül szívgyógyászati ellátásban is részesítették, de lazább, nem a szívkórház szigorúbb, kórházi rendje szerint. A beutaló három hétre szólt, amit egy héttel meg lehetett hosszabbítani. Volt délutáni csendespihenő, laboratóriumi vizsgálat, de például nem volt röntgengép csak a kórházban. Az orvosok száma 4–5 fő volt. Szanatóriumi elnevezése miatt sokan és sokáig összekeverték az Állami Kórházzal, a korábbi Erzsébet Szanatóriummal. Később hozzákerült a volt Esterházy szállóban működő Békeüdülő is. Ennek Mészáros Józsefné volt a vezetője. Számos füredi, vagy később Füreden letelepült, és ma is köztünk élő dolgozója volt, de legtöbbjüknek már a neve is kihullott az emlékezés rostáján. Négy évtizedes működés után 1997-ben szűnt meg a Balatonfüredi SZOT Szanatórium.

A SZOT Szanatóriumi és Üdültetési Főosztálya több területi igazgatóságra oszlott. A füredi szanatórium a hévízhez tartozott. Az igazgatóság vezetői, akik rendszeresen megfordultak Füreden, Kurdi Ferenc igazgató, Bakál Jánosné pénzügyi vezető és Czurda János a kultúrfelelősök főnöke, voltak. A hivatali Volgát (szovjet személyautó)

egy Lajos nevű sofőr vezette, aki a várakozás idejét a szebbik nem nagyfokú tiszteletével töltötte, igen eredményesen.

Az épület a Gyógy tértől a Zsigmond utcáig terjedt. Nyugati végén a telepi gyógyszertár kapott helyet. Fölötte magas, szürke kőfalon a régi paplak épülete szolgált a SZOT dolgozók szolgálati lakásának. (Zsigmond utca 20. majd 22. szám) Mi az észak-déli szárnyban laktunk, majd 40 évig. A nyugat-keleti szárnyban Zalaváry István és családja, majd dr. Ütő Imre és családja, később ifj. Bazsó István és családja, és utoljára Bikádi István és családja laktak.

A házat a főépület felső pihenőparkjától egy vékony, két és fél méter magas téglakerítés választotta el. Fölötte terült el az un. gazdasági udvar két jégveremmel és egy hosszú raktárépülettel, ahol műhelyek is voltak. Mögötte, a Kiserdő szélén, út vezetett le a gazdasági bejárathoz, ahol néhány karbantartó műhely, és a konyhai bejárat volt.

Keletre a régi „födött sétány”, a mai árkádsor (Füredi Panteon) kötötte össze a volt Kurszalonnal, amelynek földszinti részében a vendég étterem, emeletén pedig a színházterem kapott helyet. (Színpad, két kis öltöző, a nézőtéren kis, karfás, fotelszerű székek.) Színházi előadások (Illyés Gyula: Fáklyaláng, Németh László: A két Bolyai stb.), községi ünnepségek, a telepi iskola különböző rendezvényei (ilyen esetekben mindig engem küldtek egy társammal édesapámhoz, hogy a legkedvezőbb teremléti díjat kérjük az iskola és a tanulók nevében. Örömmel mentünk, mert ez a „hosszú” út több mint egy órát tartott, megúsza lehetőleg a következő óra felettetési idejét is), nemzetközi sakkverseny, orvos és egyéb kongresszusok színhelye volt. Az árkádsor észak-déli oldalán ajtó nyílt egy kis belépőbe, ahonnan a piros társalgóba, vagy a személyzeti étterembe lehetett jutni. (Volt egy barna és egy piros társalgó a bútorok színe szerint. A barnában volt a rex és a biliárdasztal, a büfé, a pirosban a televíziókészülék, és ha jól emlékszem itt nem lehetett dohányozni.) Egyben ez biztosította a főépületből a vendég étterembe történő átjutást eső, vagy havazás esetén. A dolgozók közül a vendég étteremben étkezett – kötelező jelleggel – az igazgató főor-

vos, az üdülővezető, a főkönyvelő és a kultúrfelelős, plusz a hévízi igazgatóság már említett vezetői, vagy más prominens látogató. A vendégeknek reggeli, ebéd, uzsonna és vacsora volt a napi étkezése, a főétkezések A, B, C menüből álltak. A dolgozóknak külön főztek, egyfélét, ebédet és vacsorát. Elfogyasztása a személyzeti étteremben történt felszolgálással. Mi gyerekek egy-egy kancsóval leszaladtunk a kúthoz, és savanyúvizet vittünk fel az ebédhez. Itt ebédeltek az idegenforgalmi hivatal dolgozói, és később a rendőrök is. A piros társalgó fölötti terasz nyugati oldalán egy L alakú épület észak-déli szárnyában dr. Burián Imre és családja, a kelet-nyugati szárnyában a mindenkori gazdaságvezetők és családjaik laktak. A terasz az első emeletről a könyvtárszobán keresztül volt megközelíthető, és innen át lehetett menni a színházterem öltözőihez is a nyitott nagy ablakon keresztül. (Mindez természetesen nekünk gyerekeknek volt járható út.) A vendég étterem előteréből csigalépcsőn lehetett feljutni a színpadra. Az árkádsor sarkán egy zárható ajtó mögött lépcső vezetett a teraszra, amit csak az ott lakók használtak. A főbejáratól jobbra nyíltak a társalgók, balra a porta és az irodák. Itt az előcsarnokban volt egy telefonfülke, ahová a távolsági hívásokat kapcsolták, mellette fotelok dohányzóasztallal. Ezen a részen árusította az Állami Könyvtérjesztő Vállalat könyveit heti néhány alkalommal Molnár Lajos és felesége. (A többi napon a kórházban árultak.)

A Gyógy tér sarkán egy kis ajándék pavilon állt, mellette árulta faszénen pattogatott kukoricáját Schindele bácsi. Sokat álltam mellette, hol a kukoricák pattogását, hol a pavilon kirakatában látható ólomkatonákat bámulva. Az utcafront másik oldalán lévő épületekben fodrászat (Sveidler József), csemegeüzlet (Posztobányi Károly), ékszerbolt, illatszerbolt, trafik (Sélley Györgyné és édesanyja), zöldséges, a sokszor megírt népművészeti bolt Lipták Gáborné és segítője Melinda vezetésével, rövid-árukereskedés (Pécsvári László osztálytársam édesanyja vezette, ezért lett Laci beceneve Textil, itt dolgozott Kemechey Jenőné is), fényképészet, és végül az akkor híres-neves Kedves cukrászda voltak. Mellette kissé távolabb a Megyei Idegenforgalmi Hivatal (dr. Zákonyi Ferenc és munkatársai) működött, benne egy kis helytörténeti kiállítással. A Blaha Lujza utca akkoriban a telep főutcája volt: a szívkörház, a szanatórium, a környező üdülők vendégei, betegek, és a helybeliek itt sétáltak, intézték bevásárlásaikat.

A „Gyíkleső nő” szobor előtt az alkotója: Kisfaludi Stróbl Zsigmond, és Tasnádi János üdülővezető

A kultúrfelelősök (kultúrosok) tevékenységére Tasnádi Jánosné Katika lelkes és odaadó munkáján keresztül emlékszem. Rendkívül sokoldalú és színvonalas, komoly és szórakoztató programokat biztosítottak a beutaltak részére. Voltak a zenés, táncos ismerkedési és búcsúestek a színházteremben (külön élményt jelentett a vendégeknek, hogy ezek az Anna-bál helyszínén zajlottak). A zenét Tilesch Nándor és Vörös Tibor szolgáltatták. (Hálásan gondolok rájuk. A nyári vakáció idején sok beutalt család magával hozta nagyobb gyermekét is, akik külső szállásokon voltak elhelyezve. Az ismerkedési esteken természetesen ők is ott voltak és mi ifjú legények felkértük őket táncolni, mármint a lányneműeket. Péter az idősebb és Feri az ifjabb barátom tudtak is és szerettek is táncolni. Én a középső nem is tudtam, és nem is szerettem, de a becsület és az ismerkedési lehetőség tőlem is megkövetelte, hogy a táncparkettra lépjek. Ilyen esetekben mindig lassú számot játszottak, hogy legalább egy-két szám erejéig ne valljak szégyent. Egy alkalommal olyan jól ment a lassú tánc, hogy sikeremtől felbátorodva másnapi randevúra hívtam

partneremet. A Kossuth-forrásnál találkoztunk, és elindultunk Arács felé. Nyár volt és meleg, mások a strandon fürödtek, vagy a Kedves cukrászda hús falai között fagyiztak, de én csak vittem szerencsétlen kislányt és meséltem neki Füredről. Arácsra érve, be a temetőbe, és büszkén mutattam Lóczy Lajos sírját a havasi gyopárral. A hegyi túra végén hiába érdeklődtem, hogy mikor találkozunk újra, korához képest tökéletes megvetéssel közölte, hogy soha többé.) Rex, pingpong, lengő teke és sakkversenyek sora követték egymást. Rendszeresek voltak a mozi látogatások, és a gyalogtúrák a Koloska völgybe. Élmenyszámba ment a séta a parkban Máthé János vezetésével. Hajókirándulás volt Tihanyba, autóbusszos Veszprémbe, Zircra, Keszthelyre (Takács Kálmán). Könyvtár, televízió (az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején még nagy szó volt) állt a vendégek rendelkezésére. Télen szánkót lehetett kölcsönözni. Magas színvonalú ismeretterjesztő előadások hangzottak el a Balaton keletkezéséről és a tó élővilágáról (dr. Entz Béla), Balatonfüred és környéke múltjáról (dr. Zákonfi Ferenc). Esetenként a beutalt neves vendéget is felkérték előadás tartására: pl. dr. Mező Ferenc az ókori olimpiák történetéről beszélt, de bemutatta Anna-báli öltözékét, és felidézte báli emlékeit az 1964-es szépségkirálynő, a füredi Varsányi Klára is. A SZOT Sétahajózási Központja, Németh Gyula vezetésével az árkádsor keleti oldalán volt. Gyönyörű vitorlásaikkal (Béke, Lillafüred, Sarkcsillag stb.) 10–25 fős csoportokban vitték a vendégeket egyórás sétahajókázásra. Rendszeres nézői voltak a beutaltak a panteoni emléktáblák leleplezésének, szoboravatóknak, faültetéseknek. Láthatták Halápy János festőművész árkádsori kiállítását, és a Füredi Színházi Napok keretében a különböző előadásokat a színházteremben. (Gimnazista legényként Feri barátommal jegyeszedők voltunk a színházi előadásokon. Egyik alkalommal a főszepelő művésznőnek elfelejtettek virágcsokrot rendelni. Az előadás elkezdődött, a mi munkánk befejeződött, amikor Hegyeshalmi László, a színházi napok egyik főszervezője a megyei tanács részéről, megkért bennünket, hogy ha kell a föld alól is, de szerezzünk egy csokor virágot a művésznőnek. Fedezetül átnyújtott egy száz forintost, ami akkor 100 gombóc fagyfalt ára volt, és utunkra bocsátott. Két lehetőség állt előttünk. Elmegyünk Máthé János bácsihoz, és kérünk tőle egy csokrot Nádor utcai kertjéből, természetesen fizetés ellenében. A másik lehető-

ség, hogy nem a föld alól, hanem a földről, egészen pontosan a sétány melletti parkból szerezzük be a virágokat. A második lehetőséget választottuk. Mentségünkre szóljon, hogy még nem voltunk nagykorúak, és főleg nem akartuk János bácsit esti nyugalmban megzavarni. A gyönyörűen összeválogatott csokrot felvittük a színházterem melletti teraszra, majd a könyvtárszoba brokát függönyének arany zsinórjával, amit előzőleg ollóval levágtunk, szépen összekötöttük. A csokrot átnyújtva Laci bátyánk egy elegáns kézmozdulat kíséretében közölte, hogy a maradék a tiétek. Nem elég, hogy virágot loptunk, függönyt csonkítottunk, még sikkasztottunk is. Remélem, már elévültek bűneink, és töredelmes vallomásunk után bocsánatot nyerünk.)

Neves vendégek.

Azok nevét tudtam felidézni, akikkel személyesen is találkoztam, így emlékezetemben jobban megmaradtak, mint esetleg mások.

Ascher Oszkár Kossuth-díjas színművész; Fóti Fülöp Sándor színművész; Germánus Gyula orientalista; Huszka Jenő zeneszerző, és felesége Arányi Mária; Kisfaludi Sróbl Zsigmond szobrászművész; Mező Ferenc szellemi olimpiai bajnok (1928); Tompa Sándor Kossuth-díjas színművész; Trautmann Rezső építésügyi miniszter, az Elnöki Tanács elnökhelyettese (1975–1989); Varga József TV bemondó.

Az üdülő és a szanatórium dolgozói:

Orvos igazgatók:

dr. Horovitz Béla; dr. Szomjas Ákos; dr. Szepesi Barnabás; dr. Szűts István; dr. Burián Imre.

Orvosok:

dr. Rimay István; dr. Zsigmond Elemér; dr. Burián Imre; dr. Burián Imréné dr. Hadházy Aranka; dr. Keller Dezső; dr. Baló László; dr. Ütő Imre; dr. Tóth Ágota; dr. Gura Mária; dr. Gerencsér Gáborné; [Drexler Sebestyén közlése alapján]; dr. Pákozdi Lajos; dr. Kohuth László; dr. Jani József; dr. Ács Károlyné; dr. Szepesi Barnabás; dr. Walter József.

Nővérek:

Zóni Gyuláné, Anni nővér, főnővér; Nagy Tiborné, Ica nővér, főnővér; Helferich Frigyesné;

Csuray Valéria; Arany Jánosné, Éva nővér;
Bobojcsov Irén; Szabó Irén nővér, később
Kéry Zsigmondné.

Laboráns:

Bánóczy Sándorné.

EKG-asszistens:

dr. Ütő Imréné, Ella.

Üdülő vezetői, gazdasági vezetők:

Gutai István; Rédei József (Jenő); Tasnádi János;
Szőke Pál; Drexler Sebestyén.

Felügyelők:

Gutai Istvánné; Molnár Józsefné (?).

Kertészek:

Tóth (?) Lajos; Sabján János.

Raktárosok:

Zalaváry István; Bazsó István.

Étterem vezetők:

Baán Barnabás; Farkas Ferenc; Tóth Jenő.

Éttermi felíró:

Zalaváry Istvánné.

Vasalók:

Varga Lászlóné, Ági; Bazsó Istvánné.

Műszaki vezető:

Dervolics Ferenc.

Főgépész:

Molnár (?).

Asztalosok:

Hilbert József; Kéry Zsigmond.

Villanyszerelők:

Reményi Gyula.

Kultúrfelelősök:

Hegyeshalmi László; Tasnádi Jánosné, Katika.

Szakácsok:

Krisztián István; Dunai Antalné; Gyetvai János;
Erdei András; Prótár András.

Személyzeti étterem felszolgálói:

Czakk Mária, később Prótár Andrásné; Mosonyi
Józsefné.

Csaposok a vendég étteremben:

Niederecker Ferenc; Ghillány László.

Éttermi felszolgáló:

Juhászné, Erzsike; Berta Lajosné, Muci.

Cukrászok:

Benkő József; Bertók Ilona, előbb Bedeginé később Igrecz Mihályné.

Irodai dolgozók:

Dapsy Béláné később Dani Sándorné; Szakács Józsefné; Hercsik Edéné.

Liftes:

Lippai Mihályné.

Takarítók:

Fráter Zoltánné; Kajetán Béláné, Jolán; Kustos
Endréné.

Fűtő:

Kosaras József.

Kávéfőző:

Baán Barnabásné.

Szeretném leszögezni, hogy a fenti visszaemlékezést kizárólag az emlékezetemre hagyatkozva írtam meg, zömmel az 1955 és 1964 közötti időszakra korlátozva. Kivételt képez néhány 1956-ban ott dolgozó neve, akiket egy 1956. október 31-én kelt jegyzőkönyv alapján írtam le. (A jegyzőkönyvet édesapám otthoni iratai között találtam meg és adtam át a Helytörténeti Gyűjteménynek. Képe megjelent a Füredi História 2006/3. számában.) Nem törekedtem a teljességre, nem folytattam levéltári kutatásokat, nem kerestem meg még élő visszaemlékezőket az alább felsoroltakon kívül. A nevek felsorolásánál esetenként az 1990-es évek dolgozói is szerepelnek. Természetesen koromnál fogva a név szerint említett dolgozók nagy része az ötvenes, hatvanas években még nekem nénik és bácsik voltak, így is rögzültek emlékezetemben, de visszaemlékezésemben ezt elhagytam. Ahol nem voltam biztos a nevekben, ott kérdőjelet használtam. Segítettek a nevek felidézésében Arany János úr és felesége Éva asszony, Baán Barnabásné, Bazsó István, Drexler Sebestyén és dr. Koppány Ferenc urak, akiknek ezúton is köszönetet mondok. Céлом a visszaemlékezés és az ott dolgozók nevének megörökítése volt.

Természetesen minden kiegészítést, javítást, pontosítást köszönettel veszek!

* a fiatalabbak kedvéért: Szakszervezetek Országos Tanácsa

Éttermi dolgozók. Jobbszélén Tasnádi Jánosné Katika kultúrfelelős

A SZOT szanatórium dolgozói az 1961. május 1-jei felvonuláson

Helyreigazítás

Simon Károly úr hívta fel a figyelmemet, a nyáron megjelent, az „Üdvözlét Balatonfüredről” című képeslapkönyvben található két hibára:

71. oldal/1. kép aláírásában helyesen: Balatoni Yacht Klub,

94. oldal/2. kép aláírásában helyesen: 1964

Továbbá a 190. oldal/1. kép aláírásában a dátum helyesen: 1900-as évek

Köszönöm az észrevételeket és elnézésüket kérem a hibákért!

Elek Miklós

Z. KARKOVÁNY JUDIT

150 ÉVE SZÜLETETT BARADLAI JENŐ

A füredi-arácsi Baradlai Jenő Veszprémben született 1866. december 20-án, Steiner Aurél néven. A tehetsős és művelt Steiner családban a fiúk kivétel nélkül iskolázottak voltak, jogász, orvos egyaránt akad közöttük. Aurél is a kegyesrendi atyáknál kezdte a gimnáziumot, tanárai már itt felfigyeltek sokoldalú tehetségére és szervezőkészségére. Így lett belőle később a veszprémi püspökség gazdasági ügyeinek intézője, majd jószágkormányzó a hatalmas uradalomban – a püspökségnek abban az időben még Somogyban is voltak birtokai. Pályakezdsének történetét nehéz rekonstruálni, mert csupán a családi emlékekre hagyatkozhatunk: személyes iratait 1944-ben a füredi nyilasok hányták a Balatonba, a püspöki levéltárnak erre az időre vonatkozó gazdasági adatai pedig 1945-ben semmisültek meg, amikor a katonák innen kerítettek papírt a begyűjtéshez.*

A nevét 1892-ben változtatta Baradlaira. A szájhagyomány szerint maga a püspök kérte ezt, hogy egyházi és világi főméltóságok között forgolódó, magas beosztású személyként mégse mutakozzon be „Steinerként”. Új nevét a szokásos névalkotási gyakorlattól eltérően Jókai regényhőstől kölcsönözte; „a köszívű ember” harmadik fia látszólag jelentéktelen alak, egy sorsdöntő pillanatban azonban habozás nélkül feláldozza magát testvéreiért, a szabadságharc hőseiért. A névválasztás a magyar irodalommal és történelemmel való erős azonosulására utal.¹

Ifjúságának ideje a Balaton-felvidék szőlősgazdáinak fekete évtizede. A filoxéra 1880-as megjelenésétől 1890-ig a kártevő – magyar nevén a gyökértetű – megállíthatatlan pusztítást végzett, szó szerint letarolta az ültetvényeket. Hiába érkezett a betegség híre előbb, mint maga a kártevő, hiába nevezték ki „filoxérbiztosokat”, a fertőzés, a „szőlőpestis” nem állt meg a megyehatárnál, ahogyan ezt a szigorú bizottságok elrendelték. Az idő- és pénzigényes védekezés módja, a szénkénevezés csak lassan terjedt, a tőkék termőképességét biztosító trágyázás pedig újabb kiadást jelentett. Noha a gazdák jövedelmének jelentős részét éppen a bortermelés biztosította, a védekezés helyett inkább kivágták a szőlőket, és szántófölddé alakították a területet. *„Kenesétől Balatonfüredig elpusztultak a szőlők, Aszófőtől Akaliig pedig a végromlás stádiumába jutottak”* – jelentette 1890 szeptemberében a Borászati Lapok füredi tudósítója.

A balatoni borvidék rekonstrukcióját a szőlőművelés teljes megújítása tette lehetővé: a gazdák kezdeti idegenkedés után belátták, hogy a régi tőkék reményte-

len védelme helyett új, a filoxérának ellenálló fajtákat kell telepíteniük. Az erre alkalmas, amerikai szőlőoltványokat francia- és németországi közvetítéssel szereztek be. A veszprémi püspökség pincemestere, Sáner János Franciaországban ismerkedett meg az amerikai szőlőfajtákkal és gyakorlati alkalmazásukkal. Hazatérve Csupakon és Paloznakon öntözhető anyatelepet, gyökereztető iskolát, oltóházat létesített, s húsz hold területen végzett kísérleteket az amerikai szőlővesszők telepítésével különböző talajviszonyok között. (A Balaton-felvidékre jellemző, hogy akár egyetlen település határában is többféle a talaj: más szőlőfajták válnak be a túlságosan meszes arácsi vagy a mészköves-száraz balatonfüredi talajon, mint a közvetlen szomszéd Aszófő mocsaras vörösmáli földjében.) 1903-ban már félmillió tőke állt a vidék szőlősgazdáinak rendelkezésére, a szőlő-rekonstrukciós kísérleteket kezdettől támogató Veszprémi Gazdasági Egyesület ingyen osztgathatott szét több százezer szőlővesszőt a szegényebb gazdák között.

Hamarosan az is beigazolódott, hogy az amerikai oltványokkal nem a hegyoldalakat, hanem az addig csak rétnek használt, part menti lankás területeket, lapályokat célszerű betelepíteni. Szlávi Mór, Baradlai testvérhúgának, Steiner Teodórának a férje a Baricskán telepített szőlőt. Eleinte kinevelték: sosem fog ő ott szüretelni, rétnek, legelőnek való föld az! Sikerét tapasztalva ott ültetett azután szőlőt több neves füredi gazda is. A máig csak Baricskaként emlegetett szőlő, présház és a hatalmas pince ötven évig a Balaton-felvidéki borászat mintaadó együttese volt – hangulatát az államosítás utáni évtizedek sem tudták elpusztítani, máig idegenforgalmi látványosság Balatonfüreden.

Baradlai Jenő a maga 24 holdas birtokát Arácon alakította ki. A birtok középpontjában a korabeli ízlés szerint több kis toronnyal ékesített villa, a „Balaton Gyöngye” nyaraló állt. Építésének valószínű ideje: 1896 – 1897, Baradlai 1903-ban vásárolta meg. Két, 1901-ben, és 1902-ben postára adott képeslapon is tanulmányozhatjuk. Az egyik lapon a nyaraló és körülötte a szőlőskert fényképe látható, a másikon a villa fényképét rajz helyettesíti. Ez utóbbin a kert lenyúlik a Balatonig, a tó partjára fürdőházat, csónakkikötőt, a vízre vitorlásokat, sőt, a Füredre tartó gőzhajót is rárajzolták. Mindkét lapon eligazító tájékoztatás: *„Balaton-Füred mellett”*. A fotó felirata: *„Balaton Gyöngye nyaraló-telep”*, a rajzolt lapé: *„Balaton Gyöngye nyaraló és kiránduló hely”*. Előbbire az ismeretlen feladó azt is odaírta: *„Gyönyörű kis telep, pestiek üdülője”*.

A Füreddel határos Arácsot ekkor kezdik fölfedezni a Balaton kedvelői. Egy – a mai útikalauzokhoz hasonló – könyv szerzője így tájékoztatja a nyaralást tervezőket: „*A falu felé közeledve számos villát látunk. A helységben sok lakást kiadnak azoknak, akik itt kevesebbet akarnak költeni, mintha Füreden tartózkodnának. A helység határában fürödhetnek is: a vízben mintegy 40 fürdőbódét állítanak. A vendégek napközben beszélnek a közeli Füredre (...) Ekként az elsőrendű fürdő előnyeiből kiveszik a részüket s e mellett potom pénzért laknak, étkeznek és fürödnek.*”² A Balatonfüredi vendégnévsorok tanúsága szerint 1901-ben a Balaton Gyöngyében négy személy szállt meg, a következő években a családtagok közül is egyre többen vették igénybe. A fürdőévadot szervező előzetes tájékoztató 1913-ban azt jelzi, hogy Baradlai Jenő arácsi birtokán a szállóvendégeknek 8 szoba bérlésére van lehetőségük, de itt látta vendégül gazdaságának külföldi látogatóit is.

A rajzos képeslapon a szőlőskert jelentősebb, mint a fotón, összekapcsolja a villát és a tavat. A dombtetőn a nyaraló kiemelkedik a tájból – tornyai még a füredi hegyeknél is magasabbak – míg a szőlősorok szelíd lejtőn tartanak a Kerekedi-öböl felé. A Balaton Gyöngye számára építtetője Arács egyik legszebb helyét választotta ki.³ Szőlőjébe az amerikai szőlővesszőket Franciaországból hozatta, ott is, Németországban is többször járt tanulmányúton. Külföldi tanulmányútjai során nemcsak az új szőlőművelési kultúrával ismerkedett meg, hanem későbbi üzleti partnereivel, a borkezesekkel is kapcsolatot teremtett.

A filoxéra pusztítása után újjászülető szőlők gazdái minden évben gyümölcs- és borkiállításokon mutatják be a közönségnek terményeiket. Az idegenforgalom számára is fontos eseményekre a balatoni szezon végén kerül sor, a programot borkóstolók, népművészeti bemutatók teszik színesebbé. Az első világháború után megnő a kiállítások jelentősége, ezeken részt venni vagy éppen díjat nyerni szakmai rang – és jó reklám – a termelők számára. Baradlai „*kiváló minőségű borát*”,

„*feltűnést keltő csemege-szőlőjét*” 1920 és 1936 között tíz alkalommal tüntetik ki elismerő kamarai oklevéllel vagy aranyéremmel, 1924-ben még a vincellérje is elismerő oklevelet kap. A sikersorozatból csak a világgazdasági válság évei hiányoznak: 1927-ben, 1928-ban és 1931-ben nem került sor kiállításra. A díjazottak között évről évre több füredi gazda neve tűnik fel, a „*Balatonfüredi bor*” megnevezés itthon és külföldön is minőséget jelent.

1934 a szőlőtermelőknek igen rossz éve, a borpiac pang, alig lehet eladni, a mindig biztos osztrák felvásárlók is elmaradoznak. A szüret még nagyobb csalódást hoz: először jégverés, utána aszály teszi tönkre a szőlőket, a mennyiség a közepesnél is 25%-kal kisebb. A megmaradt kevés szőlő minősége azonban kitűnő, a must cukorfoka hihetetlenül magas, néhol 35 fok is megvan. 1935-ben az időjárás kedvez a gazdáknak, a szőlő minősége ismét kiváló, előfordul 29 fokos must is.

1936-ban a szőlő-, bor- és gyümölcskiállítást Darányi Kálmán földművelésügyi miniszter, Balatonfüred képviselője nyitja meg, a borverseny díjazottjai között is többségben vannak a fürediek. A bírálók Baradlai 1934-es aszúborát és Oblatt Sándor 1935-ös furmintját állami aranyéremmel tüntetik ki. Az aszúbor nem sokkal korábban már Angliában is első díjat nyert, a londoni nemzetközi bor-aukción a legmagasabb áron kelt el.

Egy héttel később megdöbbentő hír jelenik meg a Balatonfüred újságban: „*Baradlay Jenő szőlőbirtokos Veszprémben pár napi szenvedés után elhunyt.*”⁴ A nekrológ szokásos felépítése az elhunyt személyiségének, életútjának bemutatása és munkásságának elismerése: „*Baradlay Jenő teljesen szőlőbirtokának élt, az ő irányítása mellett fejlődött ki ez a birtok mintateleppé.*” Az utolsó mondat azonban meglepetés: „*Nevét azzal óhajtotta megörökíteni, hogy hat hold szőlőföldet és pincét az államnak akart adományozni, de ez ideig az átvételről az állam nem döntött.*” Az „államot” az adományozó Baradlai Jenő számára Balatonfüred jelentette.

Jegyzetek:

1. A belügyminiszteri engedély szerint Steiner Aurél neve 1892-től Baradlai; nem hivatalos írásokban, újságcikkekben azonban gyakrabban Baradlaynak írták. 1892-ben veszprémi lakos volt.
2. Sági János: A Balaton írásban és képen. Keszthely, 1902.
3. Nem véletlen, hogy Brázay Zoltán, aki 1938-ban a Baradlai-örökösöktől a birtokot megvette, a Balaton Gyöngye lebontása árán is ugyanezre a dombtetőre építtette a maga villáját.
4. A veszprémi kórházban, agyvérzésben hunyt el.

Szerkesztői megjegyzés:

* A szerző által említett „oral history”, vagy családi legendárium nem minden esetben alapul megtörtént eseményeken. Tiszteletben tartva a szerző elképzelését a történettel kapcsolatban, de szem előtt tartva a tényeket, néhány sorral kiegészítem a fentieket. A veszprémi püspökség jószágkormányzói között sajnálatos módon 1877 és 1941 között nem található sem Steiner Aurél, sem Baradlai Jenő nevű. Hőszünk 1896 és 1910 között budapesti lakos volt, 1901-től minisztériumi alkalmazott. A veszprémi püspökség gazdasági hivatalának irattárát tudomásom szerint bombatalálat érte 1945-ben.

(Tóth-Bencze Tamás)

Felelős szerkesztő: Zimmer Ferenc
Kiadó: Magyar Távirati Iroda Rt.

MTI

Budapest, VIII, Sándor-utca 7. szám
Telefon: József 455-10

MAGYAR TÁVIRATI IRODA
AGENCE TÉLÉGRAPHIQUE HONGROISE • UNGARISCHES TELEGRAPHEN-KORRESPONDENZ-BUREAU

Minden jog fenntartásával. Kéziratnak tekintendő. Házi sokszorosítás.

34. kiadás.

1930. szeptember 28.

1 óra 35. perc.

/A lillafüredi TEBE kongresszus II. folytatása./

A. III. sz. bizottság az akcióhitelek kérdéseit tárgyalta dr Kresz Károly, a TEBE igazgatójának előadásában. A IV; sz. bizottság a cégjogi kérdéseket tárgyalta; előadó Nyáry Pál volt.

Este nagysikerű hangversenyt rendeztek, amelyen Kreszné Sztojanovits Lili hangversényének és Hajdu István gondokaművész szerepeltek nagy sikerrel. A hangversenyt társas vacsora követte. /MTI/

§ B a l a t o n f ü r e d, szeptember 28. A szőlészeti kongresszussal kapcsolatos kiállítás díjazási eredménye a következő: Az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara tiszteletdíját, egy ezüst serleget, a Veszprémi Székeskáptalan nyerte csopaki muskotály boráért és összkiallításáért. A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének tiszteletdíját, egy ezüst serleget, a bíráló bizottság Liszky Lajos csengődi szőlőbirtokosnak ítélte oda homoki aszuboráért. Teleki Sándor szakosztályi elnök ezüst serlegét Mersich László badacsonyi szőlőbirtokos kapta badacsonyi auvergnas boráért. A Borászati Lapok ezüst cigarettatárcáját Teleki Sándor villányi szőlőbirtokos kapta burgundi vörös boráért. A Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara ezüst cigarettatárcáját Baradlay Jenő balatonarácsi szőlőbirtokos kapta furmint boráért. Balatonfüred tiszteletdíját, egy permetező gépet, Csajághy Gábor, balatonfüredi éakos kapta vegyes fehér boraiért. A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének arany oklevelét kapta a pécsi püspökség szőlőgazdasága és a gróf Erdődy-féle somlói szőlőgazdaság. Az Egyesület ezüst oklevelével jutalmazták Cs. Darab József balatonfüredi lakost boraiért. A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének elismerő oklevelét a következő kiállítók kapták: boraikért, illetve összkiallításukért: Kalocsai főkapitány, Kurffy Lajos/Somogyvár/, Badacsonyi Pincészövetség, dr. Kiss Gyula /Akali/Csajághy Gábor/Balatonfüred/, dr. Wolf Ferenc örökősei pincégazdasága/Pogányvár/Kalocsai Székeskáptalan, Teleki Sándor/Villány/, dr. Jancsik Andor/Siklós/, Mátyás Gyula/Kereszteliget/, Haydt Ferenc/Székszárd/, Varjas Géza/Lovas/.

A szőlőkiállítás anyagának elbírálása alapján a bíráló bizottság a következő díjakat ítélte oda: A Balatoni Szövetség tiszteletdíját, egy festményt a villányi Teleki szőlőtelepnek, a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének ezüst oklevelét a veszprémi székeskáptalannak gyűjteményes kiállításáért. A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének elismerő oklevelét özvegy Vadnay Béláné, balatonarácsi, Csillag Vilmos nyársapáti, Krén Richárd végtelepi, Baradlay Jenő balatonarácsi, Ebgelebrecht Károly révfülöpi és Csajághy Gábor balatonfüredi lakosoknak. Pettenkoffer Sándor szőlő- és borgazdasági azakkönyvét kapta özvegy Vadnay Béláné és Krén Richárd. /MTI/

SZEKERESNÉ RÓZSA ETELKA MÁRIA:

„SZŰFÁJÁS ÉS EGYÉB BETEGSÉGEK” KORAI GYÓGYÍTÁSA FÜREDEN

Orzovenszky Károly balatonfüredi fürdőorvos 1815–1876, Balatonfüred, 2016.

Lichtneckert András történész, helytörténész, levéltáros évtizedek óta kitartóan végzi kultúraismertető és tanító feladatát. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen magába szívott ismereteket a kor meghatározó professzoraitól tanulhatta. Orosz István, Niederhauser Emil, Ránki György, Tokody Gyula, Irinyi Károly, ifj. Barta János tanárurak az 1970-es években igazi nemzetmegtartó szerepet vittek egyetemi katedrájukon. Mindenre kiterjedő, széles látókörű tudást adtak hallgatóiknak. Akkor az internacionalizmus mindent átszövő hivatalos diktálása miatt és mellett a világ és a hon történetének hallgatókba plántálása, szigorú számonkérése volt az eszköz a magyar és egyetemes történelmet oktató felelős tanáraink számára. Kutatásra ösztönöztek, örökre felkeltették a hallgató-ságban a tudásvágyat.

Lichtneckert András ezzel a belétáplált tudásvággal kutat rendületlenül. Felkészülten, teljességre törekedve vág neki a maga elé tűzött feladatoknak. Ebben a kiadványban Orzovenszky Károly fürdőorvos munkásságán túl széleskörű ismereteket tár elénk a korról, a fürdőhelyről és az egykori gyógymódokról. Vállalta Orzovenszky Károly *Balaton-Füred és gyógyhatása* című könyvének kötetébe szerkesztését is.

A bevezetőben a sok éves kutatás és az eddig megjelentetett szakmunkák alapján bizton állítja, hogy a Balaton-vidék népességének életét ezer éve a szőlő-bor kultúra és 1702-től hozzá kapcsolódva a fürdőkultúra határozza meg. Az 1702-es év ugyanis a balatonfüredi gyógyfürdő alapításának éve. A Szerző dicséri a Balaton-vidéki nép életét meghatározó két nagy kultúra helyi kiválóságait. Név szerint felsorolja a 19. századi „szőlősz” értelmiség nagyjait, és tisztelettel említi az orvosokat, lelkészeket, akik a balneológia (a gyógyfürdők emberi szervezetre való hatásával foglalkozó tudományág) és balneográfia (gyógyfürdők tanulmányozásával foglalkozó tudományág) képviselői is voltak a korban. „A 19. század vékony értelmiségi rétege nemcsak a szőlő-bor kultúrában, hanem az élet minden területén – az oktatásban, művelődésben, gazdálkodásban – képviselte a modern eszméket. A balatoni gőzhajózás, a füredi színházépítés

és színjátszás, a balatoni fürdőkultúra megszületésénél ugyanazok bábáskodtak, akik a modern szóléleszt-borászatot is világra segítették” – írja a Szerző.

Ha a Balaton-vidéki kultúrákat akarjuk megismerni és megérteni, akkor tehát ennek a helyben is csak kevésbé emlegetett és elismert értelmiségnek az írásait valóban olvasni kell, és be kell mutatni azokat a széles olvasóközönségnek. Lichtneckert András alaposan kiveszi a részét ebből a feladatból. A Fürdőorvosról írt bevezetőben tételesen felsorolja azokat a 19. századi munkákat, amelyeket Könyvtár sorozatában újból kiadott. Ezeket saját tanulmányával, a forrásszövegek összegyűjtésével és a felhasznált irodalom megjelölésével vezeti be. Itt hangsúlyozza azt is, hogy nem orvosi könyvet nyújt az Olvasónak, hanem a 19. században alkalmazott gyógymódokat és az akkori tudást és gondolkodásmódot kívánta elénk tárni. Különös tekintettel Orzovenszky Károly fürdőorvosi működésére és az 1850-es, 60-as, 70-es években alkalmazott gyógymódokra. A cardialgiát – mint a füredi gyógyfürdőn kezelt egyik betegséget – először az 1822. évi fürdőorvosi jelentésben olvashatjuk. Ez a görög-latin szó szívbetegséget jelent Pápai Páriz Ferenc szótárában. De a 19. század elején már a gyomorfájásra használták. Lichtneckert szerint Balatonfüreden a szívbetegség ilyen korai nagy létszámú kezelésével még nem lehetett számolni.

A kötet három nagy fejezetre tagolódik. Az első a Szerző tanulmánya, aki nem csupán a gyógymódokat nagy lelkesedéssel és igyekezettel alkalmazó Fürdőorvost mutatja be. Elénk tárja azt a küzdelmet is, amit az európai élvonalba tartozó balneológiát és balneoterápiát központba helyező gyógyfürdő létrehozásáért vívott. Sorra veszi még az egykori terápiákat, a kort megrajzoló hosszabb kiadványokat, folyóiratokat és ásványvíz kereskedelmünk 19. század végi alakulását és jellemzőit is.

Ebből a fejezetből megtudhatjuk még, hogy Orzovenszky Károly 1840-ben orvosdoktori, 1844-ben sebészdoktori képesítést szerzett. A mellékelt forrásszövegek alapján bizton állítható, hogy az egyetemen kiváló tanárai és hallgatótársai voltak, akik később segítették az orvosi pályán való előre-

haladásban. Az 1848–1849-es szabadságharc honvédorvosa volt, a világosi fegyverletételig Görgei Artúr hadtestében orvos őrnagyi rangban szolgált. Than Mór Görgei vezérkaráról készített vízfestményén Orzovenszky a második sorban látható. Honvédorvosi tevékenysége 2011-ben a korábbinál ismertebbé vált, amikor a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Levéltár „*A sebesült Görgei*” címmel kiállítást nyitott.

Orzovenszky 1853-ban adta be pályázatát a balatonfüredi fürdőorvosi állásra. Egy idegen nyelvekre gyakran bemelegítő és ezen kötet olvasására buzdító „felkért olvasónak” talán megengedhető, hogy örömmel említse, hogy a Doktor ajánló német, francia, latin, „tót” és kevés angol tudását is nyugtázták. A tizenegy jelentkező közül az 1850-es évek legkiválóbb balneológusának tartott Orzovenszky nyerte el a kinevezést a pannonthalmi főapáttól. Huszonhárom évig, haláláig állt a füredi gyógyfürdő élén. Működése idején kezdték Füredet klímája miatt Itáliához, Balatonja miatt Ostendéhez, savóintézete miatt Meranhoz hasonlítani. Pap Gábor arácsi református lelkész „*Balaton-fölvidéki levelek*” címmel küldött tudósításokat a környékbelieknek a megindult fejlesztésekről.

Orzovenszky fürdőorvosi tevékenysége két nagy szakaszra bontható. Az első 1853-tól megjelent fürdőismertető, fürdőorvosi jelentések és hirdetések azt mutatják be, hogy a meglévő füredi gyógytényezők – savanyúvizes ivó-és fürdőkúra, balatoni hideg és meleg fürdők, gőzfürdők, birkasavóital és -fürdő – segítségével milyen betegségek kezelhetők itt. Bár a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár Helytörténeti Gyűjteményében található orvosi jelentése – amit az 1856-iki Balaton-Füredi fürdőévszokról adott ki – visszafoготtan nyilatkozott a tüdő és szívgyógyászat balatonfüredi lehetőségeiről. A birkasavó gyógymód például a tüdőbántalmakkal bajlódók számára már 1853-tól rendelkezésre állt. A füredi gyógyvíz „zsongító” és „oldozó” erejénél fogva üdvös volt számos betegségnél és „utószerként” volt használható a budai, póstyéni, karlsbadi, harkányi fürdők után.

Orzovenszkyt a feladatra ajánló pesti orvosi kar igazgatója szerint „*egy fürdőhelynek mintegy éltető lelke egy jeles és kitűnő fürdőorvos*”. A hatóságok és a főapát levelezéséből kiviláglik, hogy a füredi fürdőfejlesztési tervek megvalósításának a töke- és hitelhiány volt a legfőbb akadálya. A bencés rendezettségének megfogalmazott levelekből kiolvasható, hogy a balatonfüredi fürdő fejlesztésében 1853-

tól már Orzovenszky elképzelései érvényesültek. Tizenhét pontban megfogalmazott terve pontos, minden apró részletre kiterjedő fürdőfejlesztésre irányult. Részletesen leírja, hogy ebben az időben a füredi gyógyfürdőnek a szálláshiány volt a legnagyobb problémája. A pesti orvosi kar igazgatója bécsi professzorok társaságában személyesen is meggyőződhetett Orzovenszky doktor eredményes munkájáról, amely magába foglalta az Osztrák–Magyar Monarchia legjobb és legnagyobb savóintézetének létrehozását és működtetését is, melyhez a tihanyi uradalom juhászata nagy mennyiségű birkasavót állított elő savókúra és savófürdő céljára. Korszerűsítették a savanyúvíz palackozását és megkezdtek a kereskedelmi értékesítés megszervezését. A dokumentumból kiolvasható, hogy az 1873. évi bécsi világkiállításon a füredi savanyúvíz nagyobbik palackjának 24 krajcár volt az ára. Orzovenszky maga is részt vett a világkiállításon és nemcsak magyarul, hanem németül és angolul is készített füredi fürdőismertetést. A palackozott ásványvizet nagyobb városokban árusították is az ásványvízzel kereskedők. A Fürdőorvos elvégeztette a savanyúvíznek, a Balaton vizének és iszapjának analízisét, újjáépítette a meglévő hidegfürdőket. Működése idején új férfi és női hidegfürdők építésébe is kezdtek, ahol aztán a balatoni iszapot 1854-től gyógykezelésre használták. A fürdőintézetben bevezette a betegstatisztikát és a részletes vendégstatisztikát. A betegségek szerinti megoszlásban hat csoportot különített el. A gyógyfürdő betegeinek többségét Orzovenszky látta el. Az 1855-ös kolerajárvány idején rendszeresen otthonukban látogatta betegeit. Működése idején még négy orvos gyógyított a füredi gyógyfürdőn: Feuchtmann Adolf, Mangold Henrik, Schindler Sámuel és Engel Gyula.

Az 1863-ban megjelent fő műve alapján megállapítható, hogy Orzovenszky fürdőorvosi tevékenységének második szakaszában a szőlőgyógymóddal, a valódi szénsavas fürdők alkalmazásával és a tejgyógymód bevezetésével újított. Balassa János professzor szerint Orzovenszky alapította meg a Monarchia legjobb és legnagyobb savóintézetét. A savófürdő Füredi ásványvízzel keverve „bámulatos” hatást ért el „*vérvesztés, szülés után és az emésztőrendszer legalsóbb fokú elgyengülésénél*”. A savógyógymód népszerűsége az 1860-as évek második feléig tartott. 1871-ben Mangold Henrik már azt hangsúlyozta, hogy a mellbetegeken a kiváló klíma segített. Valójában Mangold Henrik alkalmazta először a szőlőgyógymódot. A szőlőkúrát

ra alkalmas fajták jegyzékét Varga Lajos főszolgabíró, a modern balatonfüredi szőlészet úttörője állította össze. Ennek a ténynek a felemlegetésével azt kívánom aláhúzni, hogy itt is összeér a Balatonfüred sorsát meghatározó két kultúra: a szőlő-bor és a gyógyvíz kultúrája, amelyet Lichtneckert András a bevezetőben kihangsúlyozott.

Orzovenszky a szőlőkultúra hivatalos bevezetését 1867-ben jelentette be a füredi fürdőintézetben. 1890-ben a filoxéra végzett óriási pusztítást a füredi szőlőhegyen, így – szerencsére csak egy időre – véget ért a füredi szőlőgyógymód. A tejgyógymód 1871-től szerepel írásaiban, de ő nem alkalmazta a Mangold Henrik által bevezetett úgynevezett kumys gyógymódot. A szívbetegek Schwarz-féle kádakban szénsavas fürdőkkel való kezelése is csak a Fürdőorvos halála után negyed századdal, 1902-től kezdődött Balatonfüreden. Orzovenszky Károly fürdőorvosi tevékenységének áttekintése után a Szerző úgy látja, hogy a meredeken ívelő orvosi pályáiv minden bizonnyal azért tört meg, mert az általa célul tűzött fejlesztések többségében tökehiány miatt nem tudtak megvalósulni.

A kortársak közül Török József nagy tisztelettel emlegette Orzovenszkyt *A két magyar haza első rangú gyógyvizei és fürdő-intézetei* című 1859-ben Debrecenben bemutatott munkájában: „minden elődeit túlszárnyalva, savó-gyógyintézetet, savófürdőket, balatoni iszapfürdőket, zuhany- és gőzfürdőkészületeket hozatott létre s a gyógyforrásokat (...) a tudomány jelen színvonalának megfelelő vegyelemzés alá vetette; s ekként annyi gyógytényezőt hozott létre, hogy e tekintetben B.Füreddel alig mérkőzhetik más honi fürdőintézet.” A halála után háromnegyed századdal az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent *Az újabb kori magyar orvosi művelődés és egészségügy története* című munka első kötetében Gortvay György Orzovenszky Károly fürdőorvost az 1850-es évek legjobb hazai balneológusaként jellemezte. Jelen munka – közel másfél század távlatából – nem orvosi szakmunka, de sok szempontú tisztelgés egy Füreden évtizedekig tevékenykedő főorvos előtt.

Lichtneckert András munkájának második fejezete a felkutatott és felhasznált forrásszövegeket sorjázza: Orzovenszky Károly fennmaradt levelezését, a gyógyfürdő felvirágoztatására vonatkozó terveit, a fürdőévszakokról szóló éves orvosi jelentéseket, sőt olvashatunk benne az 1855-ös kolerajárvány lefolyásáról is.

A harmadik fejezet Orzovenszky Károly: *Balaton-Füred és gyógyhatása* című könyvét tárja elénk a Semmelweis Orvostörténeti Könyvtárban őrzött példány alapján. Bevezetőjében a Fürdőorvos a fürediek számára ma is jóleső és megszívlelendő sorokat ír: „*Alig van Magyarhonban, sőt az egész birodalomban fürdőhely, mely a természet annyi kellemeivel s annyi oldalú gyógyerőkkel bírna, mint Balaton-Füred. De ahhoz, amit a természet önkénytelen adott, nem hiányzott a mesterség s emberi szorgalom sem, hogy a gyógyerők használatása sikeres és ekkoráig a körülmények szerint kényelmes lehessen. S mégis hányan vannak, kik illetően honi intézeteinket kicsinyelve, külföldön drága pénzen keresik azt, mit már honunk határain belül könnyűszerrel föllelhetnénk.*” A továbbiakban igazi fürdőismertetőt ír, részletesen bemutatja a helyi viszonyokat, a fürdőhely történetét, a füredi gyógyvíz hatását, vegytani „alkatrészeit”. Bemutat néhány kóresetet is. A Fürdőorvosi kiadvány második szakasza a meleg és hideg fürdők sajátosságait, a Balaton vizének gyógyjavallatait is leírja. Végül megadja a balatoni iszap részletes elemzését is. A harmadik szakasz a savógyógymód történetétől a füredi levegőn át a fürdőidény szinte minden jellegzetességét az Olvasó elé tárja.

Orzovenszky saját munkája után a syllabus, a felsorolt levéltári kútfők és a felhasznált irodalom alapos bemutatása segíti tovább az Olvasót a témában való mélyebb elmélyülésben.

Lichtneckert András Orzovenszky Károly *fürdőorvos, 1815–1876* című munkájának célja elsősorban a 19. századi balneológia képviselőjeként számon tartott Doktor tevékenységének jobb és szélesebb körben való megismertetése. Emellett Orzovenszky munkájának változatlan és újbóli kiadásával a füredi gyógyfürdőre érkező vendégek számára érdekes gyógytényezők bemutatásának fontosságára is fel kívánja hívni a figyelmet. Lichtneckert András nincs egyedül azzal a véleményével, hogy a gyógyhatást kiemelő fürdőkalauszok kiadására ma is szüksége lenne a városnak. Különösen akkor, ha megvalósul a – mostanában sokszor szárnyra kapott és időről időre emlegetett – terv, miszerint a Kórház a város irányítása alá tartozik majd egyszer. A Szerző a füredi helytörténeteknek különösen is figyelmébe ajánlja a Fürdőorvos kiadványát, mivel annak bemutatása és a fürdőtelepre vonatkozó történeti leírása értékes forrás lehet az e témában kutakodók számára.

TÓTH-BENCZE TAMÁS

PÓTLÁS A „BALATONFÜRED EMLÉKJELEI” C. KÖNYVHOZ

Emléktábla a Tamáshegyi úton.

Anyaga: márvány, bronz plakett.

Avatás ideje: 2008. június 6.

Ferencsik János egykori nyaralója a Tamáshegyi u. 4. sz. alatt áll, de valójában a Tamáshegyi útról egy kis föld mellékúton közelíthető meg. A táblát – melyet a művész rokonsága és a város állíttatott – az épület falán avatták fel, amelyen ez olvasható: „<<Itt tanulja meg az ember, hogy mi a haza ... >> / vallotta / Ferencsik János / (1907–1984) / kétszeres Kossuth-díjas karmester / Balatonfüred város díszpolgára / akinek ez a ház adott ihletet művészi kiteljesedéséhez / 1970 és 1984 között. / Balatonfüred 2008. június 12. / Állíttatta: Családja és Balatonfüred Város Önkormányzata”. A felirat eltér a tényleges avatás időpontjától, valószínűleg eredetileg 12-én tervezték felavatni. Az emléktáblán lévő dombormű Robotos Júlia budapesti szobrászművész alkotása. Az avatáson Kocsis Zoltán, Kossuth-díjas zongoraművész, zeneszerző, a Nemzeti Filharmonikus Ze-

* * *

27. és 93. oldal: **Déry Tibor**

Az emléktáblát **1989 tavaszán** (áprilisban vagy még az első negyedév folyamán) Keresztury Dezső jóvoltából újból elhelyezték a volt Déry-nyaraló falán.

A szobrot 1989. augusztus ~~15~~ **19-én** avatták újra a Tagore sétányon.

34. oldal: **Balatoni szél**

Avatás: ~~1961~~ **1960. május 15.**

Népszava. 1960. március 8., 1. oldal:

„**Május 15-én kezdődik a Balatoni évad:** „... A balatoni évad ebben az évben május 15-én kezdődik balatonfüredi zászlófevonással és vitorláhajók színpompás felvonulá-

sával. Ugyanaznap avatják fel a balatonfüredi kikötőben Borsos Miklós szobrászművész << Balatoni szél>> című új alkotását.”

Emlékfa a sétányon, az indiai ligetben.

Ültetés ideje: 2016. október 16.

Fa fajtája: gömbkőris (Fraxinus ornus 'Mecsek').

Mohammad Hamid Ansari, 2007-től az Indiai Köztársaság alelnöke, hivatalos magyarországi útja során tett látogatást Balatonfüreden, ekkor – dr. Bóka István polgármesterrel – fát ültetett Tagore hársfája közelében. A tábla szövege: „Ezt a fát / balatonfüredi látogatása / alkalmából / Öexc. Mohammad Hamid Ansari, / az Indiai Köztársaság / alelnöke ültette. / 2016.” Ezután az alelnök tiszteletét tette Tagore szobránál, itt rózsaszirmokat hintett el, majd hajókirándulást tett a Balatonon.

Középdunántúli Napló. 1960. május 18., 4. oldal:

„**Kossa István elvtárs a füredi vitorlás verseny megnyitóján:** Jól sikerült kis ünnepség előzte meg Balatonfüreden vasárnap [15-én] a vitorlázók hagyományos évadnyitó versenyét. A versenyzők színpompás felvonulása után Kossa István posta- és közlekedésügyi miniszter, megyénk országgyűlési képviselőjének jelenlétében először a <<Balatoni szél>> című szimbolikus szobrot leplezték le. Utána Farkas Kálmán, a Magyar Vitorlás Szövetség elnöke üdvözölte a megjelenteket és a versenyzőket. ...”

KIEGÉSZÍTÉSEK A „BALATONFÜREDI ÉLETRAJZI LEXIKON”-HOZ

147. oldal:

Mesterházy Ferenc, mesterháza, dr., főispán

A tapolcai halotti anyakönyv bejegyzése szerint a halál helye a Lesenceistvánd és Tapolca közötti országút.

AJTÓS IMRÉNÉ ZOMBORY-MOLDOVÁN ÉVA

AZ ARÁCSI „INGYENSTRAND”

Szeretnénk emléket állítani a valaha volt arácsi „Ingyenstrandnak”, ami sok nyaraló családnak és falubelinek szolgált vagy fél évszázadon át fürdőhelyként.

Ez a visszaemlékezés édesanyánkkal, Ajtós Imréné sz. Zombory-Moldován Évával 2015 őszén, videóra felvett beszélgetés alapján készült. Ez az utolsó írás tőle, amit most közreadunk, mert idén februárban, 88. életévében örökre itt hagyott bennünket. A Helytörténeti Egyesület hűségese tagjaként szívesen mesélt a régi füredi-arácsi emlékeiről. A nyaralónk 1933-ban épült a Wesselényi utca és Munkácsy Mihály utca sarkán, a kislányból itt lett kamasz, majd Füreden átvészelve a háborús éveket, később itt udvarolt neki édesapánk (gyerekként szintén füredi), és itt kérte meg a kezét.

Hol is volt ez az „Ingyenstrand”?

Ma már kevesen tudják, hogy a Kisfaludy Strandon túl, a Kerekedi öböl felé, ahol ma a Vízirendőrség telepe és vitorlás kikötő van, volt egy keskeny, L-alakú öböl a sűrű nádasból kialakítva. Talán 30 – 40 m hosszú, és legfeljebb 6 – 8 m széles lehetett, köves volt az alja, ami tipikusan az északi partra volt jellemző. Ma is ott áll még néhány azokból a jegenyenyárfákból, amelyeket, ha messziről megláttunk, tudtuk, hogy a Séd kis fahídján átkelve, a füves réten átbándukolva hamarosan lubickolhatunk a Balatonban. A nyárfáktól az út lejtett lefelé az öböl kellemesen sekély bejáratához. Kétoldalt susogó nádas, a víz reggelente kristálytisztá volt, a lábfejünket láttuk a köves vízfenéken. Sokaknak fűződik emléke ehhez a kis strandhoz! Később átszállt az „ingyenstrand” elnevezés a Kisfaludy Strand mai területén kialakított kisebb strandrészre, mert egy ideig – amíg ki nem épült teljesen – ingyenes volt a használata. A mi emlékeink azonban a régi, arácsi öbölhöz fűződnek.

Ajtós Imréné Zombory-Moldován Éva

Ajtós Imréné: A falubeliek által „piócás strandnak” is nevezett öblöt az 1930-as években mi kereszteltük el „Ingyenstrandnak”, vagy talán még előbb, Marx Pista bácsiék¹ fedezték fel – ők hamarabb kezdtek Arácson nyaralni. A másik, a Nagystrand (a mai Esterházy-strand) ugyanis fizetős volt. Rájöttünk, hogy az arácsiak munka után sokszor oda terelték le az öbölbe az állatokat, lovakat, marhát a legelésből, ott lecsutakolták őket. Örök emlék marad nekem, ahogy a kisbíró, Csík bácsi nagy természetességgel lehúzta a gatyáját, megfordította a hosszú, kék, nagy zsebes kötényt, hátradobta a kornál, a két lába között fölkapta és betúrta a pocakjánál a megkötőbe a kötenyt – így lett egy „fürdőnadrágja”, így hajtotta be az állatokat. Volt ott nagy *Nyee! Mee!, Azanyád!* – terelés, állatbögés. Az állatok szinte soha nem piszkítottak a vízbe, alig volt „lepény hagyaték”, azt is hamar elnyelte a nádas. Mikor lecsutakolva, tiszta volt mindenki a napi meleg és izzadás után, befogták az állatokat, és poroszkáltak vissza a faluba. Másnap reggelre mindig tisztaság fogadott minket. A délelőtt csendes volt, nem volt rumli, állatok. Mikor ezt kitapasztaltuk, akkor kezdtünk el oda járni, fürdeni. A nagy melegben sokszor este is lementünk úszni, nagy társasággal. A gyönyörű holdfényes estéken nagy fürdőzések voltak, kiúsztunk a nádason túl, hogy átússzuk az „ezüst hidat”! Ez persze sosem sikerült, de gyönyörűség volt.

1953 nyarán, az ingyenstrandon

A nyári estében a nádas sejtelmesen susogott, hangja és illata semmihez nem hasonlítható. Néha az öbölben átúszott az orrunk előtt egy sikló, de nem zavartattuk magunkat, ők se ijedtek meg tőlünk. El is kaptunk egyet-egyet, puhán az alsó karunkra tekerőzött, és nézett a gyöngyszemével.

A strandhoz vezető „köves” úton

Az öböl alja köves volt, ahogy a hullámok a köveket gurígtatták, lekerekítették, nem volt éles szélük. A bejárat az öbölbe pár méteren nádtörekés, iszapos volt, a bemenetelkor gyorsan át kellett futni ezen a részen, mert a piócák igen szerették ezt a meleg iszapot! Csiborok is tanyáztak néhol, de azok minket nem bántottak. Később beszereztünk fehér gumiból készült strandcipőket, azzal mentünk be, és a vízben levettük. Marokra fogtunk néhány

szál nádat, megtörtük, meghajlítottuk és ráhúztuk a strandcipőket, ott virítottak, amíg kiúsztunk. Mivel akkor még nem volt vezetékes víz a nyaralónkban, a hajmosás és mosdás is néha az öbölben történt. Vittük a szappant, és a meleg nyári kora reggeleken mamám végigcsutakolt minket, gyerekeket. Aztán a szappant a nádra aggatott fürdőcipőjébe tette, és mentünk nagyot úszni, ki az öbölből a nyílt vízre. Csodálatos látvány volt a reggeli szikrázó Balaton! Minden olyan természetes volt és csupa élmény! Szép időben reggeli után mi gyerekek már kezdtünk öltözködni, mindenki kapott egy törülközőt és indulhattunk az „ingyenre”. A környékbeli nyaraló gyerekek mind együtt mentünk, csapatba verődve. A távolságot semmi nem zavarta, messzire el lehetett látni, ha kiúsztunk az öbölből, a vízből látszottak a Séd partján a nyárfák, fűzesek. Fürdés után ott tanyáztunk a mező szélén, ahol a nyárfák susogtak és árnyékot adtak. Heverésztünk, labdáztunk, bolondoztunk. Amikor már nagyon türelmetlenek voltak a szüleim, és tálalták volna az ebédet, nagyot kiáltottak: „Gyerekek, ebéd!” És ezt mi meghallottuk, annyira csendes volt minden, nem állt a hang útjába semmi akadály. A Séd két oldalán alacsony fűzes volt, utána tágas mezőkön mentünk keresztül, mezítláb, csak a csalánosokat kellett kerülgetni. Akkor még a Sédnél túl nem volt egy ház sem, csak a gyönyörű rétek, mezők, tetszés szerint választhattuk meg az utat az öbölhöz.

Annyit lehetne arról mesélni, hogy milyen volt az igazi mező! Piros pipacs, fehér margitvirág, cik-kafark és iszalag, sárga boglárka, lila és rózsaszín vadbüköny, kosbor, török szegfű, kökörcsin, tüdőfű, macskamenta, zsálya, kék lenvirág és harangvirág ... Nagy csokrokkal állítottunk haza. A fűnek olyan egészséges, tiszta illata volt, gyönyörűen ékítve ezekkel a vadvirágokkal! Néhol nadragulya és gyűszűvirág is nőtt, de a szüleink megta-
nítottak, mire kell vigyázni.

1955-ben a strand feletti réten

A víz felé vezető rövid köves út két oldalán már zombékos, nádas, sásos rész volt, ott szedtük az ezerjófűvet, amit papám megszáritott, és gyógyteát készített belőle. A sásból remek kis hajót lehetett készíteni! A hosszú, zöld sáslevelet összetekertük és átszúrtuk egy náddarabbal, az volt az árbóc, arra egy nagyobb levelet húztunk vitorlának. Lehetett őket úsztatni. A mai gyerekek talán nem is ismerik ezeket a játékokat.

Sokszor nagy társaság verődött össze az „ingyenen”, barátok, ismerős családok. Darvas Kari bácsi egyszer felsorakoztatott minket, gyerektársaságot az öböl szélén a vízben, hogy készítsen egy fényképet. Régen a fényképezés nem annyiból állt, mint ma, hogy „klakk” és kész! Ő sokáig állítgatott minket és a fényképezőgépét. Álltunk a sekély vízben, a barátnőmön hiába volt gumi fürdőcipő, egy pióca valahogy becsúszott a talpához. Klári nagyot sikított, a pióca ott lógott a lábfejen. Bátyám gyorsan hazaszaladt és sőt hozott, amitől a pióca rögtön lehengeredett. Persze mi gyerekek kinevettük, utána meg sajnáltuk.

1956 nyarán, a parton

Az Arácsra fölvezető dűlőúton (a mai Germering utca) kétoldalt végig rengeteg eperfa volt. Teleettük magunkat a gyümölcsével, ment a verseny, kinek lesz lilább a szája, foga tőle! Tiszta estéken meg „szénaboglyázni” jártunk. Akkoriban még sok gazdának volt tehene az arácsi faluban, a környéken mindenütt kaszálták a szénának valót. Fölmásztunk a boglyákra, hogy a tetejükön hanyatt fekve még jobban lássuk a csillagokat. Persze a boglyák nem voltak rögzítve, mire mi onnan lekászálódtunk, jól szétziláltuk, lapos lett a teteje. Vajon örültek-e nekünk a gazdák? – de senki nem szólt soha, olyan jó emberek voltak az arácsiak, olyan igazi emberek. Kicsit talán le is nézték a „pesti urakat”, hogy „oda járnak fürdeni, ahová mi az állatokat behajtjuk...”

1957 nyarán, hazafelé a strandról

Úszni a mamám úgy tanított meg minket, hogy anginból varratott egy keskeny párnahuzatfélét, ami olyan sűrű anyag volt, hogy felfújva nem engedte ki a levegőt. Akkor még parafa öv volt az úszóöv, de én ilyenre nem emlékszem, csak erre a párnahuzat-megoldásra. Utáltuk, inkább irtó hamar megtanultunk úszni. Mamám a hasunk alatt átfogott, úgy segített, Papám meg dobált be a vízbe. Először félkézzel, félállbal úsztam, aztán egyszer csak sikerült fennmaradni a vízen! Sokat hancúroztunk, egymást fröcsköltük, bukfenceztünk a vízben. Mikor már nagyon lila volt a szánk, reszketett a kezünk, akkor kihúztak bennünket a vízből és indulás haza. Hamarosan kiúsztuk a nagy vízre, persze ebből eleinte volt nagy riadalom, féltettek bennünket. A Séd torkolatánál volt egy ajtóval lezárt stég a vízben, Fülöp Elemér bácsié², nagy szám volt, mikor először odáig kiúsztuk. A háború után szabadon horgászhattak ott a fiúk, sok snecit fogtak. Később átúsztuk a nádas mentén a „Nagystrandra” is (a mai Esterházy-strand).

A háború nem zavarta meg az Ingyenstrand világát. '44-ben végig fürödtünk a nyarat, és '45-ben is, miután a háborút itt vészeltük át mamámmal és bátyámmal, nyáron már úsztuk az öbölben. A Hideg-uszoda szétrobbant fáit az Ingyenstrand öbléből halásztuk ki, mikor elfogyott tavasszal a tüzelőfa. Mentünk bele csülökig a nádasba, rengeteg fa volt. '45 kora nyarán mamámmal ketten mentünk le fürdeni, közben meg csalánt szedtünk a réten, mert a friss, világos zöldjében rengeteg vitamin volt, spenótszerű főzeléket főztünk belőle. Mutatta nekem, hogyan szedjem, hogy ne csípjen meg. Ahogy mentünk lefelé, férfihangokat hallottunk, oroszok voltak. Mamám lépést sem váltott, csak hátraszólt, hogy Évikém, ne nézz jobbra, csak előre. Kiderült, hogy félmeztelen-mezítelen katonák heverték a Séd partján, és ott traccsoltak, röhögcséltek. Mamám utána mesélte, hogy majd elájult

félelmében – ajjaj, két magányos fiatal nő baktat a rét közepén, erőszakoskodni fognak. De csak ment előre mereven tartott fejjel, és megúsztuk. Mamám 47 éves volt akkor, karcsú, csinos, én meg 17. Visszafelé aztán nagyot kerültünk. Bár nekem nagy szerencsém volt, hogy rettentő vékony voltam és kevésbé mutatós – az oroszok mindig hoztak nekem ilyen-olyan ennivalót, hogy a „docska” (kis-lány) nagyon vékony, biztos beteg (TBC-re gyanakodtak), egyen sokat.

A BYC (Balatoni Yacht Club), ahol a háború előtt, mi serdülő fiatalok társasági életet éltünk, a háború után percekben belül megszűnt. Először senki földje volt, aztán egy vendéglő működött benne, még táncoltam is ott egyszer az édesapámmal. A volt csónakház helyén volt a terasz a táncparkettel. Azután a vízirendőrség épülete lett. Mi változatlanul kitartottunk a kis strandunk mellett, melynek a háború után külön fejlesztési korszakai voltak. Az 50-es évek elején például az öböl szájánál a leartott nádból csináltak egy széles magaslatot, ahol le lehetett telepedni. Addig csak a nyárfák alatt, a réten raktuk le a pokrócokat. Még hozták az állatokat néha a faluból, de már egyre ritkábban.

Fürdőzés közben 1957 nyarán

Gesztiné Ajtós Judit, Ajtós Éva: Néha még nekünk is mondta a nagymamánk, ne menjetek le délután gyerekek, hallottam, hogy hozzák a marhákat. Persze mi mentünk a nagy melegben, össze is találkoztunk a klottyatás falubeliekkel. Piócák ak-

kor is voltak, nekünk is rohanni kellett a köves, mélyebb részre. Tavasszal varázslatos volt az öböl, zavartalan állatvilág, rengeteg rovar, siklót, békát, gyönyörű szitakötőket, nádi madarakat lehetett látni. Amikor egy-egy napra lejött a család a házat kinyitni és szellőztetni, mi futottunk az „ingyent” megnézni! Néha órákig bogarásztunk a parton az érintetlen nádasos öbölben.

Talán 1956 után történt, hogy a nyári első ingyenstrandi vizitnél nagy fejleményre bukkantunk: egy fából épült stég várt minket az öbölben. A nádasból egy nagyobb részt kivágtak és tágas napozóteraszt alakítottak ki, ahonnan lépcső vezetett a vízbe. Aztán következő nyáron feltöltötték az öböl alját homokkal, nem kellett többet futkározni a piócák elől! Ez már a kényelem netovábbja volt. Ettől persze alacsonyabb lett a víz, ha úszni akartunk, ki kellett úszni a nádasba vágott kis átjárón a „nagy vízbe”. A stég sajnos egy idő múlva elkorhadt, nem javították, aztán eltűnt. A homokot pedig szétmosta a víz, és kezdett iszaposodni az öböl. Néha meg dögölt halak lebegtek a vízen, ez volt a DDT kora! Teleszórták a földeket vele, és belemosódott a Balaton vizébe.

1959 nyarán, a stégen

A 60-as évek közepén egyszerre csak lett egy öltözőkabinunk. Csak néhány évig állt ott, de remek lehetőséget adott a mozgékonyabb gyerekeknek, azon tornásztak, felhúzódkodtak, bújócskáztak. A legritkábban használta valaki öltözködésre, hozzászoktunk a fürdőlepedő-fürdőköpeny alatti ruhaváltáshoz. Akkor már kialakult egy nagyobb füves tér az öbölbejárat előtt, ahol lehetett napozni, időzni. Mi a kamaszkorunkat nyaranta jószerivel ott éltük, ha rossz volt az idő, nem is leltük a helyünket, hiányzott a társaság. A mi Ingyenstrandunk volt a tanúja az első szerelmeknek is.

Szakácsné Dankó Katalin: 1961 óta töltünk minden nyarat Arácson. Kisgyerekek voltunk akkoriban, és azonnal összebarátkoztunk a szomszéd családok gyerekeivel. Reggeli után, mi gyerekek együtt indultunk az öblöbe, ahol az egész napot töltöttük. A felnőttek csak később jöttek utánunk. Nagymamám nem tudott úszni, de szeretett tocsogni az öblő bejáratánál, nem bánta, ha piócák „szívták a vérét”, azt mondta, jót tesz a vérnyomásának. Rengeteget úsztunk, vízilabdáztunk, a horgászstégek lába közötti kapuba löttük a gólokat, órákat napoztunk gumimatracokon, vagy fönt a stégen, kihasználva, hogy nappal nem voltak ott a horgászok. Egyszer egy kis sikló felmászott a gumimatracomra, szájában egy széles kis hallal, amelyet sehogyan sem bírt elnyelni. Végül is elengedte, és csalódottan távozott. A parton állt egy gyönyörű régi fűzfa, sok időt töltöttünk fenn a „kilátóban”. A jegenyefák is igen csábítóak voltak, csak nehéz volt rájuk felmászni, mert elég magasan kezdődtek az alsó ágaik. Azért néhányszor sikerült: testvérem felmászott majdnem a csúcsáig, lejönni viszont bizony nem tudott. Jó sok időbe telt, míg szüleink végre megérkeztek, végül is a kedves szomszéd bácsi mászott fel érte, és hozta le. Gyönyörű, emlékezetes nyarak voltak ezek, központban az Ingyenstraddal.

Az öltözőkabin mellett 1966-ban

Szép volt – egészen 1971-ig. Akkor kezdődött a Kisfaludy-strand kialakítása, a partszakasz nádasainak kiirtása, és a paksi Atomerőmű üdülőjének építése. Az öblő elszennyeződött, a kis strand vizét tavaszra csúf szürke habok borították, és kékeszöldes lerakódások jelentek meg az alján. Senki nem jött már, hogy lenyírja a nádat, kiszélesítse az öblöt a nyári fürdőzőknek. A hely nem volt alkalmas többé fürdésre. A 70-es években elkezdték parcellázni a mezőket, beépítették új házakkal, üdülőkkel, csatornázás, aszfaltozás, autók ... Új korszak kezdődött Füred életében, ami elmosta az „Ingyenstrandot” is. De emlékeinkben megőrizték az igazi, háborítatlan Balaton-part képét.

1967 nyarán, a strandon

Lejegyezte és kiegészítette: Gesztiné Ajtós Judit, Ajtós Éva és Szakácsné Dankó Katalin.

(A felvételek eredetije a család tulajdonában.)

Jegyzetek:

1. Marx István, Marx György atomfizikus édesapja. A Marx családnak az 1930-as évek eleje óta van Füreden nyaralója a Munkácsy utcában.
2. Fülöp Elemér szobrász, Leyrer Lórántné „Buci néni” édesapja.

FENYVES MÁRIA ANNUNZIATA

RABINDRANATH TAGORE ÉLETE HARMONIKUS EGYSÉGBE FORRT ÖSSZE MŰVÉSZETÉVEL

Ha a bengáli irodalomról van szó, elsősorban Rabindranath Tagore jut az eszünkbe. Balatonfüreden gyógykezelték 1926-ban. Emlékét őrzi a róla elnevezett sétány, ahol számos szobor között az övé is áll. A régi szobor (1956) a Szívkórházba került. Az új Tagore szobrot a sétányon 2005. június 25-én avatták fel, amit Shri Gautam Pal készített.

Rabindranath Tagore az Erzsébet szanatórium bejáratánál. Tőle jobbra: kísérői; bal oldalán: dr. Schmidt Ferenc és Brinzey Aurél (Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

De mi is teszi időszérűvé a rá gondolást? Születésének most van 155 éves évfordulója.

Tagore munkássága révén tekintsünk be a bengáli, hindu irodalomba.

A bengáli irodalomra mindvégig jellemző volt, hogy a hinduizmus és az iszlám békésen megfér egymás mellett. A kevés számú mohamedán költők is hindu legendákat dolgoztak fel.

A XV. századtól a XIX. századig, – a modern irodalom megszületéséig – fő vonásaiban egységesnek tekinthető a bengáli irodalom. Nemcsak a lírai, a rövid lírai versek volt mindenkori velejárója a dallam, hanem a hosszú elbeszélő költeményeket is melodizált recitatív előadásban szavalták.

Az irodalom írásbeliségének jóval kisebb szerep jutott, mint a szóbeliségnek. Bengálban hosszú időn át a falvak írástudatlan parasztságára támaszkodott, s így a költészet – hosszú ideig – a hindu falvak kultikus legendáiból és vallási eszméiből táplálkozott.

A XVII. és XVIII. században, amikor a mohamedán fejedelmi udvarokban erősödött az irodalmi ér-

deklődés, jelentek meg a verses szerelmi regények. Mivel az iszlám Indiában perzsa kultúrájú volt, az udvari irodalom bengáli nyelvű termékei perzsa mintákat követtek.

A próza. A XIX. század elején jelent meg, addig csak a klasszikus szanszkrit epikából fordítottak. Az első Rámájána fordítás 1420 körül keletkezett. Az első Mahábhárata fordítások 1500-tól készültek.

(A Rámájána i. e. IV. és III. századi szanszkrit nyelvű óind eposz, Válmiki alkotása, amely 7 könyvből és 48 ezer verssorból áll. Ráma királyfi alakjában testet öltött Visnu főisten életét, hőstetteit ismerhetjük meg.)

A hindu irodalom mellett a mohamedán költők működése is gazdagította az irodalmat. Míg a hindu, bengáli irodalom kifejezetten paraszti osztálybázisú volt, a mohamedán bengáli irodalom, mint udvari költészet született meg a XVII. században, de nem csak magában Bengáliában, hanem a szomszédos Burma bengáli kultúrájú fejedelmi udvarban is, Arakanban. Itt kapcsolódtak össze a mohamedán, a hindu és a perzsa költők művei, s fordították az eposzokat bengáli nyelvre. A költők között volt muzulmán, hindu, s a perzsa romantikus eposzok mellett eredeti indiai, hindu témákat dolgoztak fel.

A perzsa, muzulmán hatás új hangot, új szint hozott a bengáli irodalomba. Világi témákat is feldolgoztak a vallási témák mellett. A vándor népi dalnokok számos megkapó éneket mondtak el az élet mulandóságáról: énekük Tagore költészetének egyik lényeges ihletője volt.

A modern bengáli irodalom fellendülése időben szinte egybeesik India politikai életében bekövetkezett változásokkal. Valamennyi indiai nyelv közül a bengáli volt az első, amelyen a modern európai mintájú irodalom kialakult. Az első bengáli, eredeti regény, P. Cs. Mitra műve volt, 1858-ban jelent meg.

A modern költészet első nagy alakja M. Datta volt.

A régi indiai témák, a mítoszok, történelmi regék verses feldolgozása évtizedeken keresztül nagy népszerűségnek örvendett. A régi indiai kultúra felelevenítése más vonatkozásban vált alappillérvé a legnagyobb bengáli költő, Rabindránát Tagore életművének. Az 1880-as években fellépő Tagore az indiai upanisadok panteizmusát, a krisztusi szeretetet erkölcsstanával egyesítette verseiben, regényeiben. A

költői kifejezőmód tekintetében pedig egybeolvasztotta mindazt a szépséget, amelyet a bengáli misztikus líra, a szanszkrit Dzsajadevától, a középkori padaköltőig és népi énekesekig felhalmozott. Felvilágosult emberszeretete, türelmes megértése, és az élet szépségeinek csendes élvezetét vitte papírra évtizedeken keresztül.

Tagore faültetésének emlékére készített grafika
(Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

Tagore a kor vezetőeszméinek, a nemzeti méltóságtudatnak és a polgári reformoknak következetes képviselője volt. Állásfoglalásával szervesen összefonódott verseinek népi hangvétele, és a köznyelv használata.

Tagore 1861. május 7-én – 155 éve – született Calcuttában. A családban hagyomány volt az angolbarátság, és a régi indiai vallásnak az európai kultúrával való ötvözési kísérlete. Ő a régi szanszkrit Upanisadok-on és a Biblián nevelkedett. Egész fiatalon már Angliában járt, s hazatérése után írta első hindu mitológiai tárgyú zenedrámáját. Verseket is írt, festett és a zenét is művelte. Sokoldalú tehetsége egészen fiatalon kibontakozott. Új hangú társadalombírállataival jelentkezett. A drámaírás első kiforrott terméke „*A természet bosszúja*”. 1885-ben, verseskötete: „*Képek és dalok*”. Az „*Élesek és tompák*” új formai változásokkal jelentek meg.

A „*Nánasi*” című, 1891-ben írt verseskötete, a stanzákra emlékeztető soraival, nagy elődeinek, Dalidaszának és Dzsajadevének állított emléket.

Az 1920-as években két táborra osztották a bengáli polgárság íróit és költőit: Tagore követőkre és a modernekre.

Életkép Tagore fájánál az 1930-as évek elején
Képeslap (Városi Helytörténeti Gyűjtemény)

A Tagore követők a mindennapi életet írták meg a falutól a városig, a Tagore-i emberszeretet melegével.

Tagore a kelet és a nyugat kultúrájának közeledésétől remélte India megújódását, s ennek érdekében, birtokán – 1921-ben – egyetemet alapított, ahová számos európai tudóst is meghívott.

1924 – 30 között látogatott Ázsiába, Amerikába és Európába.

Tagore költészete szervesen kapcsolódik az évezredes indiai hagyományokhoz. Erősen hatottak rá a bengáli régi énekesek misztikus vallási dalai. Ezek hatására mintegy 2 ezer dalt szerzett dallammal együtt. A verseit prózában fordította angolra. Drámáiban erősen érvényesül a szentimentális vonás. Elbeszéléseiben – „*A boldogság ígretében*” – realista hűséggel és meleg együttérzéssel ábrázolja az indiai családok életét.

Írásművészetében helyet kapott a filozófia, a filológia, az epigramma, az esszé, a novellák egész sora.

Mintegy 50 verseskötete, 40 színdarabja, 19 regénye és sok elbeszélése, hazafias népdalokat tartalmazó könyve látott napvilágot.

Magyarul megjelent kötetei: „*Áldozati ének*” (Nobel-díjjal jutalmazták), „*A kertész*”, „*Átkelés*”, „*Szüret*” (költemények). „*Szerelem ajándéka*” (elbeszélések); „*Eltévedt madarak*” (aforizmák); „*Éhes kövek*” (novellák). Munkássága túlemelte hazája határait, és az egész világ, az egész emberiség nagy költőjévé tette.

Élete harmonikus egységbe forrt össze művésztévé.

Olvassuk el két versét, amit a múltból küld felénk!

A verseket Kopácsy Margit fordította.

Tárd ki kapuidat

Ki vagy te olvasó, ki verseimet egy évszázaddal
később olvasod?
Nem küldhetek neked a dúsgazdag tavaszból egyetlen
szál virágot, a felettem úszó fellegekből egyetlen
aransávot sem.

Tárd ki kapuidat, és tekints a messzeségbe.
Gyűjtsd össze virágzókertedből egy évszázada elhervadt virágok illatos emlékét.

Bárcsak megérezné boldog szíved annak a tavaszi
reggelen zengett dalnak lüktető örömét, mely egy
elmúlt századból küldi vidám hangját feléd.

Az én dalom

Az én dalom lesz a szellő muzsikája, amely körülfon
téged, gyermekem, mint a százkarú szerető szerelem.
Az én dalom, mint áldó csók érint majd homlokon,
magányodban melléd surran és belesuttog a füledbe,
melletted lesz a tömegben, és szelíd tartózkodással övez.
Az én dalom lesz a szárny, ha álmodsz, álmaidban ezen
a szárnyon száll közelebb a szíved az ismeretlenhez.
Ott ragyog feletted, mint hűséges csillagod, ha életutadon
az éj sötétje borong.

Az én dalom ül szembogaradon, és ráirányítja a tekintetedet
a dolgok mélyére.
És ha a halál csendje elnyeli hangom, az én dalom
– a te élő szívedben – tovább dalol.

EGYESÜLETI HÍREK

Ajtós Imréné, született Zombory-Moldován Éva Balatonfüred elkötelezett híve volt. Festőművész édesapja építtette az arácsi üdülőtelepen a nyaralót, ahol kislánykorától a nyarakat szüleivel, testvéreivel, és a sok jó barátal töltötte, akik szintén a 1930-as években honfoglalóként telepedtek itt le.

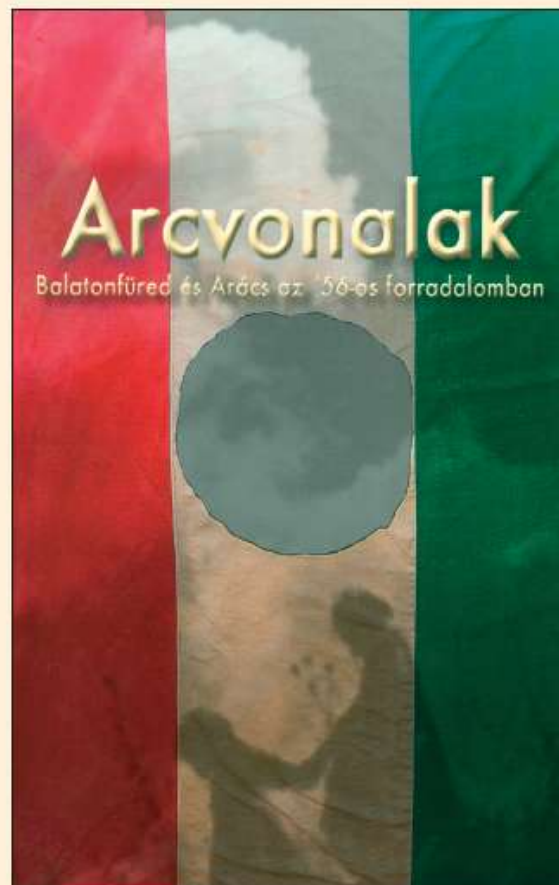
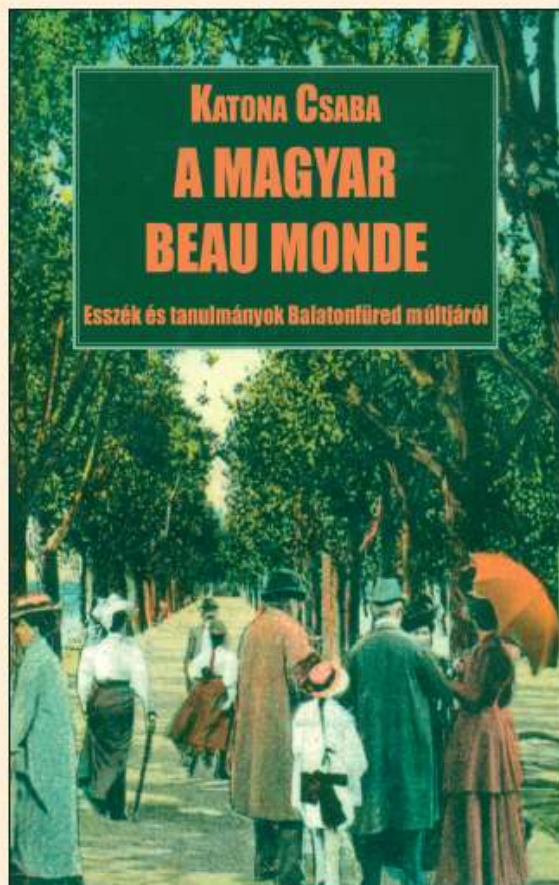
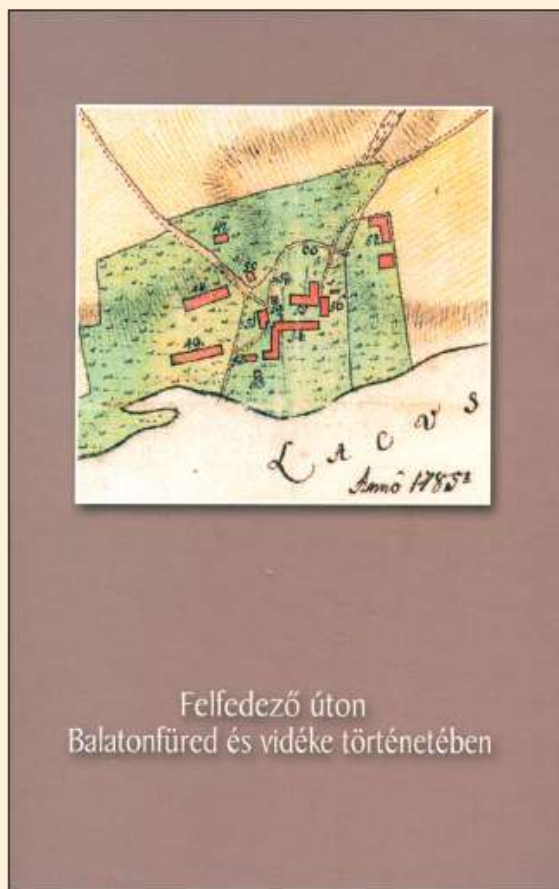
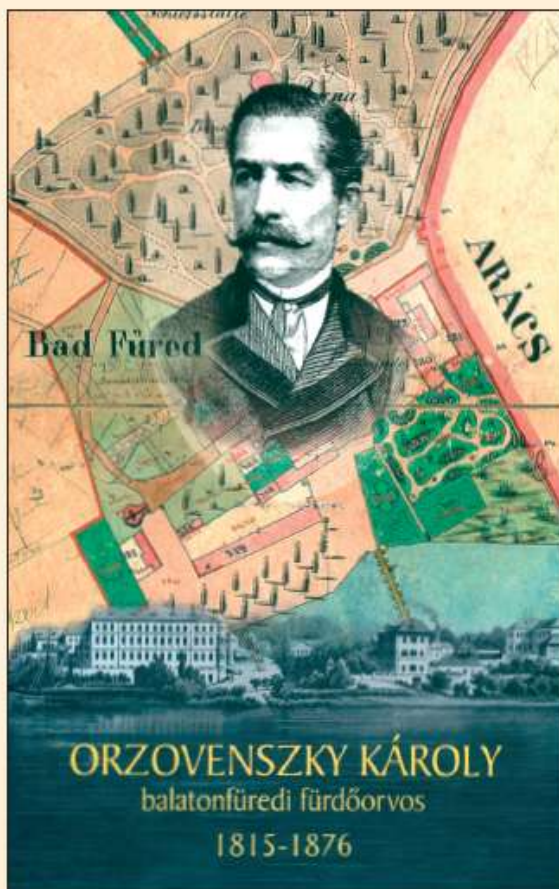
A balatonfüredi Városi Helytörténeti Gyűjteménynek már röviddel 1993-as létrejötte után adományozott eredeti dokumentumokat, illetve másolatokat. 2006-tól tagja volt a Helytörténeti Egyesületnek, segítette a munkát, szívesen látogatta az összejöveteleket és rendezvényeket, a Füredi Históriaiban több írása is megjelent.

A művészet szeretetét otthonról hozta, édesapját nap-mint-nap látta a festőállványánál elmélyülten dolgozni (Zombory-Moldován Béla). Ezért is választott a művészethez közelálló foglalkozást, kiadványszerkesztőként dolgozott a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalatánál. Egész életében ez az egy munkahelye volt, ahol nagyon megbecsülték, kollégái szerették. Innen ment nyugdíjba 1983-ban.

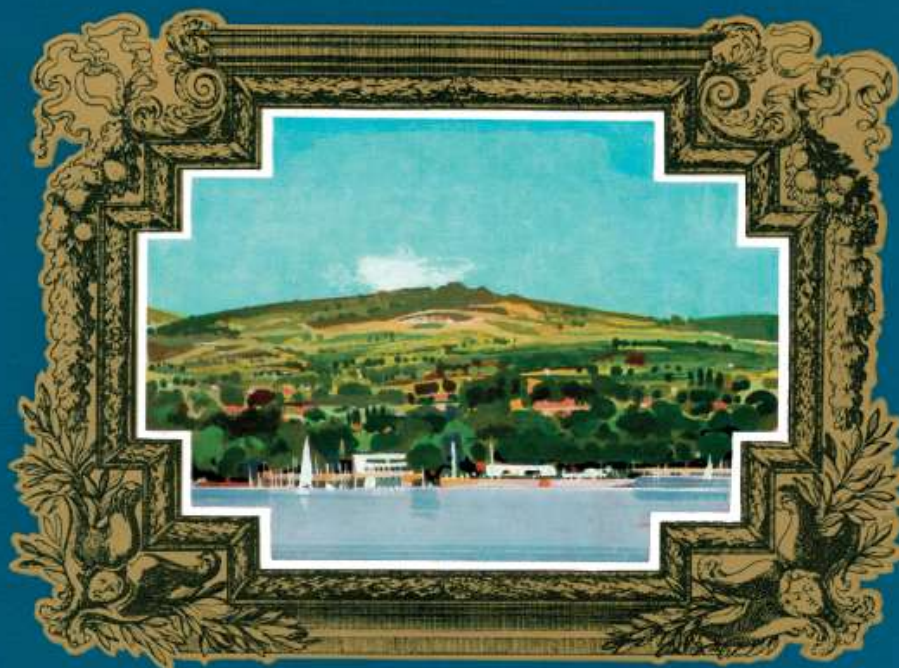
Füreden, mint fiatalasszony előbb saját gyermekeivel, később az unokákkal annyi időt töltött, amennyit csak lehetett! Alig várta, hogy az időjárás jóra forduljon, hogy jöhessen Füredre, itt mindig megnyugvást talált.

2016 februárjában, 88 éves korában bekövetkezett halálával megint elment a régi idők egy tanúja, személye pótolhatatlan úrt hagyott maga után családjának és azoknak a füredieknek is, akik még ismerték és szerették őt.

Új könyvek

Új szerzemények

HOTEL
ARANY CSILLAG
BALATONFÜRED

•
Carte du jour

Az Arany Csillag szálloda étlapjának borítója
(1970 körül)